

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Ramin Məmmədzadə Rizvan oğlu

**“Dünya Bankının layihələri və maliyyə
resurslarının idarə olunması” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060401 Dünya iqtisadiyyatı

İxtisaslaşma: Beynəlxalq maliyyə və valyuta-kredit münasibətləri

Elmi rəhbər:

i.e.n, dos. R.N.Əzizov

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n, dos. M.Q.Məmmədov

Kafedra müdiri:

i.e.d, prof. İ.A.Kərimov

BAKİ – 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
I Fəsil : Dünya Bankının yaranma tarixi, strukturu və fəaliyyəti	
1.1 Dünya Bankının yaranma səbəbi və məqsədləri. Bankın fəaliyyəti ilə bağlı müxtəlif yanaşmalar.....	10
1.2 Dünya Bankının strukturu, təşkilati quruluşu və idarə olunması.....	17
II Fəsil : Dünya bankının kredit strategiyası, həyata keçirdiyi layihələr və dünya iqtisadiyyatına təsiri	
2.1 Dünya Bankı kredit müqavilələri, layihə kreditləri.....	35
2.2 Dünya Bankının maliyyələşdirdiyi layihələr və onların milli iqtisadiyyatlara təsiri.....	51
III Fəsil : Dünya Bankının maliyyə resurslarının idarə olunması və Azərbaycanla əməkdaşlıq əlaqələri	
3.1 Dünya Bankının maliyyə ehtiyatlarının idarə olunması və regionlar üzrə paylanması.....	65
3.2 Dünya Bankının Azərbaycanla əməkdaşlıq əlaqələri, həyata keçirdiyi layihələr və inkişaf perspektivləri.....	71
Nəticə və təkliflər	85
Ədəbiyyat siyahısı	88

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Dünya Bankı, 189 üzv ölkəsi, 170-dən çox ölkədəki personalı və 130-dan çox ölkədə şöbəsi olan unikal bir qlobal tərəfdaşlıq olaraq, müasir dünya iqtisadiyyatının prinsiplərini özündə ehtiva edən, xarici yardıma ehtiyacı olan ölkələri kreditlə təmin edən, yoxsulluğun azaldılmasına və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə rifahı artırmağa yönəlmiş davamlı həllər üzərində işləyən bir maliyyə təşkilatıdır. Həmçinin bank, bu ölkələrin yerli bazarlarını xarici investora daha da cəlb edici hala gətirməklə beynəlxalq inteqrasiya prosesinin sürətlənməsinə təkan verir. Dünyada təxminən 200 ölkə olduğunu nəzərə alsaq Dünya Bankı Birləşmiş Millətlər Təşkilatından sonra ən böyük qurum hesab edilə bilər. Bankın bu günə qədər həyata keçirdiyi layihə və proqramlar bir çox ölkənin həm iqtisadi həm siyasi sferalarında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Hətta təşkilatın müxtəlif dövrlərdə aldığı hər hansı bir qərar belə müxtəlif maliyyə böhranlarının gedişatına təsir göstərə bilmişdir. Dünya Bankı öz hədəfini yoxsulluğun ləğv olunması kimi göstərsə belə, müxtəlif ekspertlər tərəfindən ABŞ-ın xüsusi bir təşkilatı olması və yoxsul ölkələrin təbii ehtiyatlarının İEÖ tərəfindən mənimsənilməsinə xidmət etməsi kimi ittihamlardan yaxa qurtara bilməmişdir. Dünya Bankının bu dərəcədə təsir qüvvəsinə malik olması və son illər daha da genişlənən fəaliyyəti onu aktual bir tədqiqat obyektinə çevirir. Dissertasiya işində Dünya Bankının yaranma səbələri, təşkilatı strukturu, tətbiq etdiyi kredit müqavilələri və onların milli iqtisadiyyatlarda rolu, bank tərəfindən dəstəklənən və həyata keçirilən ən aktual layihələr, maliyyə resurslarının həcmi, potensialı və bölgüsü, həmçinin Azərbaycanla əməkdaşlıq əlaqələri və inkişaf perspektivləri kimi mövzular tədqiq edilmişdir.

Tədqiqatın əsas məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məzmunu Dünya Bankının həyata keçirdiyi layihələr və onun maliyyə resurslarının idarə olumasıdır. Burada əsas məqsəd bankın maliyyə dəstəyi verdiyi layihələri araşdırmaq və bankın layihələri maliyyələşdirərkən nəzərdə tutduğu hədəflərlə onların nəticələri arasında olan proporsionallığın nə dərəcədə uyğun olduğunu analiz etməkdir. Eləcə də, Dünya Bankının maliyyə resurslarının ölkələr arasında paylanması təhlil edilməsi və bankın ən çox tənqidlərə məruz qalan struktur tənzimləmə kreditlərinin dünya ölkələri üzərində təsir dairələrinin və nəticələrinin tədqiq edilməsi dissertasiya işinin yazılması məqsədləri içərisindədir.

Tədqiqatın obyekt və predmeti. Tədqiqatın obyektü Dünya Bankı və onun layihələri, kredit müqavilələri və maliyyə resurslarıdır. Tədqiqatın predmeti isə bankın layihələrinin qlobal dünya iqtisadiyyatına təsiri, kredit strategiyası, bankın İEÖ və digər təşkilatlarla əlaqələri, zəif inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatında rolu, eləcə də təşkilatın maliyyə resurslarının idarə olunması, sərmayə bölgüsü və Azərbaycanda həyata keçirdiyi layihələrin aktuallığıdır.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Dissertasiyanın tərtib olumasında Azərbaycan, türk və ingilis ədəbiyyatlarından, Dünya Bankının rəsmi saytıdan, Dünya Bankının anoloji illik hesabatlarından, rəsmi internet səhifələrindən və azərbaycanlı, türk və ingilis ekspertlər tərəfindən hazırlanmış məqalələrdən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işinin elmi yeniliyinə aşağıdakılar aiddir:

- Dünya Bankının dünya iqtisadiyyatında rolunun həm müsbət, həm də mənfi tərəfləri göstərilmişdir.
- Dünya Bankı Qrupuna daxil olan təşkilatlar ən son maliyyə ili göstəricilərinə əsasən daha dərinlən öyrənilmişdir. Əsasən ədəbiyyatlarda çox yer verilməyən Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası, Çoxtərəfli İnvestisiyaların Təminatı Agentliyi və İnvestisiya Mübahisələrinin həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəz haqqında geniş məlumat verilmişdir.
- Layihə kreditlərinin təsnifatı aparılmışdır.
- Struktur tənzimləmə kreditlərinin əsasən mənfi effekti tədqiq olunmuş, 80-

ci il Meksika böhranında rolu və müxtəlif Afrika ölkələrinə təsiri analiz olunmuşdur.

- Dünya Bankının ən iri və aktiv layihələri əsaslı şəkildə tədqiq olunmuşdur.
- Azərbaycanda son illərdə yaranmış maliyyə problemlərinin həllində təşkilatın mövqeyi öyrənilmiş və növbəti maliyyə ili üçün iqtisadi proqnozlar verilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işində verilən təklif və tövsiyələrin həyata keçirilməsi Azərbaycanın Dünya Bankı ilə gələcək əlaqələrini hansı istiqamətdə qurmasına yardım edə bilər.

Dissertasiya işinin birinci fəslı “Dünya Bankının yaranma tarixi, strukturu və fəaliyyəti” adlanır. Bu fəsildə Dünya Bankının yaranmasından, onun yaranmasını zəruri edən hadisə və proseslərdən, Dünya Bankı qrupuna daxil olan təşkilatlardan, onların məqsəd və fəaliyyət sferalarından, idarə olunma strukturu və Dünya Bankına üzvlük prosedurundan və Dünya Bankının yaradılmasının Avropa və dünya iqtisadiyyatının restabilləşməsində oynadığı roldan bəhs olunmuşdur.

Dünya Bankı 1944-cü il II Dünya müharibəsinin ardından artan iqtisadi problemlərə, beynəlxalq ticarətdə yaranmış disbalansa və yoxsulluğa çarə tapmaq üçün, eləcə də restrukturizasiya və inkişafa nail olmaq məqsədi ilə yaradılmışdır. Yarandığı dövrdə əsas missiyası yenidənqurma və inkişaf olan bu təşkilat sonradan təkamül yolu keçərək qlobal yoxsulluğun azaldılması və həyat səviyyəsinin qlobal miqyasda yüksəldilməsinə xidmət göstərməyə başlamışdır. Dünya Bankının bir sıra əsas funksiyaları vardır:

- Uzunmüddətli yenidənqurma və inkişaf kreditlərinin verilməsi
- İqtisadi, texniki və valyuta məsləhətlərinin verilməsi
- Dövlət və özəl sektorun kreditlə təmin olunması
- İndustrializmin inkişafına yardım olunması
- Xarici investisiya qoyuluşlarının stimullaşdırılması və dəstəklənməsi

Habelə bu təşkilat kasıb ölkələrdə yoxsulluq səviyyəsinin azaldılması, ölkədaxili və ya digər dövlətlərlə müharibə şəraitində olan ölkələrdə bu problemlərin həll

olunması, orta gəlirli ölkələrdə inkişaf proqramlarının işlənilib hazırlanması, iqlim dəyişməsi, epidemiyalar, kredit böhranları və ticarətdə yaranmış lokal və qlobal problemlərin həlli üçün vasitə metodlarının axtarılması və s. kimi əlavə funksiyaları özündə ehtiva edir.

Dünya Bankı bir-biri ilə əlaqəli 5 təşkilatdan ibarətdir:

1. Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB). Bank, bir çox ölkənin İkinci Dünya Müharibəsindən sonrakı iqtisadi reabilitasiyaları üçün tələb olunan valyutanın kommersiya bankları tərəfindən qarşılana bilməyəcəyi düşüncəsi ilə yaradılmışdır. Qərbi Avropa iqtisadiyyatının bərpası üçün maliyyələşdirmə funksiyasını həyata keçirən BYİB-nin Marşal Planı kontekstində Avropanın iqtisadi rekonstruksiyasından sonra məqsədləri dəyişmiş inkişaf etməkdə olan ölkələrə investisiya kreditlərinin verilməsi missiyasını hədəfləyən investisiya və inkişaf bankına çevrilmişdir.

2. Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA). BİA inkişaf etməkdə olan ölkələrə əlverişli şərtlərlə kredit vermək üçün yaradılmışdır. Borc verildikdə, üzv ölkənin bu krediti geri qaytararkən ödənişlərinin balans problemlərinə qarşı diqqətli tədbirlər görülür. Bu səbəblə üzv ölkənin borcunu hər zaman konvertasiya edilə bilən valyutalarla ödəməsi şərti qoyulmamışdır.

3. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK). BMK Dünya Bankının digər təşkilatlarından fərqli olaraq, ictimai qurum və təşkilatlar yerinə, özəl sektor sahələrinə kredit verilməsi üçün yaradılmışdır. Qurumun əsas məqsədi, DB-nin üzv ölkələrə istiqamətlənmiş fəaliyyətini təmin etmək üçün, həmin ölkələrdə (xüsusi ilə daha az inkişaf etmiş bölgələrdə) effektiv özəl sektor təşkilatlarının artımını prioritetləşdirməklə iqtisadi inkişafa daha çox nail olmağa çalışmaqdır.

4. Çoxtərəfli İnvestisiyalar üzrə Zəmanət Agentliyi (ÇİTA). Bu təşkilat İEOÖ-ə yönəlmiş investisiya qoyuluşlarını qeyri-kommersiya risklərinə qarşı sığortalamaq məqsədi ilə yaradılmışdır. Əsas missiyası üzv ölkələrdəki sərmayə qoyuluşlarını valyuta məhdudiyətləri fonunda konvertasiya şərtlərinin səbəb olduğu transfer çətinlikləri, siyasi qeyri-sabitlik, milliləşdirmə və investisiya müqavilələrinin pozulması kimi hallarda yaranacaq qeyri-kommersiya risklərindən qorumaqdır.

5. İnvestisiya Mübahisələrinin həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəz(IMBM). Beynəlxalq İnvestisiya Mübahisələrinin həlli Mərkəzi, hökumətlər və xarici investorlar arasında yaranmış mübahisələrin həlli üçün bazaların yaradılmasına stimullaşdıraraq, beynəlxalq investisiya və kapital axınının artımını təşviq etmək prinsipi ilə yaradılmışdır. Mərkəzin əsas məqsədi IMBM-ə üzv dövlətlərin digər üzv ölkələrin təşkilatları arasında yarana biləcək investisiya mübahisələri və fikir ayrılıqlarının həlli üçün zəruri kompromis mühiti yaratmaqdır.

Dissertasiya işinin ikinci fəsl “Dünya Bankının kredit strategiyası,həyata keçirdiyi layihələr və dünya iqtisadiyyatına təsiri” adlanır. Fəsilə investisiya layihələrinin məqsədi,növləri,ən çox hansı region və ölkələrdə tətbiqi,hansı sahələrdə daha çox istifadə olunması, eləcə də qısaca Azərbaycanda hansı sahələrə layihə kreditlərinin verilməsi qrafik və diaqramlar,cədvəllər vasitəsi ilə göstərilmişdir.Bundan başqa bir çox tənqidlərə məruz qalmış struktur tənzimləmə kreditlərinin mahiyyəti,aşkar və gizli məqsədləri tarixi faktlarla araşdırılmış və əsasən 80-ci il borc böhranlarında və Afrika ölkələrinin makroiqtisadi siyasətlərində rolu analiz edilmişdir.Eləcə də,son illər daha çox istifadə olunmağa başlayan qarışıq tipli kredit müqavilələrinin xarakteristikası ilə bağlı məlumatlar göstərilmişdir.Bundan başqa Dünya Bankı tərəfindən dəstəklənən layihələr,onların reallaşdırma mərhələləri,onların milli iqtisadiyyatlara təsiri və əsas sektorlar üzrə maliyyələşdirilmiş ən iri miqyaslı,əhəmiyyətli və pespektiv layihələr analiz olunmuşdur.

1.Layihə(İnvestisiya) kreditləri . Dünya Bankının yaranığı dövrdən bəri,ənənəvi olaraq İEOÖ-in inkişafına dəstək olacaq olan layihələr üçün maliyyələşdirdiyi kredit müqavilələri bu kateqoriya içərisində dəyərləndirilir. Layihələrin kreditləşdirilməsindəki bu sıxlıq, bankı fondlarını,borc alan ölkələrin milli iqtisadiyyatlarının inkişafına töhfə verəcək, dayanıqlı və prespektiv layihələr üçün istifadə etməyə çalışdığı qədər,həmin ölkənin kredit ödəyə bilmə potensialını da dəyərləndirməyə təşviq etmişdir.DB eyni zamanda həm inkişaf qurumu həm də maliyyə təşkilatı olduğu üçün kreditlə təmin edəcəyi hər layihə,bankın hər iki xüsusiyyəti baxımında tətminkar olmalıdı.

2.Tənzimləmə Kreditləri. Dünyanın iqtisadi sisteminə nəzər saldıqda, xüsusilə

kapitalın demək olar ki, hər bir sferada daxildən xaricə doğru axın sürətinin artması ölkələrin milli iqtisadiyyatları arasındakı əlaqələri gücləndirmiş, bir-biri ilə daha çox əməkdaşlıq yaratmağa təşviq etmişdir. Bu vəziyyət, zəif iqtisadiyyata malik ölkələrin sənayeləşmə ilə güc əldə edə bilmə səylərinin fonunda, mövcud beynəlxalq sistemə (BVF və DB) tənzimləmə siyasətlərini reallaşdırmaq və daha da inkişaf etdirmək imkanı yaratmışdır.

3. Qarışıq kreditlər.. Bu müqavilələr tam olaraq nə investisiya krediti nə də tənzimləmə krediti olub, hər iki kredit növünün təməl xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Məsələn bir layihə kreditinin verilməsi zamanı əgər həmin sahənin strukturunda ediləcək dəyişikliklərlə bağlı bir proqram da hazırlanırsa, bu tip kredit müqavilələri qarışıq hesab olunur.

Dissertasiya işinin üçüncü fəslə “Dünya Bankının maliyyə resurslarının idarə olunması və Azərbaycanla əməkdaşlıq əlaqələri” adlanır. Fəsilə Dünya Bankının maliyyə resurslarının əldə olunma mənbələri, onların təsnifatı, son maliyyə ili üzrə hesabatlar, öhdəliklər və cəmi aktivlər göstərilmişdir. Həmçinin son 5 maliyyə ilində bankın malik olduğu öhdəliklərin artıb azalma cədvəli, öhdəliklərin 6 böyük regionda paylanma nisbəti tədqiq edilmişdir. Bundan başqa, bankın Azərbaycanla əməkdaşlıq əlaqələri, ölkəmizdə həyata keçirdiyi layihələr, onların milli iqtisadiyyata təsiri kimi mövzular bu fəsilə özünə yer tapmışdır.

Dünya Bankının maliyyə resursları əsasən 3 mənbə əsasında formalaşır: sərmayə, borc alma və digər gəlirlər. Dünya Bankının ən əsas maliyyə mənbəyi onun sərmayesidir. Təşkilatın sərmayə miqdarı onun kredit vermə potensialını müəyyən edir. Bankın ümumi sərmayəsi ölkələrin hər birinin sərmayə paylarının cəmi ilə müəyyən olunur. Bankın kredit verə bilməsi üçün ən çox istifadə etdiyi maliyyə mənbələrindən biri də maliyyə bazarlarında apardığı borc alma əməliyyatlarıdır. AAA kredit reytinginə malik təşkilat bu sayədə hər cür maliyyə bazarlarından asanlıqla və sərfəli şəkildə resurs təmin etmə potensialını artırır. Bankın əldə etdiyi gəlirlərin bir qismi də faiz gəlirləridir. Bundan başqa bankın əldə etdiyi kommersiya gəlirləri üzv ölkələrə paylanmadığına görə onlar da bankın büdcəsinə əlavə olunur. Həmçinin bank öz maliyyə resurslarını səhm sənədləri formasında müxtəlif qiymətli kağızlar və bono

bazarlarında qiymətləndirmək məqsədi ilə istifadə edə bilər.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildən etibarən Dünya Bankının üzvüdür. DB ilə Azərbaycanın uzunmüddətli və davamlı əməkdaşlığının təməli ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında liberal bazar iqtisadiyyatı siyasətinin seçilməsi ilə qoymuşdur. Bu əməkdaşlıq müddəti ərzində bank ölkəmizdə 50-dən çox layihəni 3,5 milyard ABŞ dolları həcmində maliyyə dəstəyi ilə təmin etmişdir. Bu layihələr səhiyyə və təhsil sektorlarından tutmuş dövlət sektorunun idarəçiliyi, k/t və infrastruktur kimi müxtəlif sahələri əhatələmişdir. Həmçinin Dünya Bankı Azərbaycan hökuməti ilə struktur islahatlarının reallaşdırılmasında tərəfdaşlıq edir. Hal-hazırda isə ölkəmizdə Dünya Bankı tərəfindən ümumi dəyəri 1,14 milyard olan 10 aktiv layihə həyata keçirilir. Hazırda Dünya Bankı ilə Azərbaycan arasındakı əməkdaşlıq əlaqələri yenidən işlənərək Ölkə Tərəfdaşlıq Çərçivəsi (ÖTÇ) proqramı üzərində qurulmuşdur. 2015-2020-ci illəri əhatə edəcək Ölkə Tərəfdaşlıq Çərçivəsi (ÖTÇ) Müdirlər Şurası tərəfindən 21 İyul 2015-ci ildə qəbul olunmuşdur. Proqramın əsas hədəfi ölkənin dayanıqlı, inkluziv və özəl sektorun liderlik etdiyi iqtisadi inkişafını dəstəkləmək məqsədi daşıyır. Bank bu proqram çərçivəsində Azərbaycanda yaranan maliyyə problemlərinin aradan qaldırılmasına yönəlmiş bir sıra addımlar atılmışdır.

I FƏSİL. DÜNYA BANKININ YARANMA TARİXİ, STRUKTURU VƏ FƏALİYYƏTİ

1.1 Dünya Bankının yaranma səbəbi və məqsədləri. Bankın fəaliyyəti ilə bağlı müxtəlif yanaşmalar

Dünya Bankının təməlini formalaşdırmış Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB) Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) ilə birlikdə 1944-cü il 1-22 iyul tarixlərində ABŞ-ın Nyu-Hemşir əyalətinin Bretton-Vuds qəsəbəsində 44 ölkənin iştirakı ilə keçirilən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Valyuta Konfransında imzalanmış müqavilə əsasında yaradılmışdır. Konfransda başda Avropa ölkələri olmaqla, II Dünya Müharibəsindən əziyyət çəkmiş ölkələrin iqtisadi bərpasına diqqət yetirilərək, çoxtərəfli azad ticarət imkanlarının açılması, birtərəfli xarici alışları məhdudlaşdırmaq və devalivasiyaların qarşısını almaqla iqtisadi əməkdaşlığın təmin edilməsi barədə razılıq əldə olunmuşdur. 1945-ci ilin 27 dekabrında banka üzv olan ölkələrin əhəmiyyətli bir hissəsinin (65% sərmaye payına sahib) beynəlxalq ratifikasiyası ilə fəaliyyətinə başlamışdır. Bank ilk kommersiya əməliyyatını 1946-cı il iyunun 25-də həyata keçirmişdir. 1947-ci il noyabrın 15-də isə BMT-nin Baş Assambleyasının qərarı ilə onun mütəşəkkil təşkilatına çevrilmişdir. Bankın ilk prezidenti Yucin Mayer olmuşdur. Dünya Bankı ilk olaraq Fransa, Danimarka, Çili, Polşa, Çexoslovakiya və Lüksemburqa kredit vermişdir [37]. Dünya Bankının Əsasnaməsi müxtəlif dövrlərdə dəyişikliklərə məruz qalaraq 11 maddə və 2 əlavədən ibarətdir. 1-ci maddə Bankın məqsədlərini özündə ehtiva edir. Maddədə göstərilən müddəalara əsasən, DB-nin yaradılması məqsədi aşağıdakılardır:

- İştirakçı ölkələrin müharibə nəticəsində yaranmış dağıntıların aradan qaldırılması da daxil olmaqla, inkişaf və yenidən qurulma söylərinə effektiv sərmayə qoyuluşları kanalı ilə yardım edilməsi, inkişaf etməkdə olan ölkələrin resurslarının və səmərəli imkanlarının inkişafının stimullaşdırılması.

- Özəl və xarici kapital qoyuluşlarının cəlb olunması və ya kredit vasitəsilə dəstəklənməsi; özəl kapitalın yetərli olmadığı yerlərdə öz resurslarını istifadə edərək yardım edilməsi.

- Beynəlxalq ticarətin inkişaf etdirilməsi və hesablaşma balansını sabitləşdirmək üçün inkişafa yönəlmiş beynəlxalq investisiyaların stimullaşdırılması.

- Digər kanallardan əldə olunan kreditləri yenidən tənzimləmək və ya zəmanət vermək şərti ilə daha səmərəli və vacib layihələrdə istifadə olunmasının təmin edilməsi.

- Müharibədən sülhə keçid dövründə mümkün olan ən əlverişli şəraitin yaradılmasına istiqamətlənmiş beynəlxalq investisiyaların idarə olunması.

Ümumiyyətlə Dünya Bankı Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə birgə, 1946-cı ildən 1973-cü ilə qədər Beynəlxalq Valyuta Sistemində etibarlı olan "Bretton-Vuds Sisteminin" mühüm bir hissəsi kimi yaradılmışdır. Bu iki təşkilatın qurulduğu 1944-cü il, İkinci Dünya müharibəsinin sona çatması və kapitalizmin ən böyük böhranının reallaşdığı iki müharibə arası dövrün qapandığı siqnallarının verildiyi bir il idi. Müharibə nəticəsində, Avropanın böyük bir hissəsi məhv olmuş, müharibədə iştirak edən bütün ölkələrin sənayeləşmə prosesi və sosial infrastrukturları bütövlükdə yaralar almışdı. Bu səbəbdən məhz Bretton-Vuds konfransında hər bir ölkə öz tələblərini dilə gətirməyə çalışırdı. Qeyd olunmalıdır ki, bu istəklər bizə dövr və bu dövrdə baş tutan hegemoniya mübarizəsi haqqında çox vacib məlumatlar verir. Konfransda iki tezis üzərində müzakirələr aparılırdı və sonunda dövrün daha önəmli və qüdrətli gücü olan Amerika Birləşmiş Ştatlarının tezisi qəbul edilmişdi. Bu dövrdə Birləşmiş Ştatlar müharibə ərzində əldə etdiyi ölçüyəgəlməz istehsal potensialının davamını və effektiv istehsal kapitalının heç bir maneəyə rast gəlmədən qloballaşmasını tələb edirdi. Britaniya və digər Avropa ölkələri isə konfransda öz müstəmləkə dövlətləri ilə əldə etdikləri ikitərəfli ticarət razılaşmalarının davam etdirilməsini tələb etmiş, lakin o

dövrə Böyük Britaniyanın müharibə nəticəsində ABŞ-a yüksək miqdarda borclanması səbəbi ilə İngiltərə öz tələblərini qəbul etdirə bilməmişdi. Nəticədə, ABŞ-ın təklifləri qəbul olunmuş və Bretton-Vuds “əkizləri” adlanan hər iki təşkilat yaranmışdı. Bu qurumlardan Beynəlxalq Valyuta Fondu beynəlxalq valyuta əməkdaşlığının və ticarətin tarazlı bir şəkildə inkişafına dəstək olmaq, hesablaşmalar balansında çətinliklərlə üzləşən üzv ölkələrə ,kvotalarına uyğun maliyyə yardımları etməklə onların ödəmə balansında yaranan problemlərin həll yollarının tapılmasına səy göstərmək və bunların bir təzahürü olaraq qlobal iqtisadi sistemin dayanıqlılığını təmin edərək beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi misiyasını öz üzərinə götürmüşdü. Digər tərəfdən isə Dünya Bankı öz məqsədini, müharibə nəticəsində məhv olmuş Qərbi Avropa ölkələrinin yenidən bərpası və bu ölkələrin müharibə iqtisadiyyatından asılılığının azaldılmasına yardım edərək, az inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin inkişafına nail olmaq olaraq təyin eləmişdi. Qeyd olunduğu kimi Dünya Bankının yaradılmasında əsas məqsəd artan iqtisadi problemlərə, beynəlxalq ticarətdə yaranmış disbalansa və yoxsulluğa çarə tapmaq, eləcə də restrukturizasiya və inkişafa nail olmaq idi. ABŞ tərəfindən hazırlanmış Marşal planı çərçivəsində Avropa iqtisadiyyatının rekonstruksiyasının təmin edilməsindən sonra, bankın məqsədi dəyişmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin investisiya krediti ehtiyaclarını ödəmək üçün bir növ investisiya və inkişaf bankına çevrilmişdir. 1956-cı ildə Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının (BMK) yaradılması ilə birlikdə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yerləşən özəl şirkətlərə və maliyyə institutlarına borc verilə bilirdi. 1960-cı ildə yaradılan Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA) isə kasıb ölkələrə daha çox fokuslanmış və bu ölkələrdəki yoxsulluğun aradan qaldırılması təşkilatın əsas hədəfi olmuşdur. Lakin, 1980-ci illərdə, qloballaşma prosesinin sürətlənməsi ilə birlikdə Bank öz sadə missiyasını aşan və bütün kasıb ölkələrin müqəddəratını müəyyənləşdirən bir mövqeyə gəlib çıxmışdır.

Bu gün Bankın işi yoxsulluğa qarşı mübarizə, iqtisadi artımın dəstəklənməsi və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə insanların həyat keyfiyyətində davamlı artımın təmin edilməsi üçün vacib olan demək olar ki, hər bir sahədir. Dünya bankı, digər banklardan fərqlənir. Fiziki və ya hüquqi şəxslərin bu bankda hesabı mövcud ola bilməz. Çünki

bankın müştəriləri qismində sadəcə dövlətlər çıxış edə bilər. Dünya Bankı, 189 üzv ölkəsi, 170-dən çox ölkədəki personalı və 130-dan çox ölkədə şöbəsi olan unikal bir global tərəfdaşlıq, yoxsulluğun azaldılmasına və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə rifahı artırmağa yönəlmiş davamlı həllər üzərində işləyən bir qurumdur.

Dünya Bankının bir sıra əsas funksiyaları vardır:

- Uzunmüddətli yenidənqurma və inkişaf kreditlərinin verilməsi
- İqtisadi ,texniki və valyuta məsləhətlərinin verilməsi
- Dövlət və özəl sektorun kreditlə təmin olunması
- İndustrializmin inkişafına yardım olunması
- Xarici investisiya qoyuluşlarının stimullaşdırılması və dəstəklənməsi

Hələ bu təşkilat kasıb ölkələrdə yoxsulluq səviyyəsinin azaldılması, ölkədaxili və ya digər dövlətlərlə müharibə şəraitində olan ölkələrdə bu problemlərin həll olunması, orta gəlirli ölkələrdə inkişaf proqramlarının işlənilib hazırlanması, iqlim dəyişməsi, epidemiyalar, kredit böhranları və ticarətdə yaranmış lokal və global problemlərin həlli üçün vasitə metodlarının axtarılması və s. kimi əlavə funksiyaları özündə ehtiva edir. Səmərəli layihə seçimi və dizaynı yüksək səviyyədə olmaqla bərabər, Dünya Bankı 180-dən çox üzv ölkəsi ilə uzunmüddətli əlaqələrə malikdir və bu əlaqələrdən getdikcə qloballaşan inkişaf problemlərini həll etmək üçün istifadə edir. Bank, iqlim dəyişikliyi, pandemiya və məcburi miqrasiya kimi mühüm məsələlərdə ölkə üzvləri və tərəfdaşlar arasında fikir mübadiləsi aparmaq üçün körpü rolunu oynayır. Bu məsələ həm də uzunmüddətli, davamlı inkişaf üçün əsas yaradaraq böhrana qarşı tədbir məqsədi güdür. Bank qrupunun inkişafı Vaşinqtonun mərkəzində iqtisadçılar, ictimai siyasət mütəxəssisləri, sənaye ekspertləri və sosial elmlərdən ibarət olan multidisiplinar kadrların müxtəlifliyində əks olunur [36]. Son 70 ildə dünya iqtisadiyyatı böyük dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Bu zaman müddətində dünyanın ən böyük inkişaf agentliyi hesab olunan Dünya Bankı, 100-dən çox inkişaf etməkdə olan ölkəyə və keçid mərhələsindəki ölkələrə kreditlər, xüsusi məlumat və məsləhətlər təqdim edərək bu dəyişikliklərə uyğunlaşmasını təmin etmək üçün çalışmışdır. Dünya Bankının xidmətlərinə tələbat zamanla artdıqca, bankın fəaliyyəti daha da genişlənməmişdir. Məsələn, Dünya Bankı 1947-ci ildə 497 milyon dollar məbləğində 4

kredit vermişdisə, 2015-ci ildə dəyəri 60 milyard dollar olan 302 öhdəliyə malik olmuşdur[37]. Bank iqlim dəyişikliyi, münafişə və ərzaq təhlükəsizliyi, təhsil, kənd təsərrüfatı, maliyyə və ticarət kimi mövzularda hökumətlər, özəl sektor, qeyri-hökumət təşkilatları, regional inkişaf bankları, fikir mərkəzləri və digər beynəlxalq təşkilatlarla birlikdə işləyir. Bütün bu səylər Bankın 2030-cu ilədək təyin etdiyi ikili hədəf istiqamətində ekstremal yoxsulluğun sona çatmasına və bütün ölkələrdə əhalinin 40 faizinin ümumi rifahını artırmaq məqsədinə xidmət edir. Dünya Bankının 2030-cu il planı ilə bağlı qarşısına qoyduğu iki təməl hədəf:

- Ekstremal yoxsulluğu sona çatdırmaq üçün gündəlik gəliri 1,90 dollardan aşağı olan insanların faizinin heç olmasa 3%-ə endirilməsi
- Hər bir ölkədə əhalinin 40% -nin həyat səviyyəsini və gəlir artımını yaxşılaşdırmaqla daha çox ədalətli bir bölgüyə və ümumi rifaha nail olmaq[18].

Bunda başqa Dünya Bankı maliyyə yardımları ilə yanaşı “Yenilikçi Bilik Mübadiləsi” konsepsiyası çərçivəsində ölkələrə bilik paylaşımı həyata keçirməkdə yardım etməyə çalışır. Beləki, bank inkişaf etməkdə olan ölkələrə texniki yardım da daxil olmaqla inkişaf, tədqiqat və analiz kimi stratejik mövzularda məsləhətlər verir. Ölkələrin ən yüksək səviyyədə global təcrübəyə çata bilməsi və ən müasir biliklərin istehsalına kömək etmək üçün bank məlumatların paylaşılması formasının və bunun müştərilərə, ümumiyyətlə hər kəsə açıq olması yollarını yaxşılaşdırmaq üçün daim çalışır[36].

Dünya Bankının əsas məqsədinin yoxsulluğun ləğv edilməsi olduğu daha əvvəldə ifadə edilmişdi. Ancaq qurumun yeritdiyi siyasi metodların yoxsulluğu nə dərəcədə azaltdığı mövzusunda bir sıra şübhələr mövcuddur. Xüsusilə, investisiyalar üçün nəzərdə tutulan yardımlarla yoxsulluğun azaldılmadığı, texnoloji geriliyin aradan qaldırılmadığı, təhsil və insan kapitalı üçün ayrılan mənbələrin həm artım, həm də yoxsulluqla mübarizədə istənilən nəticələri vermədiyi bir çox tədqiqatçılar tərəfindən xüsusi ilə vurğulanmışdır.

Dünya Bankı tərəfi adətən bunun səbəbini sürətli əhali artımı və dövlətlərin bu prosesi tənzimləmək üçün kifayət qədər vəsait ayırmamalarında görür. Halbuki, uzun

illər yoxsulluğun aradan qaldırılması səylərinin niyə uğursuzluğa düşər olması ilə bağlı elmi araşdırmalar aparmış Dünya Bankının iqtisadiyyatçılarından biri olan Vilyam İsterli öz açıqlamasında sürətli əhali artımının bir rəvayət olduğunu, iqtisadi artımın əhali artımından yox, əksinə əhali artımının iqtisadi inkişafdan asılı olduğunu bildirmişdir. Tarixi təcrübə göstərir ki, həqiqətən də əhali artımı iqtisadi artımla birlikdə azalmağa başlamışdır. Bunun xaricindəki üsullarla, yəni gəlir və təhsil potensialını təkmilləşdirmədən əhali artımını nəzarətdə saxlamaq cəhdləri uğursuz olmuşdur. Digər önəmli faktor isə Dünya Bankının inkişaf etməkdə olan ölkələrə xeyriyyə məqsədli verdiyi kredit və borcların yoxsulluqla mübarizədən çox, borc böhranlarını üstələyərək makroiqtisadi sabitliyi təmin etməyə yönəlmiş olmasıdır.

1970-ci illərdən bəri Dünya Bankı şəhər və şəhər ətrafı ərazilərin inteqrasiyası və inkişafı üçün layihələrə əhəmiyyət verərək, yoxsulluğun azaldılmasına yardım edir. Dünya Bankı 1980-ci ildən etibarən 10 il müddətində yoxsulluqla bağlı hesabat yayımlayır və yoxsulluğa yanaşma metodlarını daha da yaxşılaşdırdığını iddia edir. Xüsusilə, 2000-ci ildə hazırlanan hesabatda yoxsulluqla mübarizə üzrə daha geniş qaydalara yer verilmişdi. 2000-ci ildə hazırlanan hesabatda bildirilirdi ki, milli iqtisadi inkişaf kasıb ölkələr üçün vacibdir, lakin bu kifayət deyil və əlavə olaraq siyasi və sosial tərəqqi həyata keçirilməlidir. Qeyd olunduğu kimi bəzi mütəxəssislər Dünya Bankı və BVF kimi təşkilatları yoxsulluq və zənginlik arasındakı boşluğu aradan qaldırmaq və varlı ölkələrin resurslarını yoxsul ölkələrin inkişafına istiqamətləndirmək məqsədli qurumlar kimi müəyyən edərkən, əks fikirlərə sahib əksər şəxslər neoliberal ideologiyanın bütün dünyaya hakim olması üçün kapitalizmə gec keçid etmiş ölkələrin global kapitalist sistemə inteqrasiya prosesini sürətləndirərək ABŞ-ın öz hegemonik gücünü davam elətdirməsinə yardım edən bir təşkilat olduğunu irəli sürür. Bu səbəbdən bankın o dövrdə müəyyən etdiyi yeni prioritetlərdən biri olan "yoxsulluğa qarşı mübarizə" bəzi sektorlar tərəfindən kəskin tənqid almışdı. Əsasən Dünya Bankının kapitalist sistemin qorunması və yoxsul ölkələrin resurslarından istifadəsi üçün bir vasitə olduğunu düşünən bu qruplara görə, Dünya Bankının yoxsulluqla mübarizə üzrə müzakirəsi də tamamlanmamış konsepsiya idi. Bu tənqidi qruplara görə Dünya Bankının yoxsulluqla mübarizə konsepsiyası ilk dəfə 1970-ci illərdə sosializmlə

mübarizənin bir məqsədi olaraq irəli sürülmüşdü. Belə ki, Dünya Bankının texnokratları sosializmə qarşı mübarizədə Şimali Amerika və Qərbi Avropa ölkələrində modernləşmə siyasətlərinin qəbul edilməsi ilə sosialist inqilab təhlükəsinin aradan qalxacağını iddia edirdilər. Dövrün aktivistlərindən olmuş məşhur iqtisadçı Con Perkins də yuxarıda göstərilən ideyanı dəstəkləmiş və Dünya Bankının kapitalist sistemin Sovet İttifaqına üstünlüyünü sübut etmək vasitəsi kimi istifadə edildiyini bildirirdi. Bununla yanaşı, o bildirirdiki, kapitalizmin əsas elementləri olan çoxmillətli korporasiyalar ilə sıx əlaqələr qurulur və bu qurumla şirkətlərin birgə fəaliyyəti nəticəsində, həqiqətdə yoxsul ölkələrin ehtiyacı olmayan və onlara fayda verməyən sərmayə qoyuluşları edilir. Həmçinin, Perkins ABŞ-ın Dünya Bankında 16% həlledici səsə malik olduğuna eyni zamanda Dünya Bankının prezidentinin həmişə ABŞ-dan olmasına işarə vuraraq, Dünya Bankının Dünya Bankı deyil, ABŞ-ın bankı olmasını vurğulayırdı [9, səh. 44]. Nəzər saldıqda həqiqətən də Dünya Bankının kreditləri, mərkəzin ətrafa təzyiq göstərə biləcəyi üsullardan biri kimi görünür. Çünki qloballaşmanın səfalətlə boğduğu ölkələrin yoxsul təbəqələrinə bankın verdiyi kreditlər, mikro kreditlər və qrantlar 2000-ci illərdən bəri yaranmış xüsusiyyətləridir və bu problemlərin həllinə yönəlmiş bir siyasət tətbiq etmədən, edilən cəhdlər nəticəsiz qalacaqdır. Dünya Bankının keçmiş direktorlarından biri olmuş J.E. Stiqlitz mərkəzin ətrafa təzyiqi mövzusunda qeyd edirdi: *"Qərarlar ideologiya və zəif iqtisadiyyatın qəribə bir qarışımı əsasında verilirdi və bu pərdə arxasındakı xüsusi maraqlar zaman-zaman özünü göstərirdi. Böhranlar baş verəndə isə, siyasətin yoxsulluğa təsiri haqqında proqnozlar verildiyini görmədim"* [9, səh. 44]. Dünya Bankının yoxsulluqla bağlı pasivist ritorikasını və bu məqsəd üçün istifadə etdiyi struktur tənzimləmə proqramlarını tənqid edən, anti-qlobalist iqtisadçı aktivist Kevin Danaxer isə yoxsulluqla mübarizədə uğurların əldə olunmamasının əsas səbəbinin struktur tənzimləmə proqramları olduğunu və bankın bu proqramları tətbiq etdiyi bütün regionlarda Dünya Bankının özünün apardığı tədqiqatlar nəticəsində yoxsulluğun azalmaq əvəzinə artması faktının üzə çıxdığını vurğulayırdı. Danaxer tənqidi yalnız Dünya Bankının yoxsulluq ritorikasına deyil, həm də idarəetmə anlayışına gətirirdi. Dünya Bankının və BVF-nun Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) xüsusi qurumları

kimi yaradıldığını və BMT Baş Assambleyasına əsasən İqtisadi və Sosial Şuranın nəzarəti altında işləməli olduğunu, lakin mövcud vəziyyətin bundan fərqli olduğunu qeyd edirdi. Danaxerin sözlərinə görə, Dünya Bankının və BVF-nin rəhbərliyi antidemokratikdir və səsvermə hüququ varlı, inkişaf etmiş ölkələrin əlindədir. O qeyd edirdiki, dünyanın heç bir yerində 1 dollar = 1 səs qanunu demokratik olaraq qəbul edilə bilməzdi [9, səh.45].

Gördüyünüz kimi, Dünya Bankı yoxsulluq ilə mübarizə və inkişaf siyasəti baxımından bir çox tənqidlərə məruz qalmaqdadır. Yuxarıda göstərilən tənqidlərin nəticəsi olaraq Dünya Bankının resurslarının kasıb ölkələrə köçürülərək bu ölkələrin borclu hala salınması, əslində isə, həm bu maliyyə resurslarının həm də kasıb ölkələrin təbii ehtiyatlarının (əsasən neft) Dünya Bankı və BVF kimi beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən nəzərdə tutulmuş stabilizasiya siyasəti və struktur tənzimləmə meyarları ilə, başda ABŞ olmaqla varlı ölkələrə və onların şirkətlərinə köçürülülərək onların həqiqətən də istismar olunduğuna dair ciddi tənqidlər var. Bu tənqidləri aradan qaldırmaq üçün isə bankın üzərinə bir çox öhdəliklər düşür.

1.2 Dünya Bankının strukturu, təşkilati quruluşu və idarə olunması

Dünya Bankı və Dünya Bankı Qrupu bəzən qarışdırılır. Bu səbəbdən "Dünya Bankı Qrupu" konsepsiyasını aydınlaşdırmaq faydalı olardı. Bizim bildiyimiz, xəbərlərdə və sosial şəbəkə səhifələrində tez-tez adı keçən Dünya Bankı, əsasən Dünya Bankı Qrupu adı verilən daha geniş və mütəşəkkil bir birliyin iki əhəmiyyətli təşkilatından meydana gəlməkdədir. "Dünya Bankı Qrupu" özü 5 müxtəlif təşkilatdan ibarətdir: Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB), Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA), Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK), Çoxtərəfli İnvestisiyaların Təminatı Agentliyi (ÇİTA), İnvestisiya Mübahisələrinin həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəz (İMBM). Bütün bu qurumların, hər biri ayrı funksiyaları yerinə yetirsə də bütün vahid bir qrupda ifadə olunmasının səbəbi Dünya Bankının Sədrinin bu təşkilatların hamısının rəhbərliyini öz üzərinə götürməsi ilə bağlıdır. Başqa sözlə, Dünya Bankı qrupunu təşkil edən bütün təşkilatlar maliyyə resursu və hesablar

baxımından bir-birindən müstəqil olsa da, lakin idarəolunma strukturu baxımından Dünya Bankına bağlıdırlar.

Dünya Bankı Qrupunu təşkil edən beş qurum inkişafın müxtəlif aspektləri üzrə ixtisaslaşmışdır. Ancaq hamısı yoxsulluğu azaltmaq üçün birlikdə fəaliyyət göstərir. Dünya Bankı Qrupu termininə bütün təşkilatlar, Dünya Bankına isə yalnız Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası aiddir. Hansı ki, bu təşkilatlar Bankın Vaşinqtondakı əsas binasında yerləşirlər.

1- Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB) – orta inkişaf indeksinə malik ölkələri kreditlə təmin edir.

2- Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA)- daha kasıb, inkişaf etməkdə olan ölkələrə faizsiz kredit yardımları edir. Məhz bu iki qurum Dünya Bankı adlanır.

Dünya Bankı termini ilk dəfə Bretton-Vuds konfransı ilə əlaqədar 1944-cü il 22 iyulda "The Economist" jurnalında nəşr olunmuşdur. Bu termin rəsmi olaraq 1975-ci ildə BYİB və BİA təşkilatlarının formalaşdırdığı bir termin kimi işlənməyə başladı. Dünya Bankı kreditlər, siyasi təkliflər və texniki yardımlar ilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yoxsulluğun azaldılmasını və həyat standartlarının yüksəldilməsi məqsədi güdən çox geniş əhatəli layihələri dəstəkləyir. Bu missiyanı həyata keçirmək üçün orta gəlirli və kreditə "layiq olan" ən kasıb ölkələrə yardım edən BYİB ilə dünyanın ən yoxsul ölkələrinə fokuslanan BİA arasında əməkdaşlıq edilməkdədir. Ümumiyyətlə, BYİB və BİA eyni personal və idarəetmə ilə fəaliyyət göstərən, idarəçiləri ortaq olan və layihələri qiymətləndirmədə ortaq standartlar tətbiq edən müəssisələrdir. Bəzi ölkələr bu iki qurumun hər birindən də kredit alabilməkdədirlər.

1. Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB). Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB) 189 üzv ölkəyə məxsus bir qlobal inkişaf kooperatividir. Dünyanın ən böyük inkişaf bankı olaraq, orta və aşağı gəlirli ölkələrə kreditlər, zəmanətlər, risklərin idarə olunması məhsulları və konsultasiya xidmətləri təqdim edərək, Dünya Bankı qrupunun missiyasını dəstəkləməklə birlikdə, regional və qlobal problemlərin həllinə çalışır. Dünyada təxminən 200 ölkə olduğunu nəzərə alsaq, BYİB, bəlkə də, BMT istisna olmaqla, üzvlərinin sayına görə dünyadakı ən

böyük beynəlxalq təşkilat hesab oluna bilər.

Bank,1944-cü ildə,bir çox ölkənin İkinci Dünya Müharibəsindən sonrakı iqtisadi reabilitasiyaları üçün tələb olunan valyutanın kommersion bankları tərəfindən qarşılanma bilməyəcəyi düşüncəsi ilə yaradılmışdır. Qərbi Avropa iqtisadiyyatının bərpası üçün maliyyələşdirmə funksiyasını həyata keçirən BYİB-nin Marşal Planı kontekstində Avropanın iqtisadi rekonstruksiyasından sonra məqsədləri dəyişmiş inkişaf etməkdə olan ölkələrə investisiya kreditlərinin verilməsi missiyasını hədəfləyən investisiya və inkişaf bankına çevrilmişdir.Bu gün, BYİB ümumən,yoxsulluğun azaldılması, sosial xidmətlərin göstərilməsi, ətraf mühitin qorunması, həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması və iqtisadi inkişafın təşviqi məqsədi ilə ölkələrə kreditlər verməkdə və bu məqsəd üçün həyata keçirilən layihə və proqramları qismən və ya tamamilə maliyyələşdirməkdədir. Kreditlərin verilməsi şərtləri bank ilə borc alan ölkə arasındakı razılaşma əsasında müəyyən olunur. BYİB-dan borc alan ölkələr kommersion banklarına nisbətən daha əlverişli şərtlərdə (aşağı faiz həddi, daha uzun müddətli(15-20 il), ödənişsiz 3-5 il güzəştli dövr, xarici valyuta və faiz mübadiləsi və s.) daha çox borc ala bilərlər.Güzəştli dövr müddətində borc alan ölkə ancaq borcun cari məbləğinə əsasən faizləri ödəyir,lakin, əsas borcu bu müddətdə ödəmək tələb olunmur.Kredit borcunun qaytarılmasının standart proseduru ölkələrin kateqoriyalarına, habelə ölkənin tədiyyə qabiliyyətinə və əhalisinin adambaşına düşən gəlir səviyyəsinə əsaslanır. BYİB tərəfindən verilən bütün kreditlər üzrə borcun qaytarılması haqda razılaşma imzalandıqdan 60 gün sonra istifadə olunmamış qalığın 3/4-ü həcmində öhdəlik haqqı tutulur.BYİB-da üzv ölkələrin sahib olduğu səsvermə gücü kreditlərin ayrılmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Səsvermə gücünün müəyyən edilməsində, hər bir üzv ölkənin nisbi iqtisadi ödəmə gücünə görə hesablanmış sərmayə payı nəzərə alınır[38].

Üzv ölkələrin hər birinin 250 səsi və hər bir səhm üçün isə əlavə 1 səsi vardır.Nəticə etibarlı ilə, yüksək sərmayə payına malik olan ölkələr Dünya Bankının resurslarının paylanması və istifadəsində daha aktiv bir mövqedə çıxış edirlər.Lakin bu ölkələr eyni zamanda təşkilatın necə maliyyələşdirildiyi və pulların hara xərclənməsindən müştərək məsuliyyət daşıyırlar[38]. 2010-cu ildə Dünya Bankının

səsvermə səlahiyyətləri inkişaf etməkdə olan ölkələrin, xüsusilə də Çinin səsverməni artırmaq üçün yenidən nəzərdən keçirilmişdir. Səsvermə gücünə malik olan ölkələr ABŞ (16,32%), Yaponiya (7,04%), Çin (4,55%), Almaniya (4,12%), Böyük Britaniya (3,86%), Fransa (3,86%), Rusiya (2,77%), Səudiyyə Ərəbistanı (2,77%) və İtaliya (2,64%) ardıcılığı ilə sıralanmışdır[48]. Azərbaycanın BYİB-də səsvermə gücü 0,13%-dir[48]. Son illərdə Dünya Bankının sərmayə strukturu və səsvermə gücü əhəmiyyətli tənqidlərə məruz qalmışdır. Dünya Bankının mövcud sərmayə quruluşuna görə, bölüşdürmə, səsvermə gücü və bunun nəticəsi olaraq qərarların qəbul edilməsi mexanizmi, bankın resurslarının paylanması və istifadəsi mövzusunda Dünya Bankının sərmayəsində və dolayısı ilə idarə olunmasında söz sahibi olan ölkələrin qərarları ön plana çımaqdadır. Hərçənd bu tənqidlərin nəticəsi olaraq BYİB 2010-cu ildə səsvermə reformasiyası konsepsiyası tətbiq edərək İEOÖ-in səsvermə qabiliyyətinin 47% və hətta uzunmüddətli dövr ərzində 50%-ə qədər artırılmasını hədəflədiyini bildirmişdisə də, lakin son maliyyə ilinin göstəricilərinə nəzər saldıqda bu həddin yalnızca 45,9%-ə qədər yüksəldiyi nəzərə çarpır[26]. BYİB tərəfindən təmin olunan vəsaitlərin əksəriyyəti dünya maliyyə bazarlarından gəlir. Bankın nizamnamə kapitalı üzv ölkələrin onun səhmlərinə abunə olması vasitəsi ilə yaranır (30 iyun 2017 tarixində 263,3 milyard \$ olaraq qeydə alınmışdır)[49]. Bankın ÜDM-nin həcmi isə 2016-cı ilin göstəricilərinə əsasən 75,848 trilyon ABŞ dolları olmuşdur[42].

BYİB 1959-cu ildən bəri AAA reytinginə malik bir maliyyə təşkilatıdır, lakin digər maliyyə institutlarından fərqli olaraq, tərəfdaşları müstəqil hökumətlərdir və hər hansı bir kredit siyasətinin tətbiqində bu üzv ölkələr də söz sahibi olurlar. Digər maliyyə təşkilatlarından fərqli olaraq, BYİB inkişafa dəstək olmağa çalışır və mənfəət qazancı güdmür. Baxmayaraq ki, bankın əsas misiyası mənfəətin maksimalizasiyası deyil, lakin 1948-ci ildən bəri xalis mənfəət əldə etməkdədir. BYİB-nin 2016-cı il 30 iyun tarixində başa çatan maliyyə ili üçün təyin edilə bilən gəlirləri 593 milyon dollar olduğu halda, 30 iyun 2017-ci ilə qədər başa çatan maliyyə ili üçün bu məbləğ 795 milyon dollar olmuşdur[27]. Yüksək səviyyədəki bu gəlir, əvvəlki illərdə tətbiq edilən kredit qiymətləri tədbirləri nəticəsində kredit faiz marjının və kreditin həcmının artması, bərpa olunan bazar şərtləri nəticəsində xalis investisiya gəlirlərinin artması,

BYİB-nin inzibati xərclərinin təkmilləşdirilmiş intizamına və həmçinin BYİB / BİA-nın bahalaşma metodologiyasına uyğun olaraq xalis inzibati xərclərin azalması nəticəsində əldə olunmuşdur. Bankın kredit verdiyi ölkələr tipik orta gəlirli ölkələrdir. Adam başına düşən ümumi milli gəliri \$ 1,026 - \$ 12,475 (2011) olan orta gəlirli ölkələr (Middle Income Countries)[50], ölçüsü, əhali və gəlir səviyyəsinə görə çox fərqli bir qrupdur. Eyni zamanda bu ölkələr qlobal ÜDM-in təxminən üçdə birini təmsil edir və qlobal artımın əsas mühərrikləridir. BYİB orta gəlirli ölkələrlə həm müştərilər, həm də səhmdarlar qismində işləyir. Bu ölkələr iri infrastruktur investisiyalarına ev sahibliyi edir, qlobal böyümənin əsas hərəkətverici qüvvəsi qismində çıxış edir və inkişaf etmiş iqtisadiyyatlardan və yoxsul ölkələrdən edilən ixracın böyük bir payına sahibdirlər. Onların əksəriyyəti sürətli iqtisadi və sosial inkişaf edir və qlobal problemlərin həllində böyük rol oynayır. Bununla belə, OGÖ-lərin əsasən zəif inkişaf etmiş bölgələrində dünya əhalisinin yoxsul təbəqəsinin 70% -dən çoxu yaşamaqdadır. Həmçinin, xüsusi maliyyələşdirməyə məhdudiyətlərin olması bu ölkələri iqlim dəyişikliyi, məcburi köçkünlük problemləri və pandemiya da daxil olmaqla, sərhədləri aşan iqtisadi zərbələrə və böhranlara qarşı müdafiəsiz qoyur. Bu səbəbdən, Dünya Bankı BYİB portfelinin 60% -dən çoxunu təmsil edən OGÖ-lər üçün əvəzsiz tərəfdaşdır. Hər şeydən əvvəl, BYİB yoxsulluğun azaldılması və rifahın genişləndirilməsi istiqamətində tərəqqinin təmin olunmasını reallaşdırmağa çalışaraq öz hədəfinə çatmağı planlaşdırır. İqtisadi zəncirin yuxarı çəkilməsində orta gəlirli ölkələrə dəstək verməyə xüsusi diqqət yetirir. Beləki 2016-cı ildə bank bu ölkələr üçün 261 milyard \$ həcmində kredit ayırmışdır. (Azərbaycan üçün bu rəqəm 2,3 milyard \$ olmuşdur.) İllər üzrə dəyişən qrafikə nəzər salsaq bu məbləğin il-ildən artığını müşahidə edə bilərik[51].

Şəkil 1.1

(Mənbə : [50])

Dünya Bankı Müdirlər Şurası, Direktorlar Şurası, Prezident və digər idarə vahidlərindən ibarət orqanlar tərəfindən idarə olunur. Bu orqanlar Dünya Bankı qrupu daxilində digər təşkilatlara da rəhbərlik edir. Bu orqanlardan başqa, İnkişaf Komitəsi də təşkilati strukturda əhəmiyyətli bir rola malikdir. Bankın təşkilati strukturunda Müdirlər Şurası iyerarxiyanın ən üst pilləsində yer almaqdadır. Ondan aşağıda Direktorlar Şurası və Dünya Bankının prezidenti qərar tutmuşdur. Həmçinin birbaşa prezidentə tabe olan bir neçə şöbə və kadrlar da mövcuddur.

Müdirlər Şurası (Board of Governors). BYİB-nın ali orqanı Müdirlər Şurası hesab olunur və burada bütün iştirakçı ölkələr təmsil olunurlar. Hər bir üzv ölkənin bu heyətdə bir sədr və bir alternativ sədrdən ibarət nümayəndələri yer almaqdadır. Sədr və alternativ sədrlər 5 il müddətinə təyin olunurlar və yenidən seçilə bilərlər. Ölkə eyni zamanda BİA və BMK-a üzvdürsə bu nümayəndələr həmin qurumlar üzrə də eyni öhdəliyi öz üzərinə götürür. Həmçinin əksi qərar qəbul edilmədiyi müddətcə İnvestisiya Mübahisələrinin həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəzin (İMBM) İdarə Şurasında öz ölkələrinin nümayəndəsi kimi çıxış edirlər. Çoxtərəfli İnvestisiya Zəmanət Agentliyi (ÇİTA) üçün isə sədr və alternativ sədrlər ayrıca təyin olunur. Sədrlər əsasən iştirakçı ölkələrin İqtisadiyyat, İnkişaf, Maliyyə Nazirlikləri, Mərkəzi Bank və ya digər bu kimi üstün səlahiyyətə malik üstqurumların səlahiyyətli nümayəndələri tərəfindən seçilir [38]. Azərbaycanı Dünya Bankı Qrupunun Müdirlər Şurasında Mərkəzi Bankın İdarə Heyətinin sədri Elman Rüstəmov təmsil edir. Alternativ müdir isə İqtisadiyyat naziri Şahin Mustafayevdir [52]. Müvafiq ölkələr tərəfindən təyin olunmuş sədrlərdən biri heyətin aldığı qərar nəzdində Müdirlər Şurasının sədri seçilir. Müdirlər Şurası

bankın ümumi siyasətini müzakirə etmək, ödənilmiş sərmayə kapitalının məbləğini müəyyənləşdirmək, yeni üzvləri qəbul etmək və ya üzvlüyünü dayandırmaq və maliyyə hesabatları və büdcəni təsdiqləməkdən ötrü, ildə bir dəfə, adətən payız aylarında BVF-nun Müdirlər Şurası ilə birlikdə illik yığıncaq təşkil edir. İldə bir dəfə keçirilən yığıncaqdan əlavə, Müdirlər Şurası bəzi hallarda Direktorlar Şurasının çağırışı əsasında da toplaşa bilər. Bunun üçün üzv ölkə sayının dördüdə birini təşkil edən iştirakçı ölkələrin tələbi lazımdır. Yığıncağın baş tutması üçün isə üzv ölkələrin 2/3-nin leyhinə səs verməsi vacibdir. Müdirlər Şurası bəzi hallarda Direktorlar Şurasına qərar vermə səlahiyyəti verə bilər, lakin aşağıda göstərilən hallarda bu səlahiyyət verilə bilməz:

1. Yeni üzvlərin qəbulu və qəbulla əlaqəli şərtlərin müəyyən edilməsi
2. Sərmayə kapitalının artırılması və ya azaldılması
3. Bir ölkənin üzvlüyünün müddətli olaraq dayandırılması
4. Direktorlar Şurasının əsasnamə ilə bağlı rəylərinə qarşı edilən müraciətləri qəbul etmək
5. Digər beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq etmək üzrə sazişlər imzalamaq
6. Bankın fəaliyyətinin dayandırılması və fondlarının paylanması
7. Bankın xalis gəlirinin dağıdılması

Direktorlar Şurası (Board of Executive Directors). Direktorlar Şurası Dünya Bankının idarə olunmasından məsul olan bir orqandır. Müdirlər Şurasının nümayəndələri ümumiyyətlə ildə bir dəfə görüş keçirdiyi üçün bəzi səlahiyyətlərini bu şuraya həvalə etmişdir. Direktorlar Şurası, əsasnamədə nəzərdə tutulan vəzifələri ilə yanaşı, həvalə olunan bu səlahiyyətləri də yerinə yetirməklə hökmlüdür. Şura 25 üzvdən ibarətdir. 5 üzv bank sərmayəsində ən çox paya sahib ABŞ, İngiltərə, Fransa, Almaniya və Yaponiya tərəfindən təyin olunur. Qalan 20 üzv isə Müdirlər Şurası tərəfindən hər iki ildə bir seçilir. Yalnız Səudiyyə Ərəbistanı və Çin Xalq Respublikası təmsilçiləri öz ölkələrini, digər nümayəndələr isə müəyyən ölkə qruplarını təmsil edirlər[38]. Azərbaycan Dünya Bankının Direktorlar Şurasında İsveçrənin başçılıq etdiyi GRUBER qrupunda (Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Polşa, Serbiya, İsveçrə, Tacikistan, Türkmənistan, Özbəkistan) təmsil olunur[48]. Direktorlar Şurası

1992-ci ildə 22 direktordan ibarət idi.Eyni il bu rəqəm 2 vahid artmış,2010-cu ilin iyul ayında isə 25-ə çatmışdır. Hər bir direktor özünə direktor müavini təyin edir və müavinlərin bütün iclaslarda iştirak etmək hüququna malik olmasına baxmayaraq səs vermək hüququ yalnız icraçı direktorun iştirak etmədiyi görüşlərdə mümkün olur. Dünya Bankının prezidenti Direktorlar Şurasına rəhbərlik edir və qərarını yalnız səslərin yarısından ən az bir səs çox olduğu halda qəbul edə bilər.Şuranın hazırkı strukturuna əsasən,orta hesabla 11 ölkədən ibarət ümummilli blokları seçilmiş bir nümayəndə təmsil edərkən, yuxarıda qeyd olunan inkişaf etmiş ölkələr öz təyin etdikləri direktor tərəfindən şurada təmsil olma haqqına malikdirlər[48]. Bu vəziyyət,eyni ölkələrin yüksək sərmayə payına əsasən yüksək səs vermə gücüylə birlikdə qəbul edildikdə,İEÖ-in bankın qərar və tətbiqlərində necə bir təsir imkanının olduğunu göstərir.

Direktorlar Şurası ümumi olaraq həftədə iki dəfə görüşür. Bu görüşlərdə şura büdcəsinin icrası və idarə olunması, ölkələrə yardım strategiyalarının, borc və maliyyə qərarlarının müzakirəsi, kredit və zəmanət sazişlərinin təsdiq edilməsi və yeni siyasətlərin yaradılması kimi mövzular barəsində qərar qəbul olunur.

Dünya Bankının Prezidenti. Dünya Bankının prezidenti ənənəvi olaraq Bankın ən böyük səhmdarı olan ABŞ vətəndaşları arasında seçilir.Beş il müddətinə səsvermə nəticəsində və təkrar seçilmə şansı ilə Direktorlar Şurası tərəfindən təyin olunan prezident üçün heç bir pensiya yaşı nəzərdə tutulmur və o qrupdakı bütün təşkilatların sədridir.Prezident Dünya Bankı qrupunun işçilərinin yüksək səviyyəli müşaviri qismindədir. Prezidentin 3 baş köməkçiləri (*Managing Director*) və onlara tabe olan kiçik köməkçiləri (*Vice President*) var.Bankın bütün bölmələri Prezident və onun vasitəsilə Direktorlar Şurası qarşısında cavabdehdir.Buna baxmayaraq, Müstəqil Qiymətləndirmə Qrupu və Audit Şurası birbaşa Direktorlar Şurasına hesabat verir.

Bankın indiki prezidenti Jim Yong Kim-dir. Jim Yong Kim Dünya Bankı qrupunun 12-ci prezidentidir.O, 2012-ci ilin iyul ayında vəzifəyə təyin olunduqdan dərhal sonra bankın təşkilati prioritetlərinə rəhbərlik etmək üçün qarşıya iki məqsəd qoymuşdur: 2030-cu ilə qədər həddən artıq yoxsulluğa son qoyulması; inkişaf etməkdə olan ölkələrdə əhalinin ən az 40% -ni əhatə edən ümumi rifahın artırılması.

2016-cı ilin sentyabr ayında Dünya Bankı Direktorlar Şurası səs çoxluğu ilə Kimi ikinci beş illik dövr üçün rəhbər təyin etmişdir. Birinci rəhbərlik dövrü boyunca Dünya Bankı ölkələrin inkişaf prioritetlərini maliyyə böhranından əvvəlki dövrlərdə görülməmiş bir səviyyələrdə dəstəkləmişdir[53].

BYİB-in təşkilati strukturunda yer alan ən əsas operativ bölmə 1974 - cü ildə yaradılmış İnkişaf Komitəsidir. Bundan başqa, bankın təməl elementlərindən biri də, fəaliyyətin qiymətləndirilməsi üzrə Departamentdir (Operations Evaluation department). Departamentin əsas misiyası bankın maliyyələşdirdiyi layihələrin monitorinqi və nəticələr barəsində Direktorlar Şurasına hesabat verməkdir.

Dünya Bankına üzv olmağın əsas şərti BVF-a üzv olmaqdır. Bu tələbə əsasən Dünya Bankının üzvlərinin sayı BVF üzvlərinin sayına paralel istiqamətdə artmışdır. BVF-nin üzvü olan ölkənin üzvlüyü dayandırıldıqda avtomatik olaraq Dünya Bankındakı üzvlüyü də dayandırılmış olur[12]. Bununla belə, BVF-nin üzvlüyündən çıxmış bir ölkənin BYİB-də üzvlüyünün davamı Dünya Bankı Direktorlar Şurasının 3/4 səs çoxluğu ilə qəbul edəcəyi qərar əsasında mümkündür. Bu gün Dünya Bankının üzvlərinin sayı 189-a çatmışdır. Azərbaycan BYİB-a 1992-ci il 18 sentyabr tarixində üzv olmuşdur[3]. Ölkələrin üzvlük məqsədləri inkişaf səviyyəsinə görə dəyişir. Dünya Bankının inkişaf etmiş ölkələrinin üzvlüyü müxtəlif səbəblərə əsaslanır. Az inkişaf etmiş ölkələr Dünya Bankı vasitəsilə inkişafı üçün maliyyə təmin etmək niyyətində olsa da, inkişaf etmiş ölkələr Dünya Bankın idarə olunmasında malik olduğu səsvermə gücü ilə dünya iqtisadiyyatında effektiv bir mövqeyə malik olmağı və az inkişaf etmiş ölkələrdə bank tərəfindən maliyyələşdirilən layihələrin öz şirkətlərinə həvalə edilməsini hədəfləməkdədir.

2. Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA). Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası(BİA) dünyanın ən yoxsul ölkələrinə yardım edən Dünya Bankının bir hissəsidir. 1960-cı ildə yaradılan BİA, iqtisadi inkişafı artırmaq, sosial bərabərsizliyi azaltmaq və insanların həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmaq məqsədli layihələr çərçivəsində kredit və qrantlar verərək yoxsulluğun azaldılmasına çalışır. 1958-ci ilin fevral ayında, ölkələri Dünya Bankı kreditlərindən daha əlverişli şərtlərlə, aşağı faiz dərəcələri, uzun müddətli və asan ödənişli maliyyə ilə təmin edəcək bir beynəlxalq

maliyyə təşkilatının yaradılması fikri ortaya atılmışdır. Müqaviləsi 1960-cı il 24 sentyabr tarixində qüvvəyə minmişdir. Dünya Bankına üzv olan və 1960-cı il 31 dekabr tarixinə qədər bu razılaşmanı təsdiq edən 68 ölkə, BİA-nın ilk qurucularıdır[25]. Hər hansı bir iştirakçı ölkənin Dünya Bankı üzvlüyünün sona çatması, BİA-dakı üzvlüyünün də sona çatması mənasına gəlir. Hal-hazırda üzvlərinin sayı 173-ə çatmışdır(2017). Təşkilatın məqsədi Əsasnamənin birinci maddəsində, qısaca belə göstərilmişdir; *"Üzv ölkələr içərisində ən az inkişaf etmiş olanlara, məhsuldarlığı və həyat standartlarını yüksəltmək şərti ilə inkişaf prioritetlərinə dəstək olacaq kreditləri, bu ölkələrin hesablaşmalar balansında əhəmiyyətli bir yük təşkil etməyəcək şəkildə verməkdir "*. Göstərilən yaradılma məqsədi çərçivəsində BİA-nın təşkil etdiyi kreditlərin, DB kreditlərindən əsas 3 fərqi vardır:

1. BİA krediti, hər üzv ölkəyə deyil, adam başı milli gəliri yoxsulluq həddindən aşağı olan ölkələrə verir. 2016-cı il üzrə bu kateqoriyaya adambaşına düşən ÜMM 1045 ABŞ dollarından (2018-ci il üçün 1165 \$) az olan ölkələr aid edilir. BİA dünyanın ən kasıb ölkələrinə illik təqribən 8 milyard ABŞ dolları həcmində kredit və qrantlar verir. 2017-ci maliyyə ili üçün bu məbləğ 8,154 milyard \$ olmuşdur[25].
2. Bu kreditlər, 0 və ya çox aşağı faizli, 5-10 il geri ödəməsiz şəkildə 25-38 illik perioda yayılmış imtiyazlı inkişaf kreditləridir. Lakin, sözügedən kreditlər qrant deyil, geri qaytarılması vacibdir. Bunu nəzərə alaraq BİA borcunu ödəməkdə çətinlik çəkən ölkələrə həm də qrantlar təqdim edərək onlara yardım etməyə çalışır[25].
3. BYİB borc verərkən bu kreditin üzvlərinin hesablaşma balansına necə təsir göstərəcəyi ilə bağlı müəyyən bir həddə qədər maraqlanmaqdadır. Amma, BİA bu məsələyə daha çox fokuslanmışdır.

Kredit strategiyalarındakı bu 3 fərq xaricində BİA, idarəetmə, məqsəd və funksiyalar nəzdində BYİB ilə birlikdə hərəkət edir. BYİB və BİA eyni mərkəzdən idarə olunub, eyni personalla işləyərək mövcud layihələri eyni standartlar çərçivəsində dəyərləndirir. BİA-nın təşkilati strukturu da BYİB-in ali orqanları ilə eynidir. BYİB-in Müdirilər Şurası, Direktorlar Şurası və prezidenti BİA-da analogi olaraq eyni

səlahiyyəti yerinə yetirir. BİA-da da DB-da olduğu kimi üzv ölkələrin səsvermə gücü onların sərmayə payına əsaslanır.İştirakçı ölkə 500 səs və əlavə olaraq abunəlik üzrə ödənilmiş hər 5000 \$-a görə əlavə 1 səsə malik olur.

Hal-hazırda,BİA dünyanın ən yoxsul 81 ölkəsinə yardım edən ən böyük maliyyə qaynaqlarından biridir. Bunlardan 39-u Afrika ölkələridir və bu ölkələrdə əsas sosial xidmətlərin göstərilməsi üçün lazım olan ən böyük vəsait mənbəyi məhz bu təşkilatdır. BİA tərəfindən maliyyələşdirilən fəaliyyətlər 2,5 milyard insan həyatında müsbət dəyişikliklər yaradır,nəzərə alsaq ki, onların əksəriyyəti gündə 2 ABŞ dollarından az gəlir hesabına yaşayır,bu,qurumun nə dərəcə önəmli bir rola malik olduğunu göstərir.BİA uyğun şərtlərlə təqdim olunan borclara və qrant yardımlarına əlavə olaraq Həddən artıq Borclanmış Yoxsul Ölkələr Təşəbbüsü (HPIC) və Çoxtərəfli Borc Bərpa Təşəbbüsü (MDRI) konsepsiyaları vasitəsilə iri miqyaslı borclardan azad etmə səyi göstərməkdədir.BİA yarandığı dövrdən bu yana 113 ölkədə fəaliyyətlərə yardım etmişdir.İllik öhdəlikləri gedərək artmaqda olub,son 3 ildə 18 milyard keçmişdir və bununda 54%-i Afrika ölkələrinə getmişdir.Digər faizlər isə əsasən Asiya ölkələri – Pakistan,Nepal, Hindistan və Banqladеш arasında paylanmışdır. Eləcə də bu qrupa Yaxın Şərq, Latın amerikasası və Karib ətrafı ölkələr, Avropa və Mərkəzi Asiya da aiddir[25].30 iyun 2017-ci ildə başa çatan maliyyə ilinin göstəricilərinə əsasən 261 yeni əməliyyat nəzdində bütün öhdəlikləri 19,1 milyard (Azərbaycan üçün bu göstərici 176,8 milyon \$) olmuşdur və bu məbləğin 17%-i qrantların payına düşür[21].Yarandığı ildən bu yana BİA ümumilikdə üzv ölkələri 361 milyard \$ həcmində kredit və qrantlarla təmin etmişdir. Kreditlər,bir qayda olaraq, qaytarılmağa 10 il sonra başlanılması şərti ilə 50 il müddətinə verilir. Növbəti 10 il ərzində hər il kreditin 1%-i və sonrakı 30 ildə isə hər il bu kreditin 3%-i ödənilir. Kredit müqabilində hər il borc həcmnin 3/4-ü ödənilir. Adam başı illik milli gəlirinin miqdarı təyin edilmiş yoxsulluq həddindən aşağıda olan ən kasıb ölkələr faizsiz kreditlər alır.BİA həmçinin bəzi xırda ada ölkələri iqtisadiyyatları da daxil olmaqla bu həddin üzərində yer alan,amma BYİB kreditləri almaq üçün tələb olunan standartlara uyğun gəlməyən ölkələrə də yardım edir.Hindistan və Pakistan kimi bəzi ölkələr adam başına düşən milli gəlir indeksi əsasında BİA-dan borc alma imkanı olduğu kimi,eyni

zamanda, BYİB-dan borc alması üçün lazım olan kredit standartına malikdir. Belə ölkələrə “qarışıq standartlı” ölkələr deyilir. Kreditlər yerli valyuta ilə verilir. Təşkilatın maliyyə ilə təmin etdiyi hər bir proyekt siyasi-iqtisadi tədqiqata məruz qalır. Kredit əldə etmədə, borc alan ölkə üçün DB kreditlərinin kifayət etməməsi, borc vermə layihələrinin olması, kreditorlarla bağlı siyasi və iqtisadi iğtişaşların olmaması kimi aspektlər vacib rol oynayır. Bundan başqa BİA son illərdə nisbətən daha çox inkişaf etmiş ölkələrə borc verilməsi mövsunda müəyyən tənzimləmələr etmiş və onlara aid kredit verilmə şərtlərini nisbətən “sərtləşdirmiş” (daha qısa müddətli və əlavə faizli) olmaqla bərabər borc şəraitinin əlverişliliyini yenə də davam elətdirmişdir [25]. BİA həmçinin, böhran və fəvqəladə halların idarə olunmasında “Krizis Müdaxilə Pəncərəsi (KMP)” proqramı çərçivəsində ölkələrlə əməkdaşlıq edir. KMP Şərqi Afrika və Yəməndəki ərzaq qıtlığı, 2010-cu il Haiti zəlzələri, Qərbi Afrikada yayılmış Ebola epidemiyası və 2015-ci il Nepal zəlzələri zamanı ölkələrin iqtisadi bərpasında önəmli səylər göstərmişdir [25].

BİA, tarixən böyük ölçüdə iştirakçı ölkələrin hökumətlərinin dəstəyi ilə maliyyələşdirilmişdir. Assosiasiyanın gəliri, 2 qrupa bölünmüş iştirakçı ölkələr tərəfindən ödənilən kreditlər və onların üzvlük haqqları əsasında formalaşır. Birinci qrupa İEÖ daxildir. Bu ölkələr abunəlik üzrə bütün məbləği dövrəli valyuta ilə qaytarır və təşkilatın fondunun artırılmasının əsas hissəsini təşkil edirlər. İkinci qrupa daxil olan ölkələr isə abunəlik üzrə məbləğin 10%-lik bir hissəsini dövrəli valyuta ilə, qalan miqdarı isə yerli valyutada ödəməlidirlər. Əlavə vəsaitlər BYİB və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) tərəfindən təqdim edilən (BİA16-da 3 milyard ABŞ dolları) və əvvəllər BİA-dan borc alan ölkələr tərəfindən edilən ödənişlər sayəsində formalaşır (BİA16-da 14,6 milyard ABŞ dolları) [25]. Donor ölkələr hər üç ildən bir BİA maliyyə resurslarını yeniləmək və siyasət prioritetlərini nəzərdən keçirmək üçün görüşlər təşkil edirlər. Yenilənmə prosesi, adətən, bir il müddətinə keçirilən dörd rəsmi görüşdən ibarətdir. 50-dən çox donor hökumətin (“BİA nümayəndələri” olaraq bilinən) səlahiyyətli nümayəndələrinə əlavə olaraq, borclu üzv ölkələrin nümayəndələri də, BİA-nın siyasət və maliyyə çərçivələrinin ölkələrin ehtiyaclarına cavab verməsinin təmin olunmasına kömək etmək üçün dəvət edilir. BİA-nın ən son maliyyə yenilənməsi

BİA18 olmuşdur. Bu yeniləmə rekord həddə olmuş, beləki 3 il ərzində həyata keçirilməsi planlaşdırılan layihələrin realizasiyası üçün 75 milyard \$ həcmində vəsait ayrılmışdır[25].

3. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK). Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) BYİB ilə kommersiya banklarının vəhdətini xatırladan bir təşkilatdır. Dünya Bankı və BİA İEOÖ-in hökumətlərinə borc verdiyi halda, BMK İEOÖ-nin özəl müəssisələrini, yəni özəl sektoru kreditlə təmin edir. Bu, hər iki təşkilat və BMK arasındakı ən nəzərəçarpan fərqlilikdir. BMK, özəl sektor investorlarına verilmiş kreditlər üçün hökumətin təminatına ehtiyac duymur. BMK, əsasən İEOÖ-in özəl investisiya qoyuluşları üçün uyğun olmayan bölgələrinə sərmayə qoyuluşu edir.

1953-cü ildə bloklararası silahlanma yarışının zəifləməsindən sonra SSRİ-nin ticarət və iqtisadi sferada kapitalist sistemlə mübarizə aparacağı proqnozlaşdırılırdı. Bu vəziyyət, ABŞ-ı öz siyasətini yenidən müəyyənləşdirməyə məcbur etmişdir. Bu məqsədlə, ABŞ, 1954-cü ilin dekabr ayında Dünya Bankından ayrı bir maliyyə qurumu yaratması üçün bir layihə hazırlamasını istədi. Beləliklə, 1955-ci il aprelin 11-də hazırlanan müqavilənin Əsasnaməsi Dünya Bankının Müdirlər Şurası tərəfindən təsdiqləndi. 1956-cı il 20 iyulda isə 31 ölkənin sərmayenin 75%-ni öz öhdəsinə götürməsi ilə BMK təsis edildi və qurum öz fəaliyyətinə başladı.

BMK-nin yaradılmasının əsas məqsədi "kredit verilən ölkələrdə özəl sektorun inkişafının stimullaşdırılması və bunun üçün yerli və xarici kapitalın cəlb olunması" olaraq bilinir. BYİB tərəfindən özəl sektora verilən kreditlərdə dövlət zəmanətlinin vacibliyi, bəzi ölkələrin hökumətlərinin bu zəmanətlərin təminatından boyun qaçırması və BYİB-nin daha orta və uzunmüddətli kreditlər verməklə hökmlü olması BMK-nin yaradılması üçün əsas səbəbdir. BMK-nin əsas vəzifələri:

- İş partnyorları ilə əməkdaşlıq edərək BİA ölkələri də daxil olmaqla, inkişaf yolundakı bütün ölkələrdə davamlı özəl investisiyaların dəstəklənməsi.
- Müştərilərini uzunmüddətli kredit, zəmanət və risklərin idarə olunması ilə təmin etmək və yerli şirkətlərlə uzunmüddətli əlaqələr qurmaq.
- Ekoloji və sosial davamlılığı təmin etmək.
- Yerli maliyyə bazarlarını inkişaf etdirmək və konsultasiya xidmətləri

göstərmək.

BMK Dünya Bank Qrupunun digər qurumları ilə əlaqə saxlasa da, hüquqi və maliyyə aspektindən müstəqildir. BMK-nın öz Nizamnaməsi vardır və maliyyə, idarə və ştat strukturu mövcuddur. Təşkilati strukturunda əsas ali orqanlar Rəhbərlər Şurası və Direktorlar Şurasıdır. Direktorlar Şurası, 25 direktordan ibarətdir. Dünya Bank Qrupunun Sədri həm də, BMK-nın prezidentidir. Təşkilatın maliyyə ehtiyatları 174 iştirakçı ölkədən əldə edilir [38].

BMK-nın maliyyələ resursları Dünya Bankından ayrı olub, əvvəllər təşkilatın Bankdan borc alması qadağan edilmişdi. Ancaq, bu qadağalar 1965-ci il 17 dekabrından bəri ləğv olunmuşdur. BMK özəl sektora birbaşa kredit verməklə və ya müvafiq şirkətin səhmlərinin alınması yolu ilə öz sərmayəsini maliyyələşdirə bilər. BMK-nın Əsasnaməsi, qurumun borc almaq, istiqraz və qiymətli kağızlarının alınması ilə maliyyə imkanlarının yaradılmasına şərait yaradır. Beləliklə, BMK öz investisiyalarından mənfəət əldə edərək öz resurslarını artırmaq potensialına malikdir. Beləki, təşkilatın son 5 maliyyə ili üçün xalis mənfəət göstəricilərinə nəzər salsaq, yalnız 2016-cı maliyyə ili üçün 33 milyon \$ zərər etdiyini deyə bilərik, digər maliyyə illəri üçün isə təşkilat mənfəət əldə etmişdir [26].

Şəkil 1.2

IFC's net income (loss), fiscal years 2013–2017

Fiscal year ended June 30 (US\$ millions)

2013	1,018
2014	1,483
2015	445
2016	(33)
2017	1,418

(Mənbə : [26])

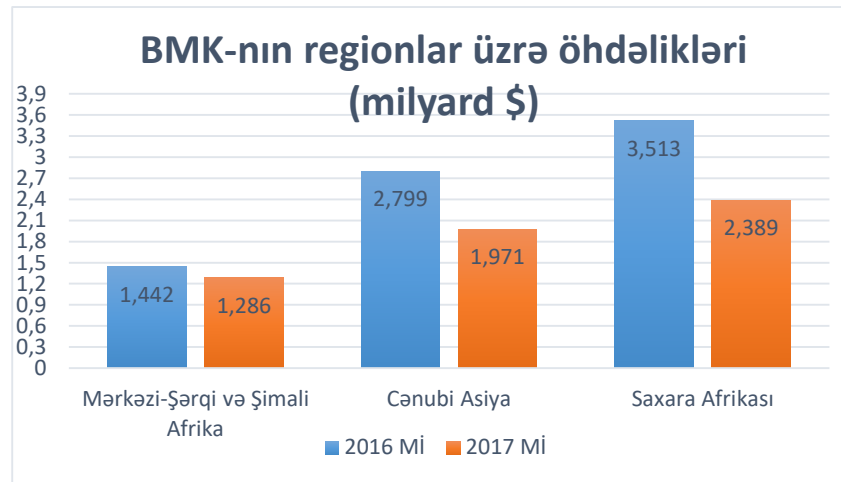
Bu cür birbaşa maliyyələşdirmə funksiyasından əlavə, zəif inkişaf etmiş ölkələrdə inkişaf banklarının sərmayəsinə kapital qoyuluşu edərək dolaylı yolla da kredit təmin edə bilər. Eləcə də, 1984-cü ildən bəri BMK beynəlxalq kapital bazarları və kommersiya banklarından borc ala bilmə imkanına yiyələnmişdir. BMK-nın maliyyə məhsulları şirkətlərə həmçinin riskləri idarə etməyə imkan verir və xarici və

daxili kapital bazarlarına çıxış imkanlarını genişləndirir. BMK kommersiya fəaliyyəti göstərərək, İEOÖ-də yalnız mənfəət verən layihələrə sərmayə qoyur, məhsul və xidmətlər üçün bazar haqlarını alır. Təşkilatın təklifləri müxtəlif sektorlarda BMK müştərilərinin xüsusi ehtiyaclarını ödəmək üçün infrastruktur, istehsal, kənd təsərrüfatı, xidmət və maliyyə bazarlarına xüsusi diqqət yetirir. BMK, 2017-ci maliyyə ilində 342 layihəyə təxminən 11,9 milyard ABŞ dolları həcmində vəsait ayırmışdır. Təşkilat İEOÖ-də özəl sektoru dəstəkləmək üçün təxminən 7,5 milyard \$ sərf etmişdir [26].

BMK-nın az inkişaf etmiş ölkələrə təqdim etdiyi imkanlar üç növdədir: layihə kreditləri, səhmdarlıq və digər imkanlar. Layihə kreditləri üzv ölkələrdə səmərəli özəl sektor investisiyalarının maliyyələşdirilməsinə kömək edir və bunun üçün hökumətin zəmanətinə ehtiyac duymur. BMK üzv dövlətlərdə özəl şirkətlərə kreditlər verə bildiyi kimi, həmçinin digər kreditorlarla birgə maliyyələşdirmə və açıq sindikatlaşdırılmış kreditlər təmin edə bilər. Bəzi hallarda geniş miqyaslı layihələrin maliyyələşdirilməsi zamanı sindikatlaşdırma üsulundan da istifadə olunması müşahidə olunur. BMK, kredit verməklə yanaşı, az inkişaf etmiş ölkələrin müxtəlif investisiya və ya kapital qoyuluşlarında iştirak edə bilər. Bu cür maliyyə təminatı zamanı BMK şirkətdə səhmdar olur. Təşkilatın az inkişaf etmiş ölkələri təmin etdiyi digər imkanlar kimi, özəl sektorun maliyyə ehtiyaclarını ödəmək məqsədilə bu müəssisələrin ehtiyatları və hesablaşmaları üzərində əməliyyatlar apara bilər. BMK, bu qiymətli kağızları ehtiva edən fondlar yaradır və bunlar inkişaf etmiş kapital bazarlarına çıxararaq İEO-in kapitalının az inkişaf etmiş ölkələrə axınına kömək edir. Bu fondların arxasında BMK olması onları daha da cəlbedici edir. BMK 7-12 il müddətli kreditlər vasitəsilə layihələri və şirkətləri maliyyələşdirir, həmçinin vasitəçi banklara, maliyyə lizinq şirkətlərinə və digər maliyyə təşkilatlarına kreditlər verir. BMK kreditləri ənənəvi olaraq böyük sənaye ölkələrinin valyutaları ilə təmin etsə də, zaman keçdikcə yerli valyutalara verdiyi önəmi artırmışdır. Hazırda 73 fərqli milli valyuta ilə maliyyələşdirmə aparmaqdadır. 2017-ci maliyyə ili çərçivəsində yeni açılan kreditlər üçün 9,6 milyard \$ həcmində öhdəliyə malik olmuşdur. Bu kreditlərin verildiyi əsas 3 region Mərkəzi-Şərqi və Şimali Afrika, Cənubi Asiya və Saxara Afrikası ölkələri

olmuşdur[26].

Şəkil 1.3

(Mənbə : [26])

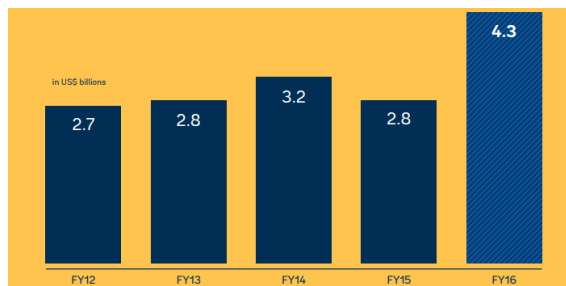
BMK-nın DB qrupu içindəki əhəmiyyəti, içində olduğumuz neoliberal dalğanın bir təzahürü olaraq gedərək artmaqdadır. DB qrupu inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün özəl sektor nəzdində inkişaf modelini açıq şəkildə təklif edir. Qurumun ən vacib prioritetlərindən biri, özəl sektoru gücləndirməkdir. Çünki özəl sektor iqtisadiyyatın inkişafı, gəlir və məşğulluğun əsas mənbəyidir. Təşkilat, özəl sektoru, sabit iqtisadi siyasəti, şəffaf, dürüst, hesabat verə bilən və tutarlı idarə olunmanı müdafiə edərək, həmçinin zəmanət verərək cəsarətləndirir və özəl sektorun inkişaf edə biləcəyi, ölkədaxili sürətli magistrallar, enerji, telekommunikasiya, informasiya texnologiyası, neft və qaz, sənaye eləcə də bir çox digər sahələrə yardım edir. Eləcə də BMK, ictimai sərmayələrinin özəlləşdirilməsində, orta q şirkətlərdə xüsusi sərmayə payının yüksəldilməsində hökumətlərə kömək edir, hüquq və tənzimləmələr üçün tövsiyələr verir. Bu gün inkişaf etməkdə olan üzv ölkələrin özəl sektoru üçün ən böyük çoxtərəfli maliyyələşdirmə mənbəyi olan BMK İEOÖ-nin özəl sektor layihələrini maliyyələşdirərək, özəl şirkətlərinin beynəlxalq maliyyə bazarlarında maliyyə ilə təmin edilməsinə kömək edərək, özəl sektor sferasına və hökumətlərə təklif və texniki yardımlar göstərərək, öz missiyasını əks etdirir.

4. *Çoxtərəfli İnvestisiyaların Təminatı Agentliyi (ÇİTA)*. BMK kimi Dünya Bankının törəmə struktur təşkilatı olan Çoxtərəfli İnvestisiyaların Təminatı Agentliyi (ÇİTA), 1988-ci ildə İEOÖ-ə investisiya axınlarını stimullaşdırmaq üçün investorları

qeyri-kommersiya risklərinə xüsusilə də, xarici valyuta məhdudiyyətləri və konvertasiya şəraitində dəyişikliklərdən irəli gələn transfer çətinlikləri, investisiya müqavilələrinin pozulması, müharibə və dövlət mülkiyyətinə keçirilmə kimi risklərə qarşı qorumaq məqsədi ilə yaradılmışdır. ÇİTA həmçinin İEOÖ üçün texniki yardım və investisiyaları təşviq etməklə, Dünya Bankı, BMK və BİA-nın fəaliyyətlərinə kömək edir.

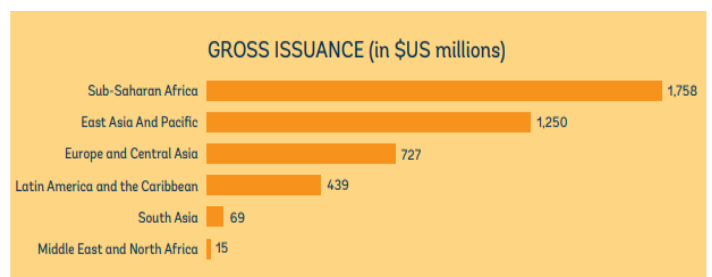
Qeyd olunduğu kimi təşkilatın əsas vəzifəsi sərmayə qoyuluşlarını qeyri-kommersiya risklərindən qorumaqdır. Bu konseptdə sərmayə qoyacaq olan ölkə ÇİTA-ə müraciət edərək investisiyalarının zəmanətlə təmin olunmasını tələb edə bilər. ÇİTA zəmanət verdikdə, zəmanət tələb edən ölkənin investisiyasının müəyyən şərtlərə uyğun gəlib-gəlməməsini və investisiya qoyuluşu edən ölkəsinin İEOÖ kateqoriyasında olub-olmadığını yoxlamaqla qiymətləndirmə aparır. Ərizəçi ölkə isə ÇİTA sazişində müəyyən edilmiş çərçivədə zəmanətçi kimi investisiyanı dəstəkləyir. 2016-cı maliyyə ilində ÇİTA zəmanətlərə 4,3 milyard ABŞ dolları həcmində məbləğ sərf edərək bu sahədə rekord göstəriciyə çatmışdır [20].

Şəkil 1.4

(Mənbə : [20])

Şəkil 1.5

(Mənbə : [20])

Göründüyü kimi, bu məbləğ son illərdəki göstəricilərdən ən az 40-50% çoxluq təşkil etmişdir. Zəmanət verilmiş bu layihələrin 53%-i BİA-nın investisiya üçün uyğun hesab olunmuş üzv ölkələrinə, 6%-i isə münaqişə zəmnindəki ölkələrin payına düşür. Zəmanətlərin əsas hissəsi Saxara Afrikası regionuna getmişdir (1,8 milyard \$).

ÇİTA-nın zəmanət tutumu, 15 ilə qədər bir müddəti (bəzi istisna hallarda bu 20 il müddətinə uzadıla bilər) və hər bir layihə üçün 50 milyon ABŞ dollarından çox olmamaq şərti ilə layihənin 90% -ə qədər hissəsini əhatə edə bilər. İnvestor üç ildən sonra zəmanət müqaviləsinin ləğv edilməsini tələb etmək hüququna malikdir [20].

ÇİTA, maliyyə baxımından BYİB -dən müstəqil olsa da ,ancaq Dünya Bankının prezidenti həm də ÇİTA-nın sədridir.

5. *İnvestisiya Mübahisələrinin həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəz (İMBM).* İnvestisiya Mübahisələri üzrə Beynəlxalq Mərkəz (İMBM) 1966-cı ildə bir üzv ölkə ilə digər bir üzv ölkənin hər hansı bir fiziki və ya hüquqi şəxsi arasında yarana biləcək investisiya mübahisələrinə həll olaraq yaradılmışdır. Qurum 157-dən çox ölkə ilə əməkdaşlıq içərisindədir. Əsasən, ev sahibi ölkə ilə xarici investorlar arasında yaranmış hər hansı bir mübahisə zamanı, yerli məhkəmə orqanlarına müraciət edildikdə, bu orqanların milli maraqlara uyğun qərarlar alması səbəbi ilə, xarici investorlara çətinliklər yaranır. Bu səbəbdən, bir hakimə müraciət edərək, ortaq bir məhkəmə qərarı alıb onunla razılaşmaq və ya ortaq bir məxrəcə gəlmək üçün hər iki tərəfi kompromisə təşviq edən bir qurumun olması vacibdir. Təşkilat xarici investorların məhz bu istəyinə cavab verir. İMBM nəzdində bu vəzifəni yerinə yetirmək üçün "Arbitraj Tribunalı" və "Mübahisələr Tribunalı" adlanan iki ayrı bölmə mövcuddur. Mərkəzi Vaşinqtonda yerləşən İMBM-in kapital və ya borc alma kimi bir gəlir mənbəyi yoxdur. Bütün gəlirlər əldə etdikləri razılığa və arbitraj tələblərinə əsasən tərəflərdən aldıkları haqlardan ibarətdir. İMBM məhkəmə və arbitraj funksiyaları daxil olmaqla, həmçinin müxtəlif nəşrlər edərək, xarici sərmayə qoyuluşları mövsusunda üzvlərinə və digər maraqlı tərəflərə kömək edir. Bu məqsədlə Mərkəz 1986-cı ilin aprel ayından etibarən hər altı ayda bir jurnal dərc edir[54].

II FƏSİL.DÜNYA BANKININ KREDİT STRATEGİYASI,HƏYATA KEÇİRDİYİ LAYİHƏLƏR VƏ DÜNYA İQTİSADİYYATINA TƏSİRİ

2.1 Dünya Bankı kredit müqavilələri,layihə kreditləri

Dünya Bankı üzv ölkələrdə davamlı iqtisadi inkişafı dəstəkləmək surəti ilə yoxsulluğun azaldılmasını hədəfləyən bir inkişaf qurumudur. İnkişaf uzun müddətli bir prosesdir və nəticə etibarilə cəmiyyətin bütününün dəyişməsi ilə əlaqədardır. Bu proses iqtisadi və maliyyə siyasətini özündə ehtiva edir.Ancaq eyni zamanda əhalinin inkişafı, yolların qurulması, hüquqi qaydaların tətbiqi, qadın hüquqlarının tanınması, qadınların təhsili, korrupsiyaya qarşı mübarizə və ətraf mühitin qorunması da inkişaf prosesi ilə əlaqədardır. Məqsəd, balanslaşdırılmış bir şəkildə tətbiq olunan iqtisadi və sosial proqramlar vasitəsilə ölkələri hər aspektdən uyğun səviyyəyə gətirməkdir. İnkişaf məqsədi məhdudiyatsız və əhatəlidir. Deməli, inkişaf prosesində iştirak edən hər kəs - hökumətlər, bank bənzəri qurumlar, qeyri-hökumət təşkilatları və özəl sektor - ehtiyacları müəyyənləşdirməli və proqramların həyata keçirilməsində sıx əməkdaşlıq mühitində fəaliyyət göstərməlidir.

Bu sətirlər Dünya Bankına niyə ehtiyac duyulduğunu və Bankın kreditləşdirmə məqsədlərini izah edir. Bankın inkişaf spesifikasiyası hər hansı bir investisiya

layihəsinin maliyyələşdirilməsi missiyasından kənara çıxır və bütün iqtisadi və sosial infrastrukturun dəyişdirilməsinə əsaslanan proqramların reallaşdırılmasını hədəfləyir. Bu minvalla, Bank ilk əvvəllər İEOÖ-in inkişaf hədəflərinə nail olmağa kömək edəcək investisiya layihələrinə kreditlər verərkən, getdikcə, sosial strukturları öz inkişaf modellərinə uyğun tamamilə dəyişəcək proqrama daha çox fokuslanmışdır. Bu hədəf konvertasiyası, bankın ənənəvi layihə kredit müqavilələrindən əlavə əsasən 1980-ci ildən bəri az inkişaf etmiş ölkə hökumətləri ilə “Struktur Tənzimləmə Kredit Müqavilələri”, daha dar aspektdə “Sahəvi Tənzimləmə Kredit Müqavilələri”-ni imzalamağa başlaması ilə nəticələnmişdir. Yaxın tarixə nəzər saldıqda isə tənzimləmə kredit müqavilələrinin daha punktual formalarını əldə etməklə daha da diversifikasiya edildiyini görürük. Bu səbəbdən, kredit müqavilələrinin təsnifatı və onların xüsusiyyətləri Dünya Bankının fəaliyyətini anlamağa daha da kömək edəcəkdir.

Layihə(İnvestisiya) kreditləri. Dünya Bankının yaranıçı dövrdən bəri, ənənəvi olaraq İEOÖ-in inkişafına dəstək olacaq olan layihələr üçün maliyyələşdirdiyi kredit müqavilələri bu kateqoriya içərisində dəyərləndirilir. Layihələrin kreditləşdirilməsindəki bu sıxlıq, bankı, öz fondlarını borc alan ölkələrin milli iqtisadiyyatlarının inkişafına töhfə verəcək, dayanıqlı və perspektiv layihələr üçün istifadə etməyə çalışdığı qədər, həmin ölkənin kredit ödəyə bilmə potensialını da dəyərləndirməyə təşviq etmişdir. DB eyni zamanda həm inkişaf qurumu həm də maliyyə təşkilatı olduğu üçün kreditlə təmin edəcəyi hər layihə, bankın hər iki xüsusiyyəti baxımında tətminkar olmalıdır. Layihə kreditlərinin spesifik xüsusiyyətləri:

- Kreditlər İEOÖ-ə istiqamətlidir. Bank İEOÖ-in layihələrini kreditləşdirmir.
- Bankın maliyyələşdirilməyə üstünlük verdiyi investisiya kreditləri, İEOÖ-lərdə əhalinin həyat səviyyəsini artırmağı hədəfləyən layihələrdir.
- Bank tərəfindən maliyyələşdirilən layihələr infrastrukturdan səhiyyə və təhsil sistemə qədər çox geniş diversifikasiyaya malikdir.
- Bankın bir layihəni maliyyələşdirməsi üçün, o layihənin ölkənin inkişafına kömək edəcək bir layihə olması, iqtisadi, texniki və maliyyə baxımından verəcəyi faydanın müəyyən bir həddən yuxarıda olması vacibdir.
- Layihə kreditləri ölkə hökumətinə və ya onun zəmanətinə əsasən hər hansı

dövlət müəssisəsinə ayrılır, özəl müəssisələrə layihə kreditləri verilmir.

Bank bir layihəni bütünlüklə maliyyələşdirmir, adətən 50-60% miqdarda məbləği maliyyələşdirməkdədir. Məbləğin qalanının ya ölkənin daxili mənbələri tərəfindən və ya başqa xarici mənbələr tərəfindən maliyyələşdirilməsi lazımdır. Bu praktikaya əsasən, Dünya Bankı həm ölkənin layihəni sahiblənməsinə çalışır, həm də layihənin icrası ilə əlaqədar daxili qanunvericiliyə uyğun olaraq ödənilməli olan vergi, xərc və s. kimi vəsaitlərin bank ehtiyatları tərəfindən ödənilməsinə məhdudlaşdırmaq məqsədi güdür. İnvestisiya kreditinin verilməsi 6 ay ilə 2 il kimi uzun bir periodu əhatəliyin. Bu səbəbdən bank, edilən bu növ kredit müraciətlərindən daha tez tətbiq olunacaq olan və ön texniki-iqtisadi hesabatı hazır olan layihələrə əvvəldən avans kimi maliyyə yardımı edə bilər. Bu yardıma "layihə hazırlama imkanı" (project preparation facility) deyilir. Layihə təsdiqləndikdən və tətbiq olunduqdan sonra, bu məbləğ müəyyən olunaraq kredit məbləğindən çıxılır. Digər bir variant "geriyə dönük maliyyələşdirmə" (retroactive financing) adını daşıyan və layihəni reallaşdıracaq təşkilatın, layihə hələ DB tərəfindən təsdiqlənmədən əvvəl çəkdiyi xərcləri, layihə bank tərəfindən təsdiq olunduqdan sonra bu məbləği kreditdən məbləğindən çıxmaq imkanındır[45]. Dünya Bankı 1947-ci ildən bəri 173 ölkəni 13.109 (2017) layihə krediti ilə təmin etmişdir[35].

2017-ci maliyyə ilinə əsasən layihə kreditlərinin ən çox toplandığı ölkələr Hindistan, Çin və Braziliya olmuşdur. Azərbaycanda isə DB tərəfindən verilmiş layihə kreditlərinin sayı 62 olmuşdur[55].

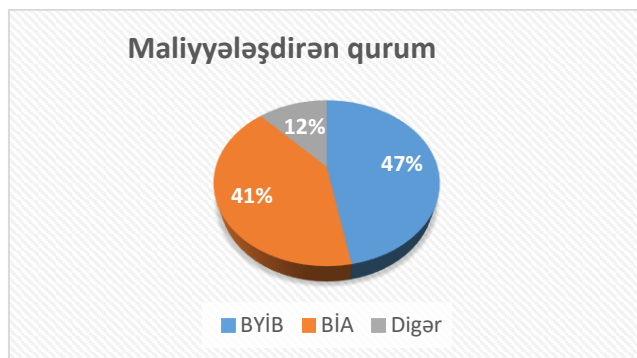
İnvestisiya kreditləri uzun müddətli xarakterə malikdir (5-10 il) və sosial və iqtisadi inkişaf layihələrini maliyyə ilə təmin edir. Layihələr üçün nəzərdə tutulan fondlar investisiya layihələri ilə əlaqəli regional və ya xarici xərcləri maliyyələşdirmək üçün istifadə edilir. İnvestisiya (Layihə) kreditləri yalnız BYİB və BİA tərəfindən verilir və son 30 ildə verilmiş kreditlərin 70-80% -ni təşkil edir. Layihə kreditləri 8 müxtəlif növə malikdir, Bunlar: Xüsusi İnvestisiya Kreditləri (Specific Investment Loan- SIL), Sahə İnvestisiya və Müdafiəsi Kreditləri (Sector Investment and Maintenance Loan- SIM), Proqram Tənzimləmə Kreditləri (Adaptable Program Loan- APL), Hazırlıq Kreditləri (Learning and Innovation Loan- LIL), Texniki Yardım

Kreditləri (Technical Assistance Loan- TAL) , Maliyyə Vasitəçiliyi Kreditləri (Financial Intermediary Loan- FIL) ,Təcili Yardım Kreditləridir (Emergency Recovery Loan-ERL)[9,səh.63].İnvestisiya kreditlərinin böyük bir hissəsi Xüsusi İnvestisiya Kreditləri(SIL) və Sahə İnvestisiya və Müdafiəsi Kreditlərinin(SIM) payına düşür. Proqram Tənzimləmə Kreditləri (APL) və Hazırlıq kreditləri (LIL) isə daha çox iqtisadi elastiklik yaradaraq yenilikçi xarakterdədir.Digər layihə krediti növləri əsasən borclu ölkənin spesifik ehtiyaclarına görə tərtib olunur.

*Xüsusi İnvestisiya Kreditləri (SIL).*Xüsusi İnvestisiya Kreditləri (SIL) iqtisadi, sosial və institusional infrastrukturun yaradılması, bərpası və saxlanılmasına istiqamətlənmiş layihələri dəstəkləyən, eləcə də konsaltinq xidmətləri, menecment və təlim proqramları layihələrini maliyyələşdirən kreditlərdir. SIL, geniş miqyaslı layihələr üçün punktual bir kredit vasitəsidir. Bu kreditlər özəl bir investisiyanın texniki,maliyyə, iqtisadi, ekoloji və institusional tətbiqini dəstəkləyən və investisiyaların səmərəliliyinə təsir edən siyasi islahatları da dəstəkləyən kreditlərdir.

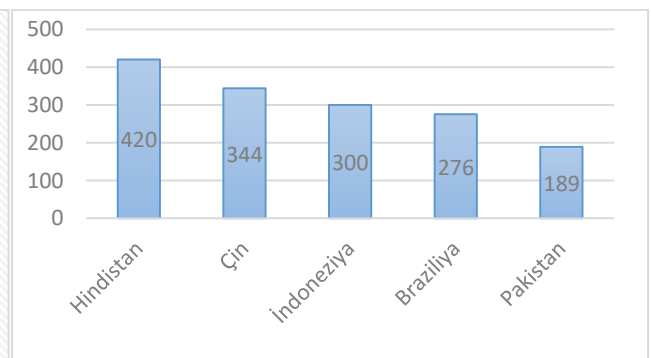
Dünya üzrə 2017-ci maliyyə ilinin göstəricilərinə əsasən indiyə qədər Dünya Bankı tərəfindən ayrılan təqribi 14 minə yaxın layihə kreditlərinin 8 mini bu kreditlərin payına düşür[35].

Şəkil 2.1

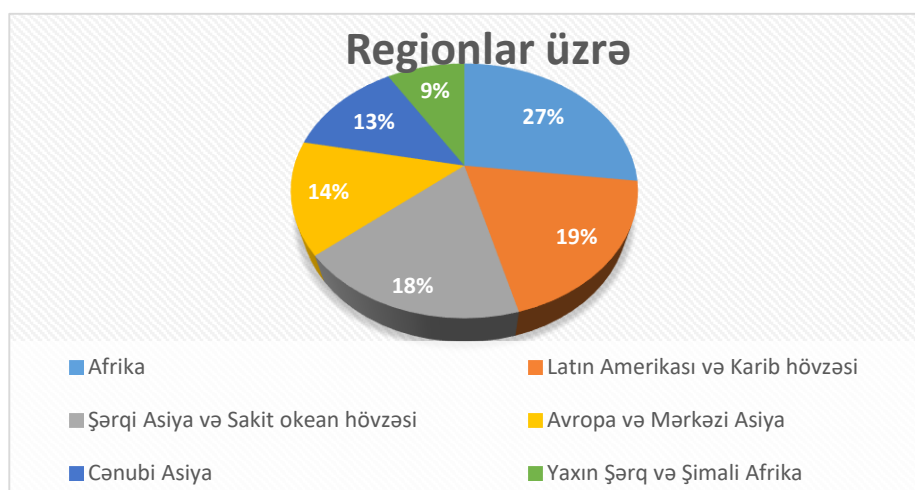
(Mənbə : [35])

Şəkil 2.2

(Mənbə : [35])

Şəkil 2.3

(Mənbə : [35])

Bu kreditlərin 47%-i BYİB,41%-i isə BİA tərəfindən maliyyələşdirilmişdir.Bu səbəbdən hər iki qurumun SIL verilməsində təxminən eyni mövqedə çıxış etdiyini deyə bilərik.Xüsusi İnvestisiya Kreditlərinin ən çox ayrıldığı ölkə 420 layihə krediti ilə Hindistan olmuşdur.Baxmayaraq ki,Dünya Bankınının ayırdığı Xüsusi İnvestisiya Kreditlərinin ölkələr üzrə qrafikinə nəzər saldıqda ilk 5 ölkə içərisində (Hindistan, Çin,İndoneziya, Braziliya, Pakistan) Afrika ölkəsi yoxdur,lakin verilmiş kreditlərin regionlar üzrə bölgüsü zamanı ilk sırada 2,163 xüsusi investisiya layihəsi ilə Afrika regionu yerləşməkdədir.Ən çox kreditə ehtiyacı olan Afrika ölkələrindən yalnızca Nigeriyanın 11-ci pillədə yer ala bilməsi maraqlıdır[35].Bunun təməli səbəbi ilk 5 pillədə yerləşən ölkələrin yüksək resurs potensialına və sürətli inkişaf perspektivinə malik olması,bir sözlə müəyyən xüsusiyyətlərə görə özünü İEÖ,müəyyən xüsusiyyətlərə görə isə İEOÖ kimi aparmasıdır.Lakin Afrika ölkələrinin adətən həm ərazicə kiçik,həm də daha çox səpələnmiş olması,SIL-in ölkələr nəzdində paylanması özünü göstərməsə də,regional olaraq bunu aydın görmək mümkündür. Dünya Bankı tərəfindən Azərbaycanda 2018-ci il fevral ayı statistikasına əsasən maliyyələşdirilən 62 layihə kreditinin 39-u Xüsusi İnvestisiya Kreditləridir.Bunlardan 4-ü Azərbaycanın DB-dan almış olduğu ilk kreditlər müxtəlif səbəblərdən,ən əsas o dövrdəki siyasi və iqtisadi qeyri sabitlik,iqtisadi səriştəsizlik səbəbləri ilə düşmüş statusda,1-i aktiv,qalanları isə sona çatmış layihələrdir[55].

Azərbaycanda Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən 5 ən iri həcmli

Xüsusi İnvestisiya Kreditləri (SIL)

Cədvəl 2.1

Layihə adı	Tarix		Layihə dəyəri(mln \$)			Sektor
	Başlama	Bitmə	ümumi	BYİB	BİA	
Dəmiryol ticarəti və nəqliyyatının asanlaşdırılması	27.06.2013	(aktiv)	220	220	0	Dəmiryol
Magistral 2	17.01.2006	30.01.2015	265	200	0	Kənd və şəhərlər arası yollar
Milli su təchizatı və sanitariyası	14.06.2007	31.12.2016	310	230	0	Su təchizatı,Sanitariya
Magistral 2-əlavə maliyyələşdirmə	28.04.2008	(deaktiv)	505,2	300	0	Kənd və şəhərlər arası yollar
Magistral 2- II əlavə maliyyələşdirmə	24.06.2009	(deaktiv)	218,75	175	0	Kənd və şəhərlər arası yollar

(Mənbə : [55])

Cədvəl 2.1-ə baxdığımız zaman Azərbaycanda Dünya Bankının ən iri Xüsusi İnvestisiya Kreditlərinin əsasən infrastruktur sahələlərinin inkişafı üçün ayrıldığını deyə bilərik. Bundan başqa kənd təsərrüfatı, energetika, ətraf mühitin müdafiəsi, hüquq və s. kimi sahələr üçün anoloji kreditlər verilmişdir [55].

Sahə İnvestisiya və Müdafiəsi Kreditləri (SIM). Sahə İnvestisiya və Müdafiəsi kreditləri (SIM) özəl sektorlarda dövlət xərcləri proqramlarına yönəlmiş kredit növləridir. Bu kreditlər, ölkənin inkişaf prioritetləri nəzərə alınmaqla sektor xərclərinin siyasətləri və icra olunmaları, yeni kapital qoyuluşları, bərpa və yenidənqurma prosesləri arasında müvafiq balans yaratmaq şərti ilə eyni bir həddə uyğunlaşdırmaq məqsədi daşıyır.

Bu kreditlərin dünya üzrə paylanmasına baxdıqda SIL-də olduğu kimi ilk 5 ölkə içərisində Hindistan, Çin, İndoneziya, Braziliya və Pakistan sıralanmışdır. Regionlar üzrə isə ən çox kredit alan region yenə Afrika olmuşdur. Dünya üzrə verilmiş layihə kreditlərinin təqribi 4 minə bu kreditlərin payına düşür [35]. Azərbaycanda maliyyələşdirilmiş 62 layihədən 15-i SIM hesabına maliyyə ilə təmin olunmuşdur. Bunlardan 5-i aktiv qalanları isə müqavilə müddəti başa çatmış kreditlərdir [55].

Azərbaycanda Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən 5 ən iri həcmli

Sahə İnvestisiya və Müdafiəsi Kreditləri (SIM)

Cədvəl 2.2

Layihə adı	Tarix		Layihə dəyəri (mln \$)			Sektor
	Başlama	Bitmə	ümumi	BYİB	BİA	
Dəmiryol ticarəti və nəqliyyatının asanlaşdırılması	27.03.2008	31.12.2017	795	450	0	Dəmiryol, Ticarət
Magistral 3	25.05.2010	(aktiv)	356,15	171,6	70	Kənd və şəhərlər arası yollar
Milli su təchizatı və sanitariyası II	15.07.2014	(aktiv)	234	150	0	Su təchizatı, sanitariya
Magistral 3-əlavə maliyyələşdirmə	28.03.2016	(aktiv)	155,5	140	0	Kənd və şəhərlər arası yollar
Məcburi köçkünlərin yaşayış standartları və həyat şəraitləri	27.10.2011	(aktiv)	78,53	50	0	Sosial müdafiə

(Mənbə : [55])

Azərbaycana ayrılmış Sahə İnvestisiya və Müdafiəsi kreditlərinə nəzər saldıqda

əsasən xüsusi investisiya kreditləri ilə eyni sahələri maliyyələşdirdiyini və bir çox layihədə ortaq istifadə olunduqlarını görmək mümkündür. Cədvəldə göstəriləndən əlavə, bu kreditlərin kənd təsərrüfatı layihələrinin maliyyələşdirilməsində də istifadə olunduğu qeyd olunmalıdır [55].

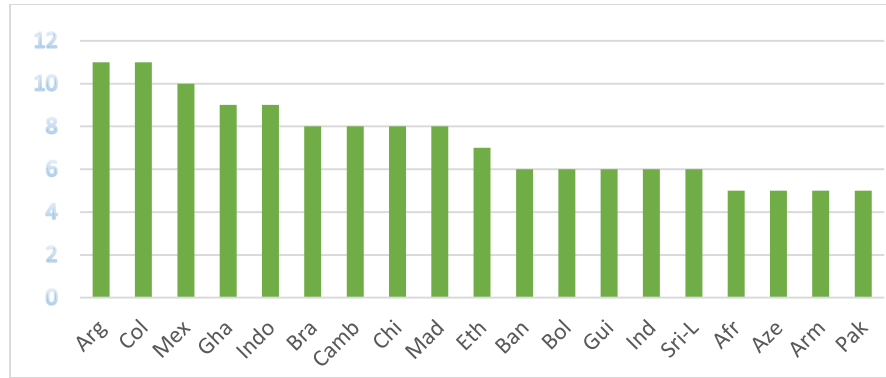
Proqram Tənzimləmə Kreditləri (APL). Proqram Tənzimləmə Kreditləri uzunmüddətli inkişaf proqramlarının hər mərhələsində dəstək verən kreditlərdir. APL uzunmüddətli inkişaf proqramlarına dair mərhələləri, maliyyə dəstəyi verilən mərhələlər üçün müvafiq sahə siyasətləri, sahə investisiyaları və yenilənmiş xərclər üçün müəyyən olunan prioritetlərlə əlaqəli müqavilələri özündə ehtiva edir. Proqramın hər mərhələsində əməliyyatlar yoxlanılır və növbəti mərhələyə keçməzdən əvvəl bütün zəruri təhlil və qiymətləndirmələr həyata keçirilir.

Dünya üzrə 2018-ci il fevral statistikasına əsasən 900-dən çox APL ayrılmışdır. Yuxarıda adı çəkilən iki layihə kredit növlərinin əksinə bu kreditlərin yarısından çoxu BYİB deyil, BİA tərəfindən maliyyələşdirilmişdir. Bu günə qədər ən çox APL verilən ölkə Braziliya (59), digər ən çox APL alan ölkələr sırası ilə Afrika, Meksika, Hindistan və Argentina olmuşdur [35]. Azərbaycan bu günə kimi DB-dan 6 APL almış və bunların hamısı deaktiv statusdadır [55].

Hazırlıq Kreditləri (LIL). Bu kreditlər kiçik pilot sərmayələri və potensial inkişaf etdirməyə istiqamətlənmiş layihələrini dəstəkləyən kreditlərdir. LIL tərəfindən dəstəklənən layihələr uğurlu olarsa, bu layihələr daha böyük layihələrə çevrilir və qazanılmış biliklərdən və təcrübədən faydalanır. Hazırlıq kreditləri həcmi təqribən 5 milyon ABŞ dollarını keçmir və ümumiyyətlə 2-3 il müddətinə tətbiq olunur. Bütün bu tip kreditlər öyrənilən dərslərdən nəticə çıxarmaq məqsədi ilə, effektiv monitoring və qiymətləndirmə sistemini əhatə edir.

İndiyə kimi Dünya miqyasında DB tərəfindən 321 LIL verilmişdir. Ən çox LIL alan ölkə Argentina və Kolumbiya (11) olmuşdur [35].

Şəkil 2.4

(Mənbə : [35])

Qrafikdən göründüyü kimi ən çox LIL alan ilk 20 ölkə üzrə Azərbaycan, 5 alınmış Hazırlıq krediti ilə 18-ci yerdə qərarlaşıb. Bu kreditlərin hamısı deaktiv statusdadır və ən sonuncu Hazırlıq krediti DB tərəfindən Azərbaycana 2002-ci ildə “Yüksək patogenik Quş Qripinə hazırlıq layihəsi” çərçivəsində verilmişdir. Bu kredit sonradan APL-ə çevrilmişdir və 2010-cu ildə müqavilə müddəti sona çatmışdır. Artıq 15 ildən çoxdurki Azərbaycan Hazırlıq kreditinə ehtiyac duymur [55].

Texniki Yardım Kreditləri (TAL). Texniki yardım kreditləri (TAL) üzv ölkələrə verilmiş kreditlərdir və müvafiq qurumların imkanlarını gücləndirmək məqsədi daşıyır. Bu kreditlər, həmçinin, dövlət sektorunun islahatı üçün potensialın gücləndirilməsinə və investisiyaların hazırlanması, həyata keçirilməsinə və davamlılığına kömək edir. Eləcə də TAL təşkilati tənzimləmələr, kadrların idarə edilməsi üsulları və əsas müəssisələrdəki texniki, fiziki və ya maliyyə resursları fonunda fokuslanı bilər.

Hal-hazırda DB tərəfindən dünya üzrə 6 minə yaxın TAL ayrılmışdır (Qeyd etmək lazımdır ki bir layihə bir neçə kredit növü nəzdində maliyyələşə bilər). Ən çox TAL almış ölkə İndoneziyadır (258) [35]. Azərbaycanda isə bu rəqəm 27-ə bərabərdir. Bunlardan yalnız 3-ü aktiv statusdadır. Qalanlarının isə müqavilə müddəti bitmişdir [55].

Təcili Yardım Kreditləri (ERL). Təcili yardım kreditləri (ERL), müharibə, vətəndaş müharibəsi və ya təbii fəlakət kimi fors-major hallara məruz qalmış və bunun nəticəsi olaraq iqtisadiyyatı ciddi şəkildə zədələnmiş bəzi ölkələrin ən qısa müddətdə istehsal səviyyələrinin və aktivlərinin yenidən qurulmasına dəstək vermək üçün hazırlanmışdır. Eyni zamanda, ERL yenidənqurma ilə bağlı tənzimləmə

prosesslərini gücləndirmək və yarana biləcək fəvqəladə halların qarşısını almaq və ya minimuma endirmək üçün erkən xəbərdarlıq sistemlərinin gücləndirilməsini dəstəkləyir.

Dünya miqyasında bu kreditlər əsasən BİA tərəfindən maliyyələşdirilir. Ən çox ERL almış ölkə Əfqanıstandır(37). Eləcə də İraq, Pakistan, Sudan və Liberiya da ən çox Təcili Yardım Kreditləri alan ölkələr siyahısındadır[35]. Bunun əsas səbəbi bu ölkələrin hər zaman siyasi qeyri-sabitliklə boğuşmasıdır. Azərbaycan 20 ilə yaxındır “Dağlıq Qarabağ” problemi yaşasa da, atəşkəs elan olunması və ölkədə siyasi-iqtisadi sabitliyin qorunub saxlanılması, bu tip kreditlərə olan ehtiyacı yox səviyyəsinə endirmişdir, bu səbəbdən Azərbaycan DB-dan heç bir ERL almamışdır.

Maliyyə Vasitəçiliyi Kreditləri (FIL). Maliyyə Vasitəçiliyi Kreditlər (FIL), yerli maliyyə qurumlarına real sektorun investisiya ehtiyaclarını ödəmək üçün uzunmüddətli mənbələr təmin edən kreditlərdir və bu kreditlər maliyyə sektorunda rəqabətin artırılması, subsidiyalar, faiz siyasətləri və s. bu sahələrdə maliyyə sektoru islahatlarını dəstəkləyir.

2018-ci il 17 mart tarixinə qədər olan göstəricilərə əsasən DB tərəfindən 935 FIL ayrılmışdır. Bu kreditlərin ən çox toplandığı ölkələr Hindistan (52) və Türkiyədir (46)[35]. Azərbaycan cəmi 2 FIL almışdır. Bunların hər ikisinin müqavilə müddəti başa çatmışdır. Birincisi 1999-cu ildə başlamış və 2006-cı ildə müqavilə müddəti başa çatmış “Kənd Təsərrüfatı və kredit” layihəsi çərçivəsində alınmışdır. Digər FIL isə dəyəri 12 milyon ABŞ dolları olan “Maliyyə bazarlarının müasirləşdirilməsi” layihəsi (17.03.2011-01.07.2016) çərçivəsində alınmışdır[55].

Ümumiyyətlə Dünya Bankı layihə kreditlərinin verilməsində borcalan ölkələrə bir sıra üstünlüklər təklif edir. Bankın layihələrin maliyyələşdirməsi üçün təmin etdiyi uyğun faizli və uzunmüddətli ödəmə qabiliyyətinə malik ehtiyatlar digər kreditlərə nisbətə daha genişdir. Bu səbəbdən Dünya Bankı çox böyük vəsait tələb edən layihələr üçün maliyyələşdirilmənin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Dünya Bankı, yaradılması məqsədi fonunda İEOÖ-ni maliyyələşdirmək üçün kommersiya təşkilatlarına nəzərən daha çox çalışır və bu ölkələrdə layihələrin reallaşdırılmasında geniş təcrübəyə, hökumətlərlə sıx əlaqələrə malikdir. DB-nın maliyyələşdirdiyi

layihələrə xeyriyyə fondlarının qoşulması və dəstəkləməsi asandır. Bu da müxtəlif xeyriyyə təşkilatlarının layihəyə cəlb olunmasını stimullaşdırır. Bankın layihə maliyyələşdirilməsində paya sahib olması, layihəni yarana biləcək siyasi risklərdən qoruyur. Hər hansı bir iştirakçı ölkədə həyata keçirilən layihələrin sayı, əhəmiyyətliliyi və bankla uzunmüddətli münasibətləri səbəbi ilə, hökumətlər Dünya Bankı ilə əməkdaşlığa xüsusi diqqət yetirir. Bu vəziyyət, hökumətləri layihənin həyata keçirilməsi prosesində öz öhdəliklərini yerinə yetirməyə məcbur edir. Digər tərəfdən, Bankın kredit verməsi bir təkan effekti yaradır və başqa xarici kapital resurslarının ölkəyə cəlb olunmasını daha da asanlaşdırır. Bu kreditlər nəzdində DB borcalan ölkənin və layihənin icra qurumlarının təliminin, təşkilinin və idarə olunmasının gücləndirilməsi kimi konsaltinq xidmətləri və texniki yardımlar göstərir. Layihəyə ayrılan vəsaitlər digər məqsədlər üçün istifadə edilə bilməz, çünki bank kreditlərin istifadəsinə, satınalmalara və layihə icrasına hər mərhələdə nəzarət edir. Lakin DB investisiya kreditlərinin özünəməxsus çatışmazlıqları da müşahidə olunmaqdadır. Məsələn, layihə seçimində bank mütəxəssislərinin iştirakı səbəbi ilə bəzi hallarda ölkə reallıqlarına və ehtiyaclarına uyğun olmayan investisiyaların maliyyələşdirilməsi və beləliklə İEOÖ-dəki məhdud resursların israf olunması hallarını qeyd edə bilərik. Bundan başqa, Bankın kredit sistemlərinin çətinliyi, kreditin faiz xərclərinin tam olaraq hesablanma bilməməsi, valyuta məzənnələri arasında dəyişən fərqlər ilə nəzərdə tutulmayan əlavə öhdəliklərin yaranması, bankın layihə çərçivəsində daxil etdiyi müxtəlif xərc ünsürlərinin yüksək həddə olması (məsələn, konsaltinq ödənişləri), faizdən kənar xərclər, bankın tətbiq etdiyi faiz dərəcələrinə əlavə olaraq öhdəlik komissiyasının alınması, bankın öz tender prosedurlarını həyata keçirmə öhdəliyi, satınalma prosedurlarının mürəkkəbliyi, beynəlxalq satınalma prosedurlarının həyata keçirilməsi nəticəsində çox vaxt satınalmaların əksəriyyətinin xaricdən aparılması və xaricdən təmin edilən mənbələrin yenidən xaricə köçürülməsi, kreditin istifadəsi zamanı yaranan problemlər, istifadə şərtləri ilə əlaqədar təxirə salınmalar və s. bu kimi hallar layihə kreditlərinin tənqid olunmasına əsas səbəb olur. Qeyd olunduğu kimi, Dünya Bankının verdiyi investisiya kreditləri sayəsində yardım olunacaq sahələr öz prioritetlərinə uyğun olaraq bank tərəfindən müəyyən olunur. Beləliklə də milli

iqtisadiyyatların bu sayədə Dünya Bankı tərəfindən idarə olunduğunu desək yanılmazıq.

Tənzimləmə Kreditləri. Dünyanın iqtisadi sisteminə nəzər saldıqda, xüsusilə kapitalın demək olar ki, hər bir sferada daxildən xaricə doğru axın sürətinin artması ölkələrin milli iqtisadiyyatları arasındakı əlaqələri gücləndirmiş, bir-biri ilə daha çox əməkdaşlıq yaratmağa təşviq etmişdir. Bu vəziyyət, zəif iqtisadiyyata malik ölkələrin sənayeləşmə ilə güc əldə edə bilmə səylərinin fonunda, mövcud beynəlxalq sistemə (BVF və DB) tənzimləmə siyasətlərini reallaşdırmaq və daha da inkişaf etdirmək imkanı yaratmışdır.

1980-ci illərdə Dünya Bankı yüksək inflyasiya, aşağı artım, zəifləmiş ixrac və borc yükü ilə üzləşən inkişaf etməkdə olan ölkələrə ənənəvi investisiya kreditlərindən fərqli bir kredit müqaviləsi tətbiq etməyə başlamışdır. Üzv ölkələrdə milli iqtisadi siyasətlərindən başlayaraq, sosial mübadilə münasibətlərinə və ictimai idarəetmənin yenidən qurulmasına qədər geniş təsirə malik olan bu müqavilələr tənzimləmə kreditləri adlanır. Dünya Bankının tənzimləmə kreditləri, investisiya kreditlərindən fərqli olaraq üzv ölkənin tətbiq edəcəyi ümumi proqramı dəstəkləmək üçün verilir. Layihə kreditləri bir və ya daha çox müəssisənin, bənd, yol, xəstəxana tikintisi və ya təlim xidmətinin təkmilləşdirilməsi kimi xüsusi bir layihənin maliyyələşdirilməsini özünə məqsəd qoysa da, tənzimləmə kreditləri ölkənin bütünü və ya bütöv bir sektorunu əhatə edən və əsasən mövcud makroiqtisadi sistemin dəyişdirilməsini tələb edən tətbiq planlarına dəstək olmaq məqsədi daşıyır. Bu kreditlərin verilməsi zamanı BVF ilə əməkdaşlıq çərçivəsində fəaliyyət göstərmək və koordinasiya çox vacibdir. Bu kreditlər əsasən “struktur tənzimləmə kreditləri” və “sahəvi tənzimləmə kreditləri” olmaqla 2 yerə ayrılır. Digər tənzimləmə kreditləri isə xüsusi olaraq borc alan ölkənin ehtiyaclarına cavab verəcək şəkildə tərtib edilmiş, proqramlı və xüsusi tənzimləmə kreditləri və reabilitasiya kreditləridir. Borc azaltma kreditləri isə qismən tənzimləmə krediti hesab olunub, tənzimləmə əməliyyatlarına dəstək olmaqdadır. Tənzimləmə kreditləri bunlardır: Struktur Tənzimləmə Kreditləri (Structural Adjustment Loan- SAL), Sahəvi Tənzimləmə Kreditləri (Sector Adjustment Loan- SECAL) Proqramlı Struktur Tənzimləmə

Kreditləri (Programmatic Structural Adjustment Loan- PSAL) Xüsusi Struktur Tənzimləmə Kreditləri (Special Structural Adjustment Loan- SSAL) Reabilitasiya Kreditləri (Rehabilitation Loan- RIL) Borc Azaltma Kreditləri (Debt Reduction Loan- DRL)[9,səh.81].

Azərbaycanın Dünya Bankı ilə indiyə kimi bağladığı 80 kredit müqaviləsinin 5-i struktur və sahə tənzimləmə kreditləridir.Cədvəl 2.3-də görüldüyü kimi Azərbaycana tətbiq edilmiş SAL əsasən bankçılıq,ticarətin liberallaşdırılması,dövlətin iqtisadi proseslərdə rolunun azaldılması və s. konsepsiyalar çərçivəsində həyata keçirilmişdir.İllərə nəzər saldıqda əsasən müstəqilliyin ilk 10 ilində bu tip kreditlərə ehtiyac duyulduğu nəzərə çarpır,bunun da əsas səbəbi keçid iqtisadiyyatının çətinlikləri olmuşdur [55].

Azərbaycanda Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən Struktur və Sahə Tənzimləmə Kreditləri (SAL & SECAL) Cədvəl 2.3

Layihə adı	Tarix		Layihə dəyəri(mln \$)			Sektor
	Başlama	Bitmə	ümumi	BYİB	BİA	
Struktur Tənzimləmə Proqramı	24.07.1997	30.06.1999	70	0	70	Bank institutları,Sosial müdafiə,Ticarət və xidmət
Struktur Tənzimləmə Proqramı-əlavə maliyyələşdirmə	31.03.1999	30.06.1999	7	0	7	Bank institutları,Sosial müdafiə,Ticarət və xidmət
Struktur Tənzimləmə Proqramı II	12.03.2002	31.12.2003	60	0	60	Bank institutları,Sosial müdafiə,Ticarət və xidmət
Təhsil İslahatı	24.05.1999	31.03.2004	5,5	0	5	Təhsil
Təhsil Sektorunun İnkişafı-II	21.04.2008	31.03.2016	45,4	0	25	Təhsil

(Mənbə : [55])

Struktur tənzimləmə proqramlarının əsas məqsədi ,tənzimləmə proqramlarının makroiqtisadi tarazlığı yenidən bərpa etməyi hədəfləyən ümumi konsepsiyasından fərqli olaraq, tətbiq olunduğu ölkələrdə uzunmüddətli iqtisadi sabitliyin təmin edilməsi, davamlı artım göstəriciləri yaradılması və dünya iqtisadiyyatına uyğun olaraq işləyən bazar mexanizminin yaradılması məqsədi güdür. Bu proqramın digər bir

xüsusiyyəti,radikal dəyişikliklərlə uzunmüddətli sabitliyə nail olmaqla birlikdə, gələcəkdə iqtisadi artımın qarşısını ala biləcək nüansların yox edilməsini hədəfləyir.Buna misal olaraq,istehsala mənfi təsir göstərən aşağı valyuta məzənnələrini (ölkə pulunun süni olaraq bahalaşdırılması-revalivasiya),çox yüksək vergi və gömrük rüsumlarını(proteksionizm), idxal məhdudiyyətlərini və subsidiyaları misal göstərə bilərik. Struktur tənzimləmə kreditləri,İEOÖ-də bazara siyasi müdaxilələrin azaldılması, istehsal gücünün artırılması və ticarətin liberallaşdırılması konseptində struktur adaptasiya proqramlarının maliyyələşdirilməsi üçün ayrılır. Bu kreditlər həmçinin Dünya Bankında ,BVF tərəfindən maliyyələşdirilən iqtisadi proqramları dəstəkləmək məqsədi ilə verilə bilər. Bu kreditlərin təməl prinsipləri bunlardır:

- Makroiqtisadi mühitin stabilləşdirilməsi, yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi artımın stimullaşdırılması,
- Resurs bölgüsünün effektivliyinin artırılması,
- Özəl sektorun inkişaf imkanlarının genişləndirilməsi,
- Açıq iqtisadiyyatın stimullaşdırması,
- Stimullaşdırma sistemində şəffaflığın inkişaf etdirilməsi,
- Müəssisələrin və siyasi analiz potensiallarının inkişaf etdirilməsi.

Dünya Bankının struktur tənzimləmə kredit sazişləri BVF-un “stand-by” müqavilələri ilə oxşarlıq təşkil edir.Beləki,kreditlər borc alan ölkənin hər-hansı bir sərmaye qoyuluşunun inkişafı üçün deyil,həmin ölkənin adaptasiya olunması tələb olunan qlobal sistemə inteqrasiyasını təşkil etmək üçün hazırlanır.Təbii olaraq,kredit alan ölkələrin iqtisadi cəhətdən zəif olması onların qlobal dünya iqtisadiyyatında BVF və Dünya Bankının təyin etdiyi rolu oynamasına məcbur edir.Məhz bu aspektdən SAL və SECAL bir sıra tənqidlərə məruz qalmaqdadır.Bu tənqidləri mülayim və radikal tərzdə olmaqla iki kateqoriyada qiymətləndirmək mümkündür. Birinci qrup tənqidçilər,Dünya Bankının təyin etdiyi struktur tənzimləmə proqramlarına qarşı olmayıb,sadəcə tətbiq olunan siyasətdə səhvlər, çatışmazlıqlar və laqeydlilər olduğunu vurğulayır. İkinci qrup tənqidçilərinə mövqeyi daha köklü məsələlərə gedib çıxır.Onların fikrinə əsasən,hegemon ölkələr öz maliyyə varlıqlarını az inkişaf etmiş

ölkələrin yoxsulluğu hesabına əldə edirlər və DB-nin struktur tənzimləmə kreditləri imperialist istismar mexanizminin bir hissəsidir.

Qeyd olunduğu kimi,1980-ci illərdən sonra struktur tənzimləmə proqramları hazırlamağa başlayan DB, az inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadi prioritetlərinə istiqamət verməyə çalışırdı.Bu proqramlar özəl və hökumət sektorlarının balanslaşdırılması, ixrac-idxalın liberallaşdırılması,xarici ticarət siyasətində müqayisəli üstünlüklərin tətbiqi və s. kimi məsələləri özündə ehtiva edirdi.Lakin bu nəzəri arqumentlərə rəğmən,bu tip proqramların iki məqsədi vardı:1)DB,kommersiya bankları və hökumətlərə olan borcların stabil ödənilməsini təmin etmək,2)Az inkişaf etmiş ölkələrin idxal məhsullarının qiymətlərini aşağı salaraq,resurs transferini sürətləndirmək.Buna sübut olaraq,eyni illərdə DB və BVF Yeni Dünya Düzəni konsepsiyası adı altında “Struktur Tənzimləmə ilə Böyümə” modeli yaratmışdı.Bu model maliyyə bazarlarının açılması,yerli sərmayenin milli embarqolardan azad edilməsi və məhsuldar sərmayenin dünyanın hər hansısa bir regionundakı dövlət inhisarçılığından alınaraq DB-a transferini hədəfləyirdi.Bundan başqa struktur tənzimləmə kreditləri 3-cü dünya ölkələrində borc böhranının dərinləşməsinə gətirib çıxarmışdır[8].Məsələn 1978-ci ildə DB və BVF Tanzaniyaya yerli valyuta ehtiyatlarının həddən artıq çox olduğunu və bu rezervləri idxal üçün istifadə etməyi təklif etmişdi.Onların fikrinə görə o dövrdə bəzi Afrika ölkələri lazım olduğundan az borc alırdılar.Beləliklə Tanzaniya öz valyuta ehtiyatlarını qısa müddətdə əritmiş və borc üçün yenidən bu iki quruma müraciət etməyə məcbur qalmışdı.Daha sonra 1980-ci ildə bir çox İEOÖ-nin yerli məhsullarının qiyməti aşağı düşmüş və 1981-ci ildə xarici borcları artmağa başlamışdır.Nəticədə 1982-ci ildə ilk dəfə Meksika xarici borc öhdəliklərini qarşılaya bilməyəcəyini açıqlamış və nəticədə zəncirvari olaraq 2 il ərzində 30 İEOÖ-də borclarını vaxtında ödəyə bilməyəcəklərini açıqlamışdılar. Təsadüfi deyilki,1980-ci ildə 3-cü dünya ölkələrinin ümumi xarici borcu 785 milyard \$ olduğu halda bu rəqəm 1993-cü ildə 1,5 trilyon \$-a yüksəlmişdir. Bununlada 80-ci il borc böhranı dərinləşmiş və ölkələr DB və BVF-dan daha çox kredit almaq məcburiyyətində qalmışdılar[13]. Bu səbəbdən,90-cı illərdə 24 keçid iqtisadiyyatı,qərb iqtisadçılarının təklifi nəzdində 143 struktur tənzimləmə məqsədli borclar

almışdır. Lakin nəticədə, istehsalda böyük itkilər baş vermiş və yoxsulluq daha da artmışdır. Belə ki, bu ölkələrdə günlük gəlir səviyyəsi 2 ABŞ dollarından aşağı olanların faizi 1,7-dən 20,8-ə qədər yüksəlmişdir.

Struktur tənzimləmə kreditlərinin bir başqa iqtisadi cəhətdən geridə qalmış və ən çox borc öhdəliyinə malik region olan Saxaraaltı Afrikadakı effektini analiz edək.

- 1993-cü ildə Benində tətbiq olunmağa başlayan SAL nəticəsində odun ixracı 6 il içində 4 dəfə artmış nəticədə bu yükə tab gətirməyən torpaqlar eroziyaya məruz qalmışdır.
- Ən çox insan haqlarının tapdalandığı iki Afrika ölkəsi olan Çad və Kamerun hökuməti DB-tərəfindən SECAL çərçivəsində ayrılan 3,5 milyard ABŞ dolların böyük qismini mənimsəmişdir. Beləki iki ölkə arasında 1000 kilometrlik neft boru kəməri çəkilməsi planlaşdırılır və bunun üçündə ABŞ-ın Exxon-Mobil və ortaqları Petronass və Chevron şirkətləri layihənin reallaşdırılması üçün çox önəmli meşə və şirin su ehtiyatlarını məhv edəcəkdir.
- Malavi hökuməti, 1990-cı illərin əvvəllərindən BVF və DB ilə bağladığı gübrə, toxum və kənd təsərrüfatı kredit müqavilələri əsasında kənd təsərrüfatında müxtəlif məhdudiyyətlər tətbiq etmişdi. Bundan əlavə, Dünya Bankı və BVF hökumətə 2002-ci ilin sonuna qədər özəlləşdirmə hədəfinin reallaşdırılması şərti qoymuşdur. Beləcə, Kənd təsərrüfatı subsidiyalarının aradan qaldırılması ilə girov torpaqlar üçün daha çox vəsait ödəmək məcburiyyətində qalan fermerlərin real gəliri təxminən 25% azalmışdı. BVF və DB iqtisadi liberallaşma, kənd təsərrüfatı subsidiyalarının ləğv edilməsi və təməl ərzaq məhsullarının istehsalının özəlləşdirilməsi mövzularında təzyiqlər edərək, ölkədə yoxsulluğun artmasına gətirib çıxarmışdır.
- 1980-ci illərin əvvəllərində Somalidə baş verən iqtisadi böhranın qarşısının alınması üçün ölkədə struktur tənzimləmə proqramları tətbiq edilməyə başlanmışdır. Struktur tənzimləmə proqramları Somalinin iqtisadiyyatının kənd təsərrüfatı idxalından asılılığını artırmışdır. Yerli bazarda ucuz qiymətlərlə bol miqdarda satılan idxal mənşəli buğda və düyü yerli istehsalı sıxışdırmağa başlamışdır. 1981-ci ilin iyun ayında birinci devalivasiya olmuş və ard-arda

devalivasiyalar davam eləmişdir. Bu devalivasiyalar nəticəsində yanacaq və gübrə kimi idxal məhsullarının qiymətləri daim artmış və kənd təsərrüfatı infrastrukturu dağılmışdır.

- Zimbabvedə struktur tənzimləmə proqramları tətbiq olduğu müddətdə, emal sənayesinin məhsuldarlığı 14 % azalmış, adam başına düşən ümum daxili gəlir 5,8 % azalmış, əhalinin xüsusi istehlak xərcləri 37 % azalmış, işsizlik artmış, məvaciblər isə 26 % azalmışdır. Nominal və real faiz dərəcələrinin artması ilə birlikdə ölkə daxili özəl investisiya qoyuluşlarının azalmasına gətirib çıxarmışdır. Ümumi investisiya qoyuluşları isə 9 % azalmışdır [56].

Nəticə olaraq çəkilən misallara nəzər saldıqda DB və BVF-nin verdiyi struktur tənzimləmə kreditlərinin ölkələrin iqtisadi inkişafına yox ölkə resurslarının istismar edilməsinə indeksləndiyi görülür. Ən azından yuxarıda adı çəkilən ölkələrdəki vəziyyət bunu göstərməkdədir.

Bəzi mütəxəssislər hətta Dünya Bankının həyata keçirdiyi struktur tənzimləmə proqramlarının, bir çox ölkələrin siyasi sferalarında böyük dəyişikliklərə yol açdığını vurğulamaqdadır. Bu mövqeyə əsasən 1970-ci illərdən bəri Anqlo-Amerikan neoliberal siyasətinin dünyanın qalan hissəsində geniş yayılmasına şahidi ola bilərik. Stabillik və struktur tənzimləmə siyasəti adı altında inkişaf etməkdə olan ölkələrdə neoliberalizm həyata keçirilirdi. Bu projətlərin siyasi səviyyədə qısa müddətli nəticələrinə baxdığımızda, 70 və 80-ci illərdə tətbiq olunan ölkələrin avtoritar rejimləri tərəfindən dəstəkləndiyini görmək mümkün idi. Məsələn, bank, avtoritar bir iqtidara malik İndoneziya və Braziliyada struktur tənzimləmə proqramlarının tətbiqinə öncəlik vermişdi. 1972-ci ildə Markos diktator olduqdan sonra, Filippin Dünya Bankının fondlarının toplandığı bir ölkə olmuş və tənzimləmə proqramı həərətlə dəstəklənmişdi. Çilidə isə struktur tənzimləmə proqramları 1973-cü ildə prezident Salvador Allendoya qarşı Avqusto Pinoşetin qanlı çevrilişi ilə həyata keçməyə başlamışdı.

Nəticədə Dünya Bankı tərəfi bu ittihamları qəbul eləmir və tənzimləmə kreditlərinin uğursuzluğunun səbəbini ölkələrdə görür. Bu səbəbdən struktur tənzimləmə kreditlərinin bu nəticələrinin proses yoxsa projəkt olduğunu demək

çətinlikdir. Struktur tənzimləmə kreditləri alan bir çox ölkənin borc böhranı ilə üzləşməsinə baxmayaraq hələ də iqtisadi inkişaf planını bu proqramlar istiqamətində formalaşdırmasının əsas səbəbi dünya iqtisadiyyatında artıq geri ödəmə bilməyəcək qədər borc zəncirinin yaranmasıdır.

Qarışıq kreditlər. 1990-cı illərdən başlayaraq Dünya Bankının beynəlxalq miqyasda qarşılaşdığı problemlər və daha əvvəl də qeyd olunduğu kimi edilən tənqidlər, bankın yeni kredit strategiyası müəyyənləşdirməsini tələb edirdi. Artıq illər boyu tətbiq edilən layihə kreditləri öz aktuallığını və parlaqlığını ititməyə başlamışdı. Tənzimləmə kreditləri isə tətbiq edildiyi ölkələrdə sərt tənqidlərə məruz qalması səbəbi ilə bu kreditlərin verilməsi çətinləşirdi. Həm bu situasiya, həm də üzv ölkələrin diversifikativ ehtiyacları səbəbi ilə bank daha elastik və qarışıq formada kredit müqavilələri yaratmışdır. Bu müqavilələr tam olaraq nə investisiya krediti nə də tənzimləmə krediti olub, hər iki kredit növünün təməl xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Məsələn bir layihə kreditinin verilməsi zamanı əgər həmin sahənin strukturunda ediləcək dəyişikliklərlə bağlı bir proqram da hazırlanırsa, bu tip kredit müqavilələri qarışıq hesab olunur. Eləcə də bu kreditlərin layihələrdəki inkişaf həm də gözlənilən dəyişikliklərin baş tutması ilə birlikdə hissə-hissə mərhələlər şəklində istifadə olunması da mümkündür. Proqram Tənzimləmə Kreditləri (APL) və Hazırlıq Kreditləri (LIL) qarışıq kredit müqaviləsi hesab oluna bilər.

Dünya Bankı kreditlərində hərdən digər təşkilatların da payı olur. Dünya Bankının bir ölkə üçün açdığı kreditə, başqa bir ölkə və ya təşkilatın yardımı olduğu zaman əmələ gələn maliyyələşdirmə formasına birgə maliyyələşdirmə (co-financing) deyilir. Bu tip əlavə kreditləşdirmənin əsasən Yaponiya tərəfindən edildiyi nəzərə çarpır[45].

2.2 Dünya Bankının maliyyələşdirdiyi layihələr və onların milli iqtisadiyyatlara təsiri.

Dünya Bankı bir çox layihənin kreditləşdirilməsi ilə məşğuldur. Bu layihələr mahiyyət və təyin olunduğu sektor baxımından müxtəliflik təşkil etsə də ümumilikdə

reallaşdırıldığı ölkənin və ya regionun inkişafını hədəfləyir. Təsadüfi deyilki, DB tərəfi heç vaxt hər hansı iki layihənin bir-birinə bənzəmədiyini, onların hər birinin öz tarixi, kredit münasibəti və özünəməxsus şərtləri olduğunu qeyd edir. Lakin layihələrin həyata keçirilməsi müəyyən ortaq mərhələlər çərçivəsində baş tutur. Bu proses 6 mərhələdən ibarət olub, layihənin təyin olunması, hazırlanması, qiymətləndirilməsi, müzakirəsi və təsdiqi, icrası və layihə nəticələrinin analiz olunması proseslərini əhatə edir.

Qeyd olunduğu kimi, Dünya Bankı bu günə qədər 14 minə yaxın layihə və proqram maliyyələşdirmişdir [35]. Bu layihələrin dəstəklənməsi zamanı DB hər zaman müəyyən hədəf və prioritetləri ön planda tutur. Məlumdurki DB 2030-cu ilə qədər təyin etdiyi iki hədəfin reallaşdırılmasına çalışır. Buna görə də maliyyə ilə təmin olunan layihələr əsasən yoxsulluğun aşağı salınması və ümumi rifahın artmasına xidmət etməlidir. Bu konsepsiya çərçivəsində bankın müxtəlif inkişaf prioritetləri vardır. İqlim dəyişikliyi, təhsil, sağlamlıq, energetika, davamlı inkişaf, münaqişələr, ticarət və s. kimi məsələlər DB-nin ölkələrdəki əsas inkişaf məqsədlərinin həyata keçirilməsində önəmli rol oynayır.

İqlim dəyişikliyi. Son illərdə DB bu konsepsiyaya çox önəm verməyə başlamışdır. Məlumdurki yoxsulluqla boğuşan bir çox ölkə iqlim problemləri yaşamaqda və bu problemlərin həlli üçün kifayət qədər vəsait ayıra bilməməkdədir. Ümumilikdə 140-dan çox İEOÖ və OGÖ DB-a iqlim fəaliyyətləri ilə bağlı öz milli planlarını (the Nationally Determined Contributions-NDC) təqdim etmişdir. Bu səbəbdən bank müxtəli texniki və maliyyə yardımları, informasiya mübadiləsi xidmətləri göstərərək ölkələrin öz hədəflərinə çatmasına kömək edir [57]. Beləki, 2011 və 2016-cı maliyyə illəri arasında Dünya Bankı Qrupu ölkələrin dəyişkən iqlim şərtlərinə adaptasiyası və iqlim dəyişmələrinin fəsadlarının azaldılması məqsədi ilə 1000-dən çox iqlimlə əlaqəli layihələrə 63 milyard ABŞ dolları həcmində maliyyə yardımları etmişdir (Bu rəqəm 2016-cı maliyyə ili üçün 177 layihəyə 10,4 milyard \$ olmuşdur). Artan tələblərə əsasən DB 2020-ci ilə qədər iqlim layihələrinin kreditləşdirilməsini bank portfelinin 28 %-ni təşkil edəcək qədər və ildə 29 milyard ABŞ dolları olacaq şəkildə artırmağı hədəfləməkdədir. Bu məqsədlə bank 2016-cı ildə

“Dünya Bank Qrupu İqlim Dəyişikliyi” planı qəbul etmişdir. Bu plan çərçivəsində 2020-ci ilə qədər üzv ölkələrdə 30 gigavatt gücündə bərpa olunan enerji təminatı və ən az 40 ölkədə kənd təsərrüfatı investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur[57].

Dünya Bankı tərəfindən bu günə kimi maliyyələşdirilən ən iri iqlim layihəsi “Meksikada, Yaşıl İnkişaf Siyasəti” (Mexico Framework for Green Growth Development Policy) çərçivəsində həyata keçirilən layihə olmuşdur. Ümumi dəyəri 2,003 milyard \$ olan bu layihənin 1,5 milyard \$-ı DB tərəfindən maliyyələşdirilmişdir. 2009-cu il 30 oktyabrda icrası başlanan layihənin müddəti qısa olmuş və 2010-cu il 31 dekabrda sona çatmışdır[58]. Bu layihənin məqsədi Meksika hökumətinin ətraf mühitin çirklənməsinin və istixana effektinin azaldılması üçün nəqliyyat və enerji sektorlarında həyata keçirdiyi tənzimləyici proqramı dəstəkləmək olmuşdur. Beləki Meksika karbon, metan və s. kimi ətraf mühitə zərərli istixana qazlarının emissiyasında dünya üzrə 13-cü, Latın Amerikasında isə hətta Braziliyanı da keçərək 1-ci pillədə idi. Bu səbəbdən qlobal istiləşmənin yaratdığı fəsadların aradan qaldırılması üçün Meksika UNFCCC və Kyoto protokollarını təsdiqləmiş və təmiz və effektiv texnologiyadan istifadə nəticəsində nəzərə çarpacaq dərəcədə karbon qazı azaltma hədəfinə imza atan ilk İEOÖ-dən biri olmuşdur[58]. Bundan başqa bu layihə nəzdində enerji subsidiyalarının azaldılması da nəzərdə tutulmuşdur. Çünki enerji subsidiyaları istixana qazlarının emissiyasının azaldılması söyləri ilə tərs mütənasibdir. Buna görə ekoloji cəhətdən səmərəli iqtisadi sektorlara xüsusi investisiyaların təşviq edilməsi dəstəklənməli və Meksikanın benzin qiymətlərini real olaraq sabit tutması üçün subsidiya təqdim etmə siyasəti nəzərdən keçirilməli idi, çünki bu tədbirlər təməl olaraq cəmiyyətin varlı təbəqəsinə fayda təmin edirdi. Koordinasiyanın təşviq edilməsinə istiqamətli söylərə baxmayaraq, siyasi və iqtisadi məhdudiyyətlər, ətraf mühitə zərərli subsidiyaların ləğvinə maneələr törətmişdir. Məsələn, kənd təsərrüfatı elektrik subsidiyaları, ölkənin su sərfinin təxminən 80 %-ini meydana gətirən suvarma suyunun əldə edilməsi üçün süni olaraq daha aşağı qiymətlər yaratmışdır. Bu, yeraltı sularının həddindən artıq istifadəsiylə nəticələnmiş, su ekosistemini təhlükəyə atmışdır[27].

Dünya Bankının 2030 hədəfləri istiqamətində ən son həyata keçirilən iri miqyaslı iqlim layihəsi Hindistanda həyata keçirilən “Maharaştra İqlim Dayanıqlı Kənd Təsərrüfatı Layihəsi” olmuşdur.2018-ci il 27 fevralda maliyyələşdirilməsi təsdiq olunan layihənin müqavilə müddəti 2024-cü il iyunun 30-da bitir.Layihə dəyəri 599,55 milyon ABŞ dolları olan məbləğin 420 milyonu DB-nın payına düşür. Layihənin əsas hədəfi, Maharaştranın seçilmiş bölgələrindəki kiçik miqyaslı əkinçilik sistemlərinin iqlim elastikliyi və məhsuldarlığını artırmaqdır[59].

Energetika.Dünya Bankı energetika problemlərinin həllində əsasən ölkələrdə bərpa olunan və təmiz enerji sərfinə üstünlük verir.Çünki yoxsulluğun həll olunmasında bu tip modern enerji mənbələri önəmli rol oynayır.DB 2030-cu ilə qədər bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadəni 2 dəfə artırmaq istəyir. Günəş və külək enerjisi,eləcə də hər bir ölkənin təbii lanşaftına və resurs potensialına uyğun spesifik alternativ enerji mənbələri həm də daha ucuz başa gəlir. DB,öz strategiyalarında energetika sahəsinə önəm verən zəif enerji təminatlı ölkələrə daha çox fokuslanmışdır.

Dünya Bankı tərəfindən energetika sahəsində maliyyələşdirilən ən iri investisiya layihəsi Cənubi Afrika Respublikasının ESKOM TMK-nın həyata keçirdiyi ESKOM “Enerji İnvestisiya Dəstək layihəsi” olmuşdur[61].Layihə dəyəri 10,75 milyard ABŞ dolları olan məbləğin 3,75 milyardı DB tərəfindən dəstəklənmişdir.2010-cu il 8 apreldə qüvvəyə minən kredit müqaviləsi 2019-cu il 31 dekabrda başa çatacaqdır.Bu layihənin məqsədi Eskomun Cənubi Afrikanın iqtisadi inkişaf hədəflərini və uzunmüddətli karbon qazı azaltma strategiyasını dəstəkləmək üçün enerji tədarüku və təhlükəsizliyinin davamlı inkişaf etməsini təmin etməkdir.DB tərəfindən reallaşdırılan,son illərin ən önəmli və prespektiv layihəsi isə Hindistanda həyata keçirilən “Şəbəkəyə bağlı Dam Panel Günəş Proqramı“ olmuşdur[60].Dəyəri 915 milyon ABŞ dolları olan layihənin 500 milyonu DB tərəfindən maliyyələşdirilmişdir. 2016-cı il 13 mayda reallaşdırılan layihə 30 noyabr 2021-ci ildə sona çatacaqdır.Layihənin inkişaf hədəfi, şəbəkəyə bağlı damların günəş fotovoltaiik (GRPv) tutumunu artırmaq və GRPV üçün əlaqədar təşkilatların tutumunu gücləndirməkdir. Proqramın ekoloji hədəfi isə,günəş enerjisiylə termal enerjinin yer dəyişdirməsi yolu ilə istixana qazı emissiyasında azalma təmin etməkdir.Layihə

nəzdində Hindistan hökuməti 40 gigavattlıq günəş dam panellərinin qurulmasını hədəfləməkdədir[60].

Günəş,külək,geotermal və s. kimi enerji mənbələrinin istifadəsinə yönəlmiş layihələr,neft və təbii qaz layihələri kimi daha ənənəvi layihələrə nəzərən DB tərəfindən daha çox maliyyələşdirilir.Təbii ki bunun bir çox səbəbləri vardır.Aydındır ki,bankın əsas məqsədlərindən biri İEÖÖ və OGÖ-lərdə inkişafa nail olmaqdır.Lakin hər bir ölkə,neft və təbii qaz kimi gəlirli enerji resurslarına malik deyildir,əvəzində günəş və külək enerjisi kimi alternativ mənbələrə demək olar bir çox ölkədə rast gəlinir və o ölkələr öz enerji tələbatlarını gələcəkdə bu yolla ödəyə bilirlər. Bundan başqa neft və təbii qaz hər zaman potensiallı sahə olmuş və İEÖ-in kapitalını özünə cəlb etmişdir.Digər bir səbəb isə neft və təbii qaz məhsullarının ekoloji cəhətdən nisbətən zərərli,alternativ enerji mənbələrinin isə daha təmiz və prespektiv olmasıdır.Hətta Dünya Bankı 2017-ci il Fransada keçirilən “OnePlanetSummit” proqramında artıq 2019-cu ildən etibarən neft və təbii qaz investisiya layihələrini dəstəkləməyəcəyini açıqlamışdır[47].Lakin neft və ya təbii qaz investisiyası ediləcək ölkənin çox yoxsul olması və həyata keçiriləcək olan layihənin iqlim dəyişikliyi ilə bağlı alınan qərarlara mənfi təsir göstərməyəcəyi təqdirdə istisnayı bir hal yarana bilər.Bu şərtlər təbii olaraq Afrika ölkələri nəzərə alınaraq hazırlanmışdır.Onsuzda dünyada hər il edilən neft və təbii qaz investisiya qoyuluşlarında Dünya Bankının payı 0,4 % təşkil edirdi.Lakin Dünya Bankı hər-hansı bir təşkilat deyildir və bu qərar önəmli bir siyasi qərardır.DB-nın hal hazırda dəstəklədiyi 3 əsas neft-qaz layihəsi vardır.Bu layihələrdən birincisi təxmini layihə dəyəri 1,5 milyard ABŞ dolları olan İraqdakı neft və təbii qaz yataqlarında istehsalın genişləndirilməsidir.İkinci layihə 800 milyon ABŞ dolları dəyərində TAP layihəsidir.Bir digər layihə isə Ukraynadadır.Ukrayna enerji ehtiyacının böyük bir hissəsini bir ölkədən alır və mənbələrini diversifikasiya etməyə çalışır.Lakin yeni qərarla,bu da məhdudlaşdırılacaqdır .Eləcə də, bu addımla Dünya Bankı İraqdakı layihənin ölkəyə iqtisadi töhfəsinə maneə törətmiş oldu. TAP layihəsi üçün də mənfi siqnalların olduğu qeyd olunmalıdır. Ancaq,əlavə maliyyələşdirilməsi 4,5 milyard ABŞ dolları olacaq TAP layihəsi üçün görüşmələr davam edir[47].

Kənd Təsərrüfatı və Qida. Kənd Təsərrüfatının (K/T) inkişafı, həddən artıq yoxsulluğun sona çatdırılması, ümumi rifahı artırılması və 2050-ci ilə qədər təxminən 9,7 milyard insanın qida ilə təmin olunması üçün ən güclü vasitələrdən biridir. K/T-dakı artım digər sektorlarla müqayisədə yoxsul insanların gəlirlərinin artırılmasında 2 və ya 4 dəfə daha effektivdir. 2016-cı maliyyə ili təhlilləri göstərir ki, yoxsulluq həddində yaşayan insanların 65% -i öz yaşayışını kənd təsərrüfatı sahələrində işləməklə təmin edir. K/T qlobal iqtisadi inkişaf üçün də vacibdir, beləki bu sahə 2014-cü ildə qlobal ümumi daxili məhsulun (ÜDM) 1/3-ini təşkil etmişdir[62].

Dünya Bankı k/t və qida sektorunun inkişafı üçün ölkələri innovativ yeniliklər, infrastruktur və müxtəlif resurslarla təmin edir. 2017-ci maliyyə ilində k/t və əlaqəli sektorlar üzrə DB-nın yeni öhdəlikləri 4 milyard ABŞ dolları olmuşdur. Təkcə, 2015-2017-ci illərdə təxmini 20 milyon əkinçinin iş fəaliyyətinin gücləndirilməsi üçün 158 layihə həyata keçirilmiş, eləcə də 3,5 milyon hektar ərazi suvarma və drenaj sistemi ilə təmin olunmuşdur[62].

Qeyd olunduğu kimi, Dünya Bankı bu sahədə İEOÖ-də həyata keçirilən bir çox önəmli layihələri dəstəkləmişdir. Bu layihələr içərisində ən iri miqyaslı və aktual olanı “Qərbi Afrika Kənd Təsərrüfatı Məhsuldarlığı Proqramı” (WAAPP) olmuşdur[63]. Qeyd olunmalıdır ki, Afrikada k/t məşğulluğun 65% -i və ÜDM-un 35% -ini təşkil etsə də, lakin əhəlinin əksəriyyətinin həyat şəraitinin k/t-dan asılı olduğu kənd yerlərində yoxsulluq hələ də yüksək həddədir. Bu səbəbdən, sektorun inkişafı (k/t gəlirlərinin artırılması, məşğulluğun yaradılması və ərzaq məhsullarının qiymətlərinin azaldılması yolu ilə) yoxsulluğun azaldılması üçün transformativ bir vasitə ola bilər. Tam bu rəqərsə, “Qərbi Afrika Kənd Təsərrüfatı Məhsuldarlığı Proqramı” (WAAPP), Qərbi Afrikanı ərzaqla təmin etmək üçün vahid bir qida sistemi quraraq öz məqsədinə nail olmağa çalışır. “Qərbi Afrika ölkələrinin İqtisadi Birliyi” (ECOWAS) tərəfindən yaradılan və həmçinin Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən “WAAPP”, 13 Qərbi Afrika ölkəsində (Benin, Burkina Faso, Fil Dişi Sahili, Qambiya, Qana, Qvineya, Liberiya, Mali, Niger, Nigeriya, Seneqal, Sierra Leone və Toqo) kənd təsərrüfatının məhsuldarlığı və davamlılığını artırır. 2007-ci ildə reallaşdırılan bu proqram hələ də davam etməkdədir və 2019-cu ildə sona çatması gözlənilir. Ümumi dəyəri 536,8

milyon ABŞ dolları olan layihənin (əlavə maliyyələşdirilmələrlə birlikdə) 486,8 milyonu Dünya Bankı tərəfindən dəstəklənmişdir. Bu günə qədər WAAPP regionda 6,1 milyondan çox fermerə birbaşa fayda vermişdir(45 %-i qadın).Program sayəsində Qərbi Afrikada ərzaq istehsalı 3 milyon tonu keçmiş və gəlirliliyi 34 % artmışdır.Bundan başqa 2015-ci ildə WAAPP Ebola epidemiyası sonrası bərpa prosesini sürətləndirmək üçün Qvineya, Liberiya və Sierra Leonədə 200 min fermerə 10 min ton toxum təşkil etmişdir. Seneqala 14 növdə yüksək dərəcədə məhsuldar, tez yetişən və quraqlığa davamlı quru taxıl növləri verilmiş və məhsuldarlıq ən azı 30% artmışdır.Bu sayədə, 423 mindən çox Seneqalı fermer yeni növlərdən faydalanmış və iqlim şoklarına qarşı daha çox hazırlıqlı hala gəlmişdir [63].

Nəqliyyat.Nəqliyyat iqtisadi və sosial tərəqqinin əsas təkan verici qüvvəsidir. Nəqliyyat infrastrukturunu insanların iş yerlərinə,təhsil və səhiyyə xidmətlərinə daha tez çata bilməsi üçün vacibdir.Eləcə də bu sahə, dünya miqyasında əmtəə və xidmətlərin mübadiləsi və təmin edilməsində böyük rol oynayır.Dünya Bankı nəqliyyat infrastrukturunun inkişaf etdirilməsinə istiqamətlənmiş layihələri maliyyələşdirərkən hər kəsin daha mobil şəkildə iqtisadi və sosial imkanlara çıxışını asanlaşdırmağa çalışır.

Dünya Bankının nəqliyyat layihələri üzrə öhdəlikləri 2017-ci maliyyə ili sonunda 9,86 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. Ümumilikdə 2016-cı maliyyə ilində Bankın 57,7 mlrd ABŞ dolları öhdəliyə malik 493 aktiv layihəsi olmuşdur ki,bu da ümumi kredit portfelinin təxminən 20% -ni təşkil etmişdir[64].

Dünya Bankı Tanzaniyada əlil insanlar üçün tamamilə əlçatan olub,qabaqcıl stansiyalara sahib,yüksək səviyyəli bir avtobus marşrut sistemi olan “Dar-es-Salam Avtobus Marşrutlaşdırma Tranzit(BRT)” layihəsini dəstəkləməkdədir.Ümumi dəyəri 421 milyon ABŞ dolları olan məbləğin 345 milyonu DB-nın payına düşür.Layihə 2017-ci il 30 iyunda qüvvəyə minmişdir və 30 iyun 2024-cü ilə qədər davam edəcəyi planlaşdırılır.Tıxaclardan yaxa qurtarmaq üçün 21 kilometrlik avtobus magistral dəhlizi yaradılmışdır və avtobuslar hər gün təxminən 200 min sərnişin tərəfindən istifadə olunur.Yeni BRT sisteminə keçən nəqliyyat vasitələrinin səyahət müddəti 2 saatdan 45 dəqiqəyə düşmüşdür.Bu da ildə 16 iş günü qənaət deməkdir.Bank layihənin

tamamlanmasından sonra işə gediş-gəliş müddəti 60 dəqiqə olan insanların 62 % artmasını hədəfləyir[65]. Misirdə, DB tərəfindən dəstəklənən, "Dəmiryolları Yenidən Qurulma Layihəsi", dünyada ən yüksək yoxsul sərnişin sıxlığına malik olan ölkədə dəmir yolu xidmətlərinin etibarlılığı, səmərəliliyi və təhlükəsizliyini yaxşılaşdırmağa kömək edir. 2009-cu ildə fəaliyyətə başlayan layihənin maliyyə dəyəri (əlavə maliyyələşdirməsi ilə birlikdə) 645 milyon ABŞ dollarıdır (DB payı 600 mln) və müqavilə müddəti 2019-cu ildə başa çatacaqdır. Layihə nəzdində 293 kilometrlik yol izləri yenilənmişdir, Qahirə-İskəndəriyyə xətti və Beni Suef-Asyut xəttindəki ən son texnologiya olan elektron radar sisteminin qurulması ilə Avropa təhlükəsizlik standartlarının tətbiqi üçün işlər davam edir[65]. DB hava nəqliyyatının dəstəklənməsində də bir sıra önəmli addımlar atmışdır. "Sakit Okean Aviasiya İnvestisiya Proqramı (PAIP)", aviasiya infrastrukturunun gücləndirilməsi və layihədə iştirak edən Okeaniya ölkələrində: Kiribati, Tonqa, Tuvalu, Samoa və Vanuatuda beynəlxalq hava nəqliyyatı standartlarına uyğunlaşdırılmanı artırmaq üçün nəzərdə tutulmuş bir sıra layihələrdən ibarətdir. 204 milyon dollarlıq proqramın əsas komponentlərinə uçuş xətti və apronun bərpası, hava limanı terminalının təkmilləşdirilməsi, aviasiya avadanlıqları (naviqasiya yardımları, uçuş zolağının işıqlandırılması), yanğın və xilasetmə avadanlıqları və texniki yardım kimi önəmli aeroport infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və saxlanması aiddir[65]. Dünya Bankı su və çay nəqliyyatına da xüsusi önəm verir. Çünki su hövzəsinə malik ölkələrdə əsasən iri həcmli yük daşımalar çay nəqliyyatı vasitəsi ilə dəmiryol və ya avtomobil daşımalarına nisbətən daha ucuz başa gəlməkdədir. Hindistan, Braziliya və Konqo hövzəsi ölkələr çay nəqliyyatı üçün əlverişli təbii landşafta malikdir. DB Hindistanda Qanq çayında logistik fəaliyyətlərin inkişafı üçün 375 milyonluq layihəni maliyyələşdirir[65].

Təhsil. Təhsil sektoru son illər Dünya Bankının ən çox diqqət yetirdiyi sahələrdən birinə çevrilmişdir, çünki təhsil sisteminin inkişafı bir ölkənin iqtisadi inkişafının davamlılığına, əhalinin sosial-mədəni tərəqqisinə və multikultural dəyərlərinin artmasına gətirib çıxarır. Təhsil sisteminin inkişafı və bu hədəfdə aparılan islahatlar isə universitet və ya kolleclər səviyyəsində aparıla bilməz. Bu proses tədris

prosedurunun ilkin mərhələlərində aparılmalıdır. Dünya Bankı mütəxəssisləri qeyd edir ki, İEOÖ-də milyonlara uşaq keyfiyyətsiz və natamam təhsil alır. Bu isə uşaqların nə vaxtsa öz tam potensiallarına çatmaq imkanlarını azaldan bir ünsürdür. DB-nın təhsilə verdiyi dəstək, azyaşlı uşaqların (5 yaşından etibarən) sağlam qidalanması və təhsilə istiqamətləndirilməsini təmin edərək, onların gələcəklərinə sərmayə qoyulmasını əhatəliyin. 2000-2017-ci illər arası Dünya Bankı Qrupu ölkələrdə təhsilə 45 milyard ABŞ dollarından çox investisiya qoyuluşu etmişdir. 2017-ci maliyyə ili üzrə bu məbləğ 2,85 milyard ABŞ dolları olmuşdur ki, bu da bankın 2030-cu il ekiz hədəflərinə xidmət edən bir nailiyyət olmuşdur [68]. Bir çox ölkədə DB fondları, hökumətdən və digər inkişaf qurumlarından daha çox ölkələrə maliyyə resursları cəlb edir. Bu müxtəlif təhsil proqramlarının həyata keçirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

Dünya Bankı son illərdə təhsil sahəsi ilə bağlı bir sıra əhəmiyyətli layihələri dəstəkləmişdir. Haitidə reallaşdırılan təhsil layihələri çərçivəsində 2012-2016-cı illər arasında DB yardımını 430 min uşağı təqaüdlə təmin etmiş və bəzi şəraitsiz uşaqların məktəblərdə pulsuz təhsil almasına nail olmuşdur. 3570 ixtisaslaşdırılmış ibtidai sinif müəllimləri hazırlanmış, 370 mindən çox şagird gündəlik yemək və vitaminlərlə təmin olunmuşdur. Təqribi maliyyə dəyəri 100 milyon ABŞ dolları olan layihə, Metyu qasırğasından sonra əlavə olaraq 30 milyon ABŞ dolları qədərində maliyyələşdirilmiş və bu sayədə sığınacaq kimi də istifadə oluna bilən 120-dən çox məktəbin yenidən bərpa aparılmışdır [69]. Dünya bankı 2013-cü ildə Nigeriyada “Dövlət Təhsil Proqramı İnvestisiya Layihəsini” maliyyələşdirmişdir. Maliyyə dəyəri 1,34 milyard ABŞ dolları olan layihədə DB-nın maliyyə payı 150 milyon ABŞ dolları (BİA) olmuşdur və müqavilə müddəti 2019-da bitəcəkdir. 2016-cı ildə bu layihə üçün bank 100 milyon ABŞ dolları əlavə maliyyə təminatı etmişdir. Layihə çərçivəsində Nigeriyanın Yobe, Adamava, Qombe, Taraba və s. kimi əyalət və şəhərlərində uşaqların (əsasən qız uşaqlarının) məktəblərə göndərilməsinin artırılması nəzərdə tutulmuşdur [69].

Ümumiyyətlə, Dünya Bankı əsasən qız uşaqlarının təhsil almasında xüsusi maraq göstərir, qız uşaqları və qadınlara xüsusi yardımlar göstərilməsi bankın 2030

hədəflərinə daxildir.2016-cı ildə DB 5 il içərisində gənc qızların (12-17 yaş) təhsil ala bilməsi ilə əlaqəli layihələrə 2,5 milyard ABŞ dolları investisiya qoyuluşu edəcəyini açıqlamışdır.Bu sərmayenin 75%-i Səhraaltı Afrikada və Cənubi Asiyada olacaqdır.DB-nın bu konseptdə həyata keçirdiyi ən əhəmiyyətli layihə Yəməndə “Qızlar üçün Orta Təhsilin İnkişafı Layihəsi” olmuşdur.Layihə dəyəri 72 milyon ABŞ dolları(DB payı 66 milyon) olan layihə 2013-2017-ci illər arasında aktiv olmuşdur.Ümumilikdə 14.350 müəllimə treyninqlər keçilmiş,89 yeni qadın müəllimə işə götürülmüşdür.Bu da valideynlərin qız uşaqlarını məktəblərə (əsasən də orta məktəb) göndərməsini stimullaşdırmışdır [69].

Səhiyyə.Dünya Bankı ölkələrin daha sağlam və daha ədalətli cəmiyyətlər yaratmasına yardım etməyə çalışır.Bu səbəbdən DB səhiyyə sahəsinə xüsusi diqqət yetirir.Lakin bir çox ölkələrdə ,əsasəndə yoxsul və marjinal cəmiyyətlər üçün bu sahədə hələ də böyük boşluqlar mövcuddur. DB və Dünya Səhiyyə Təşkilatı (WHO) araşdırmalarına görə, 400 milyon insanın hələ də təməl səhiyyə xidmətlərini əldə edə bilməməsi,həmçinin aşağı və orta gəlirli ölkələrdə insanların 6 %-inin bu kateqoriyaya aid olması təxmin edilməkdədir.Bu da kritik yoxsulluğun başqa bir təkanverici qüvvəsidir[70]. Dünya Bankı ölkələrdə 2030-cu ilə qədər universal sağlamlıq mühitinin (UHC) yaradılması üçün yardım etməyi öz öhdəliyinə götürmüşdür.Bu proqram nəzdində fərdlərin və ictimaiyyətin sağlamlıq potensiallarının artırılması hədəflənməkdədir.Bu məqsədlə,2000-2016-cı maliyyə illəri arası bank səhiyyə və sağlam qidalanma sektorlarında 35 milyard ABŞ dolları investisiya qoyuluşu reallaşdırmışdır.Bu müddət ərzində illik orta kredit miqdarı 1,3 milyard ABŞ dollarından 2,4 milyard ABŞ dollarına yüksəlmişdir.Ümumiyyətlə bu sahənin yaxşılaşdırılması istiqamətində DB-nın bir sıra fokuslandığı mövzular vardır.Bunlardan bəziləri qarşısı alınmayan ana və uşaq ölümlərinin sona çatdırılması,səhiyyə sistemlərinin və maliyyə mənbələrinin gücləndirilməsi ,pandemik ehtiyat və cavab tədbirlərinin hazırlanması,yolxucu xəstəliklərin qarşısının alınması və müalicəsi kimi sahələrdir[70].

Dünya Bankının səhiyyə sahəsində indiyənə kimi dəstəklədiyi ən geniş miqyaslı layihə isə 2010-cu ildə Meksikada həyata keçirilən “Səhiyyənin Sosial Müdafiə

Sistemi” layihəsi olmuşdur.Ümumi dəyəri 26,8 milyard ABŞ dolları olan layihənin 1,25 milyard dolları DB tərəfində maliyyələşdirilmiş və müqavilə müddəti 2013-cü ildə bitmişdir.Layihənin əsas hədəfi sağlamlıq sığortasına malik olmayan insanların da səhiyyə xidmətlərindən istifadəsini asanlaşdırmaq və onların sığorta hüquqlarının qorunmasını dövlət səviyyəsində təmin etmək olmuşdur[71].

Ümumiyyətlə Dünya Bankı maliyyə,siyasi münafişələr,dövlət sektorunun idarə olunması, sənaye,sosial inkişaf və s. kimi 50-dən çox digər konseptdə layihələri dəstəkləmişdir.Lakin bunların hamısına toxunmaq mümkün deyildir,həm də yuxarıda adı çəkilən sahələr DB-nın yoxsulluğun azaldılması istiqamətində təməl prioritetlərdir və demək olar özlüyündə bir neçə mövzunu əhatələməkdədir.Məsələn nəqliyyat hər hansı ölkədə infrastruktur sahələrinə ediləcək yardımlar həm də siyasi münafişələrin yaratdığı fəsadların aradan qaldırılmasına,sosial inkişafa və mərkəzi hökumətin reputasiyasına müsbət təsir göstərəcəkdir.

Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən ən iri layihələrə baxdıqda onların əsasən struktur və sektor tənzimləmə kreditləri indeksli olduğunu deyə bilərik.Bunun əsas səbəbi qeyd olunduğu kimi tənzimləmə kreditlərinin bir neçə sahədə və ölkənin makroiqtisadi mühitində yaradılacaq dəyişiklikləri hədəfləməsidir.

Dünya Bankının dəstəklədiyi 10 ən geniş miqyaslı layihə Cədvəl 2.4

Layihə adı(ölkə)	Tarix		Layihə dəyəri(mlrd \$)		Sektor
	Başlama	Bitmə	Ümumi	DB payı	
İbtidai təhsil III (Hindistan)	16.05.2014	28.02.2018	29,8	1,006	Təhsil
Səhiyyənin Sosial Müdafiə Sistemi (Meksika)	25.03.2010	31.12.2013	26,9	1,25	Səhiyyə
Swachh Bharat Missiyası Dəstək Əməliyyatı(Hindistan)	15.12.2015	31.01.2021	22	1,5	Sanitariya
Bərabər Xidmətlərlə Paylaşılan Rifahı Artırma (Efiopiya)	14.09.2017	(aktiv)	21	0,7	K/t,Təhsil,Səhiyyə
ESKOM Enerji İnvestisiya Dəstək layihəsi (C.A.R.)	08.04.2010	31.12.2019	10,75	3,75	Energetika
Trans-Anadolu Təbii Qaz Boru Kəməri Xətti(Avropa və Mərkəzi Asiya)	20.12.2016	31.07.2021	8,6	0,8	Energetika

İqtisadi Yenidənqurma layihəsi (Cənubi Koreya)	23.12.1997	28.02.1998	3	3	Bank institutları,Maliyyə
Padma çox məqsədli körpü layihəsi (Banqladeş)	24.02.2011	29.06.2012	2,9	1,2	Nəqliyyat
Bank Sektoruna Dəstək layihəsi(Hindistan)	22.09.2009	30.06.2010	2,7	2	Bank institutları,Maliyyə
Xüsusi Struktur Tənzimləmə Kredit layihəsi (Argentina)	10.11.1998	31.10.2002	2,5	2,5	Dövlət sektorunun idarəçiliyi,Sosial Müdafiə

(Mənbə : [35])

Cədvəl 2.4-dən görüldüyü DB tərəfindən maliyyə dəstəyi verilən en iri miqyaslı layihələr əsasən Hindistan, Meksika,Argentina və s. kimi böyük sənaye və inkişaf potensialına malik,lakin hələ də müəyyən səbəblərə görə İEÖ səviyyəsinə çata bilməyən ölkələrdə həyata keçirilmişdir.

Əvvəlki paraqraflarda da qeyd olunduğu kimi,Dünya Bankı BMT-nin ixtisaslaşmış bir təşkilatıdır.Bu yerdə BMT-nin 2000-ci ildə müəyyən etdiyi özündə 2015-ci ilə qədər ölkələrin çatmalı olduğu 8 hədəfi ehtiva edən “Minillik İnkişaf Hədəfləri” (Millennium Development Goals) proqramını haqqında məlumat vermək vacibdir.Çünki Dünya Bankı demək olarki son 20 ildə dəstəklədiyi bütün layihələri bu proqram kontekstində həyata keçirmişdir[28].

Minillik İnkişaf Hədəfləri,İnkişaf kriteriyaları

və Nəticələri

Cədvəl 2.5

Hədəf	İnkişaf kriteriyası	Nəticə
Həddən artıq yoxsulluq və aclığın azaldılması.	Günlük gəliri 1 \$-dan aşağı olan və aclıq çəkən insan sayının 50% azaldılması.	1990-cı ildə İEOÖ-dəki əhalinin yarısı günlük 1,25 \$-dən aşağı yaşayırdısa, 2015-ci ildə bu vəziyyətdə olan insan nisbəti 14 %-ə düşmüşdür.
İbtidai təhsilin universallaşdırılması.	2015-ci ildə hər yerdə oğlan və qız uşaqlarının ibtidai təhsilə malik olması.	2015-ci ildə inkişaf etməkdə olan regionlarda ibtidai sinifə qəbul olanların sayı 91%-ə çatmışdır(2000-ci ildə 83%).Dünya üzrə ibtidai təhsildən kənar qalanların sayı 57 milyon olmuşdur(2000-ci ildə 100 milyon uşaq).
Gender bərabərliyinin təmin olunması və cəmiyyətdə qadının mövqeyinin gücləndirilməsi.	2005-ci ilə qədər ibtidai və orta təhsil pilləsində,2015-ci ildə isə təhsilin hər mərhələsində gender bərabərliyinin təmin olunması.	1990-cı ildə C.Asiyada ibtidai məktəblərdə hər 100 oğlan uşağına nisbətdə 74 qız uşağı təhsil alırdısa,bu rəqəm 2015-ci ildə 103 olmuşdur. Keçən 20 ildə qadınların

		parlamentlərdə sayı 90 % artmışdır.
Uşaq ölümlərinin azaldılması.	1990-2015-ci illər arasında uşaq ölümlərinin 2/3 nisbətində azaldılması.	1990-2015-ci illər arası hər 1000 doğuş zamanı həlak olan körpə sayı 90-dan 43-ə endirilmişdir.90-cı illərə nəzərən 5 yaşın altındakı uşaq ölümlərinin sayı 3 dəfə azalmışdır.
Anaların sağlamlıq mühitinin yaxşılaşdırılması.	1990-2015-ci illər arasında ana ölümlərinin 3/4 nisbətində azaldılması.	1990-cı ildən bəri dünya miqyasında ana ölümlərinin sayı 45% azalmışdır(C.Asiyada 64%,Saxaraaltı Afrikada 49%).
QİÇS, malyariya və digər xəstəliklərlə mübarizə.	2015-ci ilə qədər QİÇS və oxşar xəstəliklərə yoluxma sayının 50 % azaldılması.	QİÇS viruslarına yeni yoluxanların sayı 2000-2013-cü illər arasında 3,5 milyondan 2,1 milyona düşmüşdür(40 %).Həmçinin 6,2 milyondan çox malyariya ölümünün qarşısı alınmışdır.

Cədvəl 2.5 (ardı)

Ətraf mühitin davamlılığının təmin edilməsi.	Ətraf mühitin defisitlərini aradan qaldırmaq,təhlükəsiz içməli suya çıxışı olmayan insan sayını 50 % azaltmaq,2020-ci ilə qədər ən az 100 milyon geceqondu sakininin həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq.	2015-ci ildə qlobal əhalinin təqribən 91 %-i içməli su ilə təmin olunmuşdur(1990-cı ildə 76%).Qlobal olaraq 144 ölkə içmə suyu ehtiyacını qarşılaya bilmişdir.İnkişaf etməkdə olan bölgələrdə geceqondularda yaşayışan şəhər əhalisinin payı 29 %-ə endirilmişdir(2000-ci ildə 39%).
İnkişaf üçün qlobal əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi.	Açıq, qayda əsaslı,diskriminatsiz ticarət və maliyyə sisteminin daha da inkişaf etdirilməsi. Ən az inkişaf etmiş ölkələrin ehtiyaclarını həll etmək. İEOÖ-in borc problemlərini əhatəli şəkildə həll etmək. Özəl sektorla əməkdaşlıq edərək yeni texnologiyaların üstünlüklərdən istifadə etmək.	İEOÖ-in rəsmi inkişaf yardımları 2000-2014-cü illərdə 66% ataraq,real olaraq 135,2 milyard \$-a çatmışdır.Xarici borcların İEOÖ-də ixrac gəlirlərinə olan nisbəti 2013-cü ildə 3 %-ə düşmüşdür (2000-ci ildə 12 %).2014-cü ildə Danimarka, Lüksemburg, Norveç, İsveç və Birləşmiş Krallıq öz yardımlarını öz ÜMM-nun 0,7%-dən çox olan bir miqdarında etmişdir.

(Mənbə : [28])

Cədvəl 2.5-də görüldüyü kimi Minillik İnkişaf Hədəfləri əsasən sosial göstəricilərin yaxşılaşdırılması məqsədi güdmüşdür.Hər bir hədəf üçün inkişaf kriteriyaları qoyulmuş və ölkələrin bu kriteriyalar əsasında nailiyyət əldə etməsi gözlənilmişdir.Hədəf ili olaraq isə 2015-ci il seçilmişdir.2002-ci ildə DB tərəfindən nəşr olunan hesabatda bu hədəflərin reallaşması üçün İEOÖ-in öz yardımlarını 40-60 milyard ABŞ dolları arasında artırmasının vacib olduğu göstərilmişdir.Bundan başqa

hesabatda İEÖ-nin ÜMM-nin 0,5 %-nə bərabər olan yardımlarını 0,7 %-ə çıxarmasının daha effektiv olacağı qeyd olunmuşdur. Bu proqram nəzdində 2005-ci ildə Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu və Afrika İnkişaf Bankı ən yoxsul ölkələrin təhsil və səhiyyə sistemlərini yaxşılaşdırması və yoxsulluğun azaldılması üçün 40-55 milyard \$-lq borcunu ləğv etmişdir[28]. Lakin bu hədəflərə doğru irəliləmə qeyri proporsional şəkildə olmuşdur. Cədvəl-2.5 da görüldüyü kimi bir çox nailiyyətlər əldə olunsada, proqram bu hədəflərin hamsına nail ola bilməmiş və gözlənilən rəqəmlər ortaya çıxmamışdır. Ən birinci hədəf olan yoxsulluğun ləğv olunması konsepsiyasına nəzər yetirsək günlük 1 ABŞ dollarından aşağı gəlirlə yaşayanların 50 % deyil təxminən 27 % azaldığını görə bilərik. Bu isə dolların illər boyunca dəyişən kursu da nəzərə alındıqda demək olarki inkişafın çox cüzi olduğunu göstərir. Bundan başqa əsas problem bu hədəflərin reallaşdırılmasında regional disbalansın yaranmasıdır. Bu problem 2013-cü ildən etibarən özünü daha da göstərməyə başlamış bəzi ölkələr sürətlə hədəflərinə çatarkən bəzilərinə irəliləmiş olmamışdır. Beləki, Cənubi Asiya regionunda bu hədəflərin bir çoxuna nail olunmuşdusa da, Saxaraaltı Afrikada göstəricilər heç də ürək açan olmamışdır. Bunun da əsas səbəbləri Cənubi Asiyanın əlverişli coğrafi mövqeyi, nisbətən daha sürətli inkişaf etməsi və əlverişli investisiya mühitinə malik olmasındadır. Bu səbəbdən BMT 2015-ci ildə sona çatan Minillik İnkişaf Proqramının ardınca onun daha təkmil bir versiyası hesab olunan “Davamlı İnkişaf Hədəfləri “(Sustainable Development Goals) proqramını işləyib hazırlamışdır. Bu hədəflər BMT tərəfindən müəyyən olunan 17 hədəfdən və onlara daxil olan ümumi 169 hədəfdən ibarətdir və 2030-cu ilə qədər həyata keçirilməlidir. Bu hədəflər: 1) yoxsulluğun ləğv edilməsi, 2) sıfır aclıq, 3) yaxşı səhiyyə, 4) keyfiyyətli təhsil, 5) gender bərabərliyi, 6) təmiz içməli su, 7) əlverişli və təmiz enerji, 8) yaxşı iş və iqtisadi artım, 9) sənaye, innovasiya və infrastruktur, 10) azaldılan bərabərsizliklər, 11) davamlı şəhərlər və cəmiyyətlər, 12) məsuliyyətli istehlak və istehsal, 13) su altında həyat, 14) iqlim fəaliyyəti, 15) torpaqda həyat, 16) sülh və ədalətin təmin olunması, 17) hədəflərin həyata keçirilməsi üçün əməkdaşlıq - başlıqları altında sıralanmışdır[72]. Görüldüyü kimi hədəflər Dünya Bankının 2030 ikili hədəfləri ilə bir başa əlaqəlidir və buna görə DB ölkələrin Davamlı İnkişaf Hədəflərinə

çatmasında maraqlıdır.

III FƏSİL.DÜNYA BANKININ MALİYYƏ RESURSLARININ İDARƏ OLUNMASI VƏ AZƏRBAYCANLA ƏMƏKDAŞLIQ ƏLAQƏLƏRİ

3.1 Dünya Bankının maliyyə ehtiyatlarının idarə olunması və regionlar üzrə paylanması

Dünya Bankı inkişafı dəstəkləyən bir qurum olmaqla bərabər həmdə bir maliyyə təşkilatıdır.Buna görə bank hər zaman sağlam maliyyə mənbələrinə malik olmalıdır.Dünya bankı öz maliyyə mənbələrini təhlükəyə atacaq əməliyyatlara qarşı hər zaman tədbirli davranır.Məsələn,bir ölkənin valyutası devalivasiya edərsə avtomatik olaraq onun sərmayə payı azalacaqdır,bu isə öhdəliklərin azalmasına gətirib çıxaracaq və bu zaman yaranmış itkiləri ölkə öz valyutası ilə qarşılamaq məcburiyyətində qalacaqdır.Dünya Bankı bir çox maliyyə mənbələrinə malik olsada,əsasən onlar 3 başlıq altında cəmləşmişdir.

Sərmayə.Dünya Bankının ən əsas maliyyə mənbəyi onun sərmayesidir.Baş a çatan 2017-ci maliyyə ili nəticələrinə əsasən bankın ümumi sərmayesi 227,7 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir[19].Təşkilatın sərmayə miqdarı onun kredit vermə potensialını müəyyən edir.Lakin bank kredit verərkən nadir hallarda öz sərmayesindən istifadə edir.Nəzərə alsaqki,üzv ölkələrin sərmayə payı hesabına əldə etdikləri kreditlərin yalnız 5%-i ödənilib,bu zaman bankın niyə belə bir siyasət yeritdiyini aydın olur.Bankın ümumi sərmayesi ölkələrin hər birinin sərmayə paylarının cəmi ilə

müəyyən olunur.

Borc alma. Bankın kredit verə bilməsi üçün ən çox istifadə etdiyi maliyyə mənbəyi maliyyə bazarlarında apardığı borc alma əməliyyatlarıdır. AAA kredit reytinginə malik təşkilat bu sayədə hər cür maliyyə bazarlarından asanlıqla və sərfəli şəkildə resurs təmin etmə potensialını artırır. Dünya Bankı bu mənbələri ən üst səviyyədə diversifikasiya edərək, bu imkandan sərfəli şəkildə istifadə edir. Verilən kreditlərin təxminən 75%-i bu metodla maliyyələşdirilir. Bank maliyyə bazarlarından asanlıqla əldə etdiyi maliyyə təminatını zəif inkişaf etmiş ölkələrə kredit verilməsində istifadə etməklə, həmin ölkələrin bu maliyyə təminatına öz imkanları ilə çata bilməsinin qarşısını alır. Bu səbəbdən ölkələr iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün xarici mənbələrə müraciət edən zaman tək və ən etibarlı donör olaraq Dünya Bankından kredit almaq məcburiyyətində qalırlar.

Digər Gəlirlər. Bankın əldə etdiyi gəlirlərin bir qismi də faiz gəlirləridir. Qurum kredit verdiyi lakin borc alan ölkə tərəfindən hələ istifadə olunmayan kreditlərə 0,75%-lik "Öhdəlik Komisyası Haqqı" adı altında faiz tətbiq edir. Bundan başqa bankın əldə etdiyi kommersiya gəlirləri üzv ölkələrə paylanmadığına görə onlar da bankın büdcəsinə əlavə olunur. Həmçinin bank öz maliyyə resurslarını səhm sənədləri formasında müxtəlif qiymətli kağızlar və bono bazarlarında qiymətləndirmək məqsədi ilə istifadə edə bilər.

Son maliyyə ilinin göstəricilərinə nəzər saldıqda Dünya Bankının maliyyə resurslarının paylanmasında müəyyən dəyişikliklər nəzərə çarpır. Bankın öhdəlikləri (BYİB/BİA) təxminən 4 milyard ABŞ dolları azalaraq 42 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir [19]. Ən çox öhdəliklərə malik sahələr kimi 6,6 və 6,1 milyard ABŞ dolları ilə dövlət idarəçiliyi və energetika sektorları qeydə alınmışdır. BYİB-nin öhdəliklərinin ən çox topladığı ölkə Çin (2,4 milyard ABŞ dolları), BİA-da isə Nigeriya (1,6 milyard ABŞ dolları) olmuşdur. Bankın cəmi aktivləri 53,2 milyard ABŞ dolları artmış və 602,9 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. Hal-hazırda bankın aktiv öhdəlik portfeli isə 212,4 milyard ABŞ dolları olaraq göstərilir [27].

Son 5 ildə Dünya Bankını öhdəlikləri

(mlrd. ABŞ dolları)

Cədvəl 3.1

Dünya Bankı	İLLƏR				
	2013	2014	2015	2016	2017
BYİB	15,2	18,6	23,5	29,7	22,6
BİA	16,3	22,2	18,9	16,2	19,1
Cəmi	31,5	40,8	42,4	45,9	41,7

(Mənbə : [27])

Cədvəl 3.1-dən də göründüyü kimi son 5 maliyyə ilində ilk dəfə olaraq öhdəliklərdə azalma 2017-ci maliyyə ilində müşahidə olunmuşdur. Dünya Bankının malik olduğu öhdəliklərin regionlar üzrə bölgüsünə baxdıqda bankın regional hədəflərini və prespektivlərini müşahidə etmək mümkündür.

Dünya Bankı öhdəliklərinin regionlar

üzrə bölgüsü (mlrd. ABŞ-\$)

Cədvəl 3.2

Region	BYİB	BİA	Cəmi	%
Afrika	1,163	10,679	11,842	28
Şərqi Asiya və Okeaniya	4,404	2,703	7,107	17
Avropa və Mərkəzi Asiya	4,569	0,739	5,308	13
Latın Amerikasası və Karib hövzəsi	5,373	0,503	5,876	14
Yaxın Şərq və Şimali Afrika	4,869	1,011	5,880	14
Cənubi Asiya	2,233	3,828	6,061	14

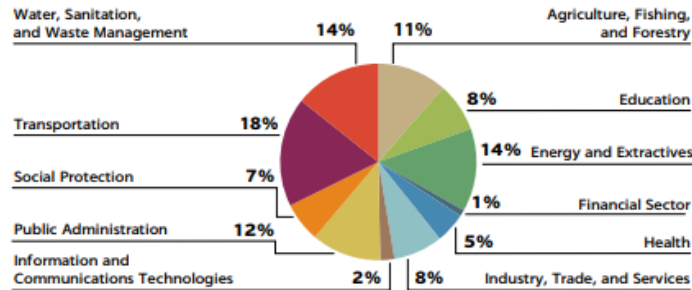
(Mənbə : [19])

Afrika. İqtisadi artım və yoxsulluğun azaldılması rakursundan Afrika son 10 ildə irəliləyişlər əldə etsə də, hələ də region ciddi çətinliklərlə qarşılaşır. Səhraaltı Afrikada iqtisadi artım tempi 2016-cı ildə əhəmiyyətli dərəcədə azalaraq 1,3 % olmuşdur. Lakin bu rəqəmin 2017-ci maliyyə ilinin sonunda 2,6 %-ə, 2018-ci maliyyə ilində isə 3,2 %-ə qədər yüksələcəyi proqnozlaşdırılır[19]. Amma bu bərpa prosesi kövrəkdir. Gözləniləndən daha qüvvətli bir şəkildə qlobal maliyyə şərtlərinin möhkəmləndirilməsi, əmtəə qiymətlərindəki zəif inkişaf və proteksionist siyasət həssaslığının artması da daxil olmaqla bölgənin iqtisadi görünüşünə istiqamətli xarici risklər davam etməkdədir. Afrikada yaşayan əhalinin adambaşı gündəlik gəliri 1,90 ABŞ dollarından aşağı olan hissəsi il-ildən azalsa da, lakin hələdə 389 milyon insan bu şəraitdə yaşamaqdadır[19].

2017-ci maliyyə ilində Dünya Bankı Afrika regionunda 145 layihənin

maliyyələşdirilməsi üçün 11,8 milyard ABŞ dolları həcmində kredit vermişdir. Bu məbləğin böyük hissəsi 10,7 milyard ABŞ dolları BİA-nın payına düşür ki, bu da region ölkələrinin bir çoxunun ekstremal yoxsulluqla boğuşduğunu göstərir[19].

Şəkil 3.1

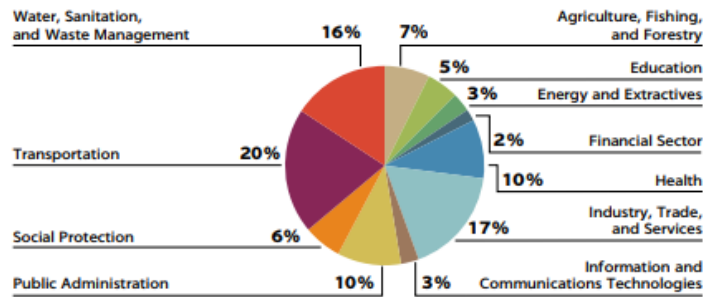
(Mənbə : [19])

Diaqramdan məlum olduğu kimi 2017-ci ildə Afrikada Dünya Bankının maliyyə resurslarının ən çox istifadə olunduğu sektorlar nəqliyyat (18%), su təchizatı və sanitariya (14 %) və energetika (14%) sahələri olmuşdur.

Şərqi Asiya və Okeaniya. Son dövrlərdə bu region sürətli inkişaf tempinə malikdir. Regionun İEOÖ-i 2016-cı maliyyə ilində 6,3 % iqtisadi artım göstərmişdir. Bu rəqəmin 2017-ci maliyyə ilinin sonunda 6,2 %, 2018-ci maliyyə ilində isə 6,1 % olacağı proqnozlaşdırılır. Marjinal artım tempi azalsa da, bu rəqəmlər artımın qənaətbəxş olmasını göstərmək üçün kifayət edir. 1990-cı ildən bəri bölgədə 1 milyard insan ekstremal yoxsulluqdan qurtula bilmişdir. Lakin Myanmar, Monqolustan və Papua Yeni Qvineya kimi ölkələrdə yoxsulluq faizi hələ də yüksəkdir[19].

2017-ci maliyyə ilində Dünya Bankı Şərqi Asiya və Okeaniya regionunda 65 layihəni 7,1 milyard ABŞ dolları həcmində kreditlə maliyyələşdirmişdir. Bu məbləğin 4,4 milyard ABŞ dolları BYİB, 2,7 milyard dolları isə BİA tərəfindən qarşılanmışdır[19].

Şəkil 3.2

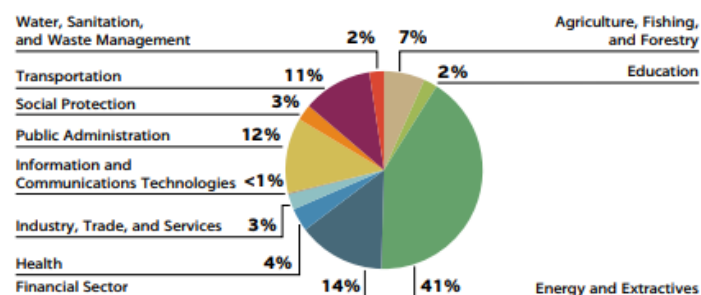
(Mənbə : [19])

Bankın 2017ci maliyyə ilində regionda ən çox kredit verdiyi sahələr nəqliyyat (20%) ,sənaye,ticarət və xidmət (17%) və su təchizatı və sanitariya (16 %) olmuşdur.

Avropa və Mərkəzi Asiya. Çalxantılı keçən bir iqtisadi dövrün ardından Avropa və Mərkəzi Asiya refionundakı iqtisadi artımın, 2016-cı ildə qeydə alınmış 1,5 % səviyyəsindən, 2017-ci maliyyə ili sonunda 2,5 %-ə qədər artacağı proqnozlaşdırılır. Bu tendensiyanın 2018-ci maliyyə ilində isə 2,7 %-ə qədər davam etməsi gözlənilir.Neft qiymətlərinin stabilləşərək 1 barel=50 ABŞ dolları olması,regionun şərq hissəsi ölkələrini iqtisadi cəhətdən nikbin bir vəziyyətə gətirmişdir.Lakin qeydə alınan son göstəricilərə əsasən bölgə əhalisinin 6,8 %-i yoxsulluq həddindən aşağıda yaşayır[19].

2017-ci maliyyə ilində Dünya Bankı Avropa və Mərkəzi Asiya regionunda 41 layihəni 5,3 milyard ABŞ dolları həcmində kreditlə maliyyələşdirmişdir.Bu məbləğin 4,6 milyard ABŞ dolları BYİB,0,7 milyard dolları isə BİA tərəfindən qarşılanmışdır.Bölgə,bankın maliyyə resurslarının ən az öhdəliyə malik olduğu region olmaqla birlikdə (13%), həm də digər bölgələrə nisbətə daha çox inkişaf etdiyinə görə BİA kreditlərinin sayı aşağı səviyyədə formalaşmışdır[19].

Şəkil 3.3

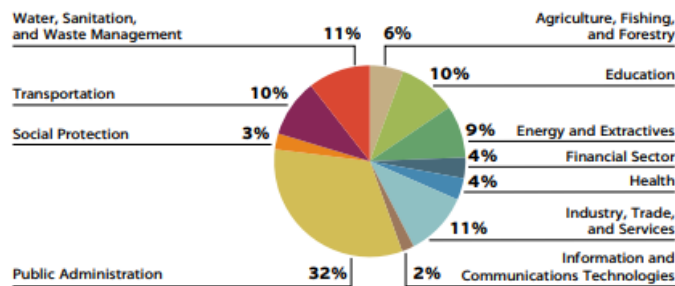
(Mənbə : [19])

Bankın 2017-ci maliyyə ilində bu region üzrə malik olduğu öhdəliklərin demək olarki yarısı enerjetika sahəsinə məxsusdur (41 %). Bu cür disbalansın əsas səbəbi isə Dünya Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən ən iri neft və təbii qaz layihələrinin bu regionda yerləşməsidir.

Latin Amerika və Karib hövzəsi. Qısa müddətli iqtisadi durğunluq dövründən sonra region ölkələri iqtisadi cəhətdən yenidən artım prosesinə qədəm qoymuşlar. 2016-cı maliyyə ilində qeydə alınan 1,4 % iqtisadi artım tempi, 2017-ci ildə yavaşlayaraq 0,8 %-ə qədər düşmüşdür. Lakin bu rəqəmin yenidən artaraq 2018-ci maliyyə ilində 2,1 % olacağı proqnozlaşdırılır. Yoxsulluq həddindən aşağıda yaşayanların nisbəti 2003-cü ildə 24 % olduğu halda bu göstərici 2013-cü ildə 11 %-ə qədər azalaraq yaxşılaşdırma göstərmişdir [19].

Son maliyyə ilində bank regionda 56 layihə maliyyələşdirmiş və 5,9 milyard ABŞ dolları məbləğində öhdəliyə malik olmuşdur. Bu kreditlərin 5,4 milyard ABŞ dolları BYİB, 0,5 milyard ABŞ dolları isə BİA tərəfindən maliyyələşdirilmişdir [19].

Şəkil 3.4

(Mənbə : [19])

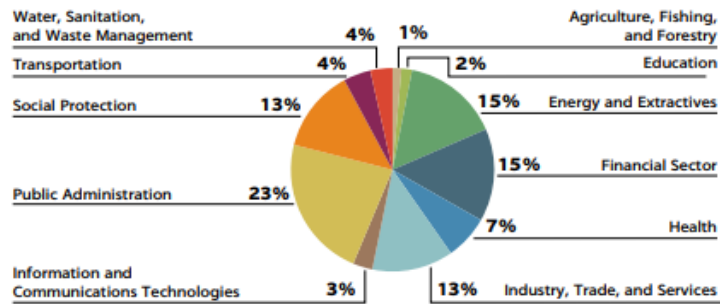
Diaqramdan məlum olduğu kimi 2017-ci maliyyə ilində Dünya Bankının maliyyə resursları bu regionda əsasən dövlət idarəçiliyi sektorunda istifadə olunmuşdur (32%).

Yaxın Şərqi və Şimali Afrika. Region uzun müddətdirki keçid halındadır. Siyasi münaqişə və müharibələrin iqtisadi və sosial fəsadları bir çox ölkənin iqtisadi inkişafına maneə yaradır. Bu səbəbdən, bölgədəki iqtisadi artımın 2017-ci maliyyə ilində 3,2 %-dən 2,1 %-ə qədər azalacağı gözlənilir. Lakin 2018-ci il proqnozları

nisbətən daha nikbin olub,iqtisadi artımın 2,9 % təşkil edəcəyini qeyd etməkdədir[19].

Bankın 2017-ci ildə ən az layihə maliyyələşdirdiyi region bu bölgə olmuşdur. Maliyyələşdirilən 25 layihə üçün cəlb olunan 5,9 milyard ABŞ dolları kreditin 4,9 milyard ABŞ dolları BYİB,1 milyardı isə BİA mənşəli olmuşdur[19].

Şəkil 3.5

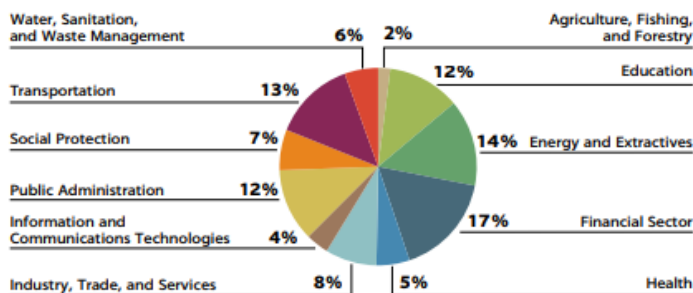
(Mənbə : [19])

Son maliyyə ilində bank öhdəlikləri region üzrə dövlət idarəçiliyi (23%),energetika və maliyyə sektorlarında (15 %) cəmləşmişdir.

*Cənubi Asiya.*Cənubi Asiya Dünyanın ən sürətli inkişaf etməkdə olan regionu olmaqda davam edir.2016-cı maliyyə ilində iqtisadi artım tempi 6,7 % olmuş,bu rəqəmin 2017-ci maliyyə ili sonunda 6,8 %,2018-ci maliyyə ilində isə 7,1 % olacağı gözlənilməkdədir.Lakin bu regionda hələdə yüksək səviyyədə yoxsulluq problemi qalmaqdadır.Beləki bütün dünyanın yoxsul əhalisinin 1/3 hissəsi bu regionda yaşayır.Hələ də 200 milyon insan geceqondularda yaşayır,500 milyon insan isə elektrik enerjisindən məhrum vəziyyətdədir[19].

2017-ci maliyyə ilində Dünya Bankı Cənubi Asiya regionunda 51 layihənin maliyyələşdirilməsi üçün 6,1 milyard ABŞ dolları həcmində kredit ayırmışdır.Bu məbləğin 3,8 milyard ABŞ dolları BİA-nın ,2,2 milyard ABŞ dolları isə BYİB-nın payına düşür[19].

Şəkil 3.6

(Mənbə : [19])

Cənubi Asiya regionunda 2017-ci maliyyə ilində Dünya Bankının öhdəlikləri sektorial olaraq demək olarki bərabər bölüşdürülmüşdür. Ən çox kredit cəlb olunan sahələr maliyyə (17%), energetika (14%) və nəqliyyat (13%) sektorları olmuşdur.

3.2 Dünya Bankının Azərbaycanla əməkdaşlıq əlaqələri, həyata keçirdiyi layihələr və inkişaf perspektivləri.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildən etibarən Dünya Bankının üzvüdür. DB ilə Azərbaycanın uzunmüddətli və davamlı əməkdaşlığının təməli ümummillə lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında liberal bazar iqtisadiyyatı siyasətinin seçilməsi ilə qoymuşdur[5]. Bu əməkdaşlıq müddəti ərzində bank ölkəmizdə 50-dən çox layihəni 3,5 milyard ABŞ dolları həcmində maliyyə dəstəyi ilə təmin etmişdir[3]. Bu layihələr səhiyyə və təhsil sektorlarından tutmuş dövlət sektorunun idarəçiliyi, k/t və infrastruktur kimi müxtəlif sahələri əhatələmişdir. Həmçinin Dünya Bankı Azərbaycan hökuməti ilə struktur islahatlarının reallaşdırılmasında tərəfdaşlıq edir. Hal-hazırda isə ölkəmizdə Dünya Bankı tərəfindən ümumi dəyəri 1,14 milyard olan 10 aktiv layihə həyata keçirilir[16].

Su Təchizatı və Kanalizasiya Xidmətlərinin Təkmilləşdirilməsi. Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra, ölkədəki ən böyük infrastruktur problemlərindən biri, su təchizatı sisteminin Bakının və digər regionların tələbatını ödəyə bilməməsi idi. Bu məqsədlə, Azərbaycanda Dünya Bankı tərəfindən həyata keçirilən ilk layihələrdən biri “Böyük Bakı Su Təminatı Reabilitasiya Layihəsi” olmuşdur. 1995-ci il iyunun 28-də həyata keçirilməyə başlanan layihənin müqavilə

müddəti 2006-cı il 31 yanvar tarixində bitmişdir. Dünya Bankı layihənin həyata keçirilməsi üçün 61 milyon ABŞ dolları məbləğində kredit vermiş və layihəni bütünlüklə maliyyələşdirmişdir. 2000-ci ildə Bakıda baş vermiş zəlzələ nəticəsində su təchizatı qurğularına dəyən ziyanı aradan qaldırmaq məqsədilə DB tərəfindən layihənin əlavə maliyyələşdirilməsi aparılmış və bu məbləğ 12,92 milyon ABŞ dolları olmuşdur[73]. Həmin dövrdə ölkədə yaranmış su problemi, su təchizatı sisteminin daha da pis vəziyyətə düşməsi nəticəsində birazda acınacaqlı bir hal almışdır. Sektorlara su paylama sisteminə müəyyən məhdudiyyətlər qoyulması səbəbi ilə bəzi ailələr su təminatından gün ərzində cəmi 6 saat istifadə edə bilirdilər. Həmçinin suyun keyfiyyətsiz olması şəhər əhalisi arasında infeksiya xəstəliklərin yayılmasını artırırdı. Bu səbəbdən layihə hazırlanarkən 3 hədəf istiqamətində fokuslanmışdır[74]:

1. Bakının, xüsusilə də əhalinin daha kasıb təbəqəsinin su ilə təmin olunması üçün su təchizatı sistemində qısa müddətli yaxşılaşdırmalar aparmaq.
2. Ümumilikdə su təchizatı sistemini təkmilləşdirilmək
3. Hökumətə daha uzun müddətli dövr üçün istifadə olunacaq yeni su sistemlərinin quraşdırılmasında yardım etmək[74].

Layihə tərtib olunarkən, müəyyən qiymətləndirmələr aparılmışdır. Bu qiymətləndirmələr nəticəsində əhalinin böyük bir hissəsinin və bir çox müəssisənin su ilə təminatı və keyfiyyəti ilə bağlı çox ciddi problemlərə rast gəlinmişdir. Həmçinin su təminatı zamanı yaranan kəsintilərin əsas səbəbləri boru xətlərinin sıradan çıxması nəticəsində itirilən su, su xəttinə qanunsuz əlavə boruların qoşulması və suyun verilmə qüvvəsinin, təzyiqinin istənilən həddə olmaması kimi problemlərlə bağlı olduğu ortaya çıxmışdır. “Böyük Bakı Su Təminatı Reabilitasiya Layihəsi” nəzdində su istifadəsi zamanı yaranan itkilərin və israfın qarşısının alınması üçün 15.000 su sayğaclarının quraşdırılması, istifadə haqlarının ödənilməsi zamanı şəffaf bir sistemin yaradılması və sudan əlverişli istifadə qaydalarının təmin olunması üçün öyredici təlim proqramlarının tətbiqi həyata keçirilmişdir. Bundan başqa layihə nasoslama məntəqələrinin bərpası və əsas su sayğaclarının quraşdırılması məqsədlərini daşıyırdı. Bu hədəf çərçivəsində Ceyranbatan gölü və Kür çayındakı su təmizləmə

təchizatlarının təmir etdirilməsi, 13 təməl su nasoslama məntəqələrinin yeni elektrik transformatorları, nasos və su boruları ilə təchiz edilməsi, başlıca su ötürülən xəttlərdə su sayğaclarının əsaslı şəkildə dəyişdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. [75].

Bu günə qədər yalnız Bakıda deyil, ölkənin bütün ərazisində su və kanalizasiya sistemlərini bərpa etmək və təkmilləşdirmək üçün iri həcmli investisiyalar cəlb olunmuşdur. “Milli Su Təchizatı və Sanitariya” silsilə layihələri buna bariz nümunədir. “Milli Su Təchizatı və Sanitariya-1” layihəsinin əsas hədəfi Azərbaycanın seçilmiş rayon mərkəzlərində keyfiyyətli və etibarlı su təchizatı və sağlamlıq xidmətlərinin təqdim edilməsi olmuşdur. 2007-ci il 14 iyun tarixində hüquqi qüvvəyə minən layihənin ümumi dəyəri 310 milyon ABŞ dolları (BYİB payı 230 milyon ABŞ dolları) olmuş və müqavilə müddəti 31 dekabr 2016-cı ildə başa çatmışdır. Bu layihə Azərbaycanda su sektorunda bankın maliyyələşdirdiyi ikinci layihə idi və “Böyük Bakı Su Təminatı Reabilitasiya Layihəsi”-nin davamçısı hesab olunurdu. “Milli Su Təchizatı və Sanitariya-1” layihəsi regionlarda təzə su və kanalizasiya şəbəkələrinin inşası, su və çirkab su təmizləyici qurğularının tikintisi və bu sahə üzrə kommunal xidmət müəssisələrinin maliyyə dayanıqlığının gücləndirilməsinə yardım etmişdir [76]. “Milli Su Təchizatı və Sanitariya-2” layihəsi isə daha iri miqyaslı bir layihə olmuş və layihə dəyəri (əlavə maliyyələşdirilmə ilə birgə) 644 milyon ABŞ dolları olaraq qiymətləndirilmişdir (BYİB payı 380 milyon, BİA payı 30 milyon ABŞ dolları). 2008-ci il 27 may tarixində hüquqi qüvvəyə minən layihənin əlavə maliyyələşdirilməsi 2014-cü ildə baş tutmuşdur, müqavilə müddəti isə 31 dekabr 2018-ci ildə başa çatacaqdır. Layihənin hədəfləri davamçısı olduğu layihənin prioritetlərindən kənara çıxmıyacaq bir şəkildə müəyyən olunmuş və Siyəzən, Şabran, Ağsu, İsmayıllı, Lerik, Yardımlı, Masallı və Cəlilabad rayonlarında su təchizatı və sanitariya sistemlərinin reabilitasiyası üçün dəstək proqramlarının hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur [77]. Bankın həyata keçirdiyi bu silsilə layihələr nəticəsində ümumilikdə ölkədə təxminən 540 min nəfər insan təmiz içməli su ilə təmin olunmuşdur [16]. Bundan başqa DB ilə əməkdaşlıq sayəsində “Azərsu” ASC və onun törəmə şirktlərinin potensialı, təşkilati və iş səmərəliliyi, kommersiya və maliyyə davamlılığı təkmilləşmişdir.

Nəqliyyat Sektorunun Modernizasiyası. Nəqliyyat sahəsi Azərbaycanda

iqtisadiyyatın diversifikasiyası üçün əhəmiyyətli olan ölkədaxili və beynəlxalq əlaqələrin gücləndirilməsi, xarici bazarlara çıxışın asanlaşdırılması və qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün çox vacib bir sahədir. Bu səbəbdən, Dünya Bankı ölkənin dəmir yolu infrastrukturunun inkişafına və yol sektorunun müasirləşdirilməsinə xüsusi diqqət göstərir. Bu dəstək nəticəsində ölkənin mühüm magistral dəhlizlərində sakinlərin yola sərf elədiyi müddət, yollardan istifadə xərcləri və təhlükəsizlik riskləri nəzərə çarpacaq dərəcədə azalmış və Azərbaycan Dəmir Yolları QSC-nin institusional potensialı artırılmışdır. Bu günə kimi Azərbaycanda nəqliyyat sektorunda DB tərəfindən ümumilikdə 1,8 milyard dollardan artıq investisiya qoyuluşu aparılmışdır[16].

Dünya Bankı Azərbaycanın yol infrastrukturunun inkişafına nail olmaq üçün bir sıra silsilə layihələr həyata keçirmişdir. Bu layihələrdən birincisi 2001-ci il iyunun 12-dən fəaliyyətə başlayan “Magistral-1” layihəsi Bakıdan Gürcüstana qədər Şərqi-Qərbi dəhlizi boyunca sərinişin və mal daşımaları üçün çəkilən nəqliyyat xərclərini azaltmaq və buna paralel olaraq ticarət və iqtisadiyyatın genişləndirilməsi məqsədi ilə yaradılmışdır. Ümumi maliyyə dəyəri 48 milyon ABŞ dolları olan və bu məbləğin 40 milyonu BİA, 1,5 milyon ABŞ dolları isə TACİS (Avropa İttifaqının MDB ölkələrində iqtisadi islahatların sürətləndirilməsinə yardım məqsədi ilə həyata keçirdiyi proqram) tərəfindən qarşılanan layihə 2009-cu il 31 yanvar tarixində başa çatmışdır[78]. Layihə çərçivəsində Şərqi-Qərbi magistral dəhlizinin seçilmiş hissələrinin (ən əsas Gəncə-Qazax xəttinin) yenidən bərpası və yenilənməsi, yol sərhədlərinin genişləndirilməsi, körpülərin restarvasiyası, genişləndirilməsi və gücləndirilməsi eləcə də kənd yollarının yaxşılaşdırılması nəzərdə tutulurdu. Nəticədə Böyük Şərqi-Qərbi nəqliyyat dəhlizinin 106 km-lik Gəncə-Qazax hissəsinin bərpası başa çatdırılmış və yola sərf olunan səyahət müddəti 33% azalmışdır. Layihə həmçinin, təxminən 60 km kənd yollarının keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa kömək etmiş, beləliklə əsasən aşağı gəlirə malik kənd ərazilərində 14 mindən çox insana fayda vermişdir[78]. Azərbaycanın 2005-ci ildən etibarən neft sektorundan gələn gəlirlər hesabına sürətli iqtisadi yüksəlişi və stratejik cəhətdən beynəlxalq daşımalar üçün əlverişli mövqedə yerləşməsi “Magistral-2” layihəsinin işlənilib hazırlanmasında böyük rol oynamışdır. “Magistral-2” layihəsi 17

yanvar 2006-cı il tarixində hüquqi qüvvəyə minmiş, 2008 və 2009-cu illərdə əlavə maliyyələşdirilməsi həyata keçirilmiş, 2015-ci il 30 iyun tarixində isə müqavilə müddəti sona çatmışdır. Layihənin ümumi dəyəri (əlavə maliyyələşdirmələrlə birlikdə) 988,83 milyon ABŞ dolları olmuş, bu məbləğin 613 milyon ABŞ dolları BYİB, 62 milyon ABŞ dolları isə BİA tərəfindən cəlb olunan kreditlər vasitəsi ilə əldə olunmuşdur [79]. Layihə çərçivəsində Ələt-Şorsulu yolunun 80 km-lik hissəsinin yaxşılaşdırılması və genişləndirilməsi (2 zolaqlı yoldan 4 zolaqlı yola keçid), Ələt-Masallı, Hacıqabul-Bəhramtəpə və Bakı-Şamaxı xəttlərinin restarvasiyası, Ələt-Astara yolunun yenilənməsi və Şirvan ərazisində Kür çayı ilə Hacıqabul-Horadiz yolunun 8-ci kilometrliyinin kəsişməsində yerləşən çay üzərində asma bağları olmadan aşırımı rekord uzunluqda olan dəmir-beton konstruksiyalı körpünün tikintisi nəzərdə tutulurdu [79]. Dünya Bankı tərəfindən Azərbaycanda həyata keçirilən “Magistral” silsilə layihələrinin sonuncusu “Magistral-3” layihəsi isə 2010-cu il mayın 25-də hüquqi qüvvəyə minmişdir. Layihə dəyəri (əlavə maliyyələşdirmə ilə birgə) 511,65 milyon ABŞ dolları olmuş, bu məbləğin 311,6 milyon ABŞ dolları BYİB, 70 milyon ABŞ dolları isə BİA tərəfindən dəstəklənmişdir [80]. “Magistral-3” layihəsi əvvəllər Bank tərəfindən maliyyələşdirilən layihələrin nəticələrinə əsaslanır və M3 (Şimal-Cənub) və M4 (Şərq-Qərb) nəqliyyat dəhlizləri boyunca başlıca yol hissələrinin təkmilləşdirilməsinə, yol şəbəkəsinin nəzarət və idarə olunmasının yaxşılaşdırılmasına dəstək verir. Layihə çərçivəsində M4 avtomagistralının dağlıq ərazilərdən keçən təxminən 90 km-lik bir hissəsi torpaq sürüşmələrinə qarşı daha təhlükəsiz və dayanıqlı hala gələ bilməsi üçün dörd zolaqla genişləndirilmişdir. Bu layihə Qafqazın ən böyük iqtisadi mərkəzi hesab olunan Bakıdan Şamaxı və ölkənin digər şimal-qərb bölgələrinə qədər daha səmərəli və daha təhlükəsiz bir əlaqə təmin etmiş və yoldan istifadə xərclərini 20% azaltmışdır. “Magistral-3” layihəsi eyni zamanda, turizm sənayesinin inkişafına və kənd təsərrüfatı istehsalçıları və fermerlərin bazarlara çıxışını yaxşılaşdırmağa kömək etmişdir. Layihə üçün digər bir sərmayə, Şimali-Cənubi dəhlizinin bir hissəsi olan M3 avtomobil yoluna qoyulmuş, Bakını cənub regionu və İran sərhəddi ilə birləşdirən təxminən 50 km-lik dörd zolaqlı magistral yol hissələri inşa edilmişdir. “Magistral-3” layihəsinin 2019-cu il 31 dekabrda başa çatması

planlaşdırılır[80].Nəticə etibarlı ilə,DB-nin ölkəmizdə həyata keçirdiyi bu layihələr sayəsində magistral yolların modernləşdirilməsi prosesi sürətlənmişdir.Beləki,455 km uzunluğunda müasir standartlara cavab verən magistral yol,170 km uzunluğunda isə kənd yolu bərpa olunmuş,bir sıra iri körpü və yol qovşaqları yenidən qurulmuşdur[16].

Hər bir ölkənin nəqliyyat sisteminin inkişafı onun geosiyasi və geoiqtisadi mövqeyində böyük rol oynayır. Bu aspektdə dəmiryol nəqliyyatının əhəmiyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu səbəbdən ölkəmizdə dəmiryol sisteminin ən müasir səviyyədə inkişaf etdirilməsi prioritet məsələlərdəndir və Dünya Bankı tərəfindən də dəstəklənməkdədir.Bankın Azərbaycanda maliyyələşdirdiyi “Dəmiryol ticarəti və nəqliyyatının asanlaşdırılması” layihəsi bunun bariz nümunəsidir[16].Layihə 2008-ci il martın 27-də hüquqi qüvvəyə minmiş,2013-cü ildə əlavə maliyyələşdirilməsi olmuş,2017-ci il 31 dekabr tarixində isə başa çatmışdır.Ümumi maliyyə dəyəri 1,015 milyard ABŞ dolları olan bu məbləğin 670 milyon ABŞ dolları BYİB tərəfindən alınan kreditlər sayəsində təmin olunmuşdur[81].Layihənin ana hədəfləri ölkədə dəmiryol xidmətinin inkişaf etdirilməsi,Gürcüstana qədər uzanan Şərqi-Qərbi dəhlizinin ticarət potensialının və rəqabətqabiliyyətliliyinin genişləndirilməsi,əhalinin bu transporta olan artan tələblərinin qarşılınması,təhlükəsizlik xidmətinin gücləndirilməsi, ölkənin tranzit potensialının artırılması,dəmiryol xəttlərinin keyfiyyətliliyinin artırılması, sərnişin və yük daşımaları zamanı xərclərin minimalizasiyası və bütün bu məqsədlər nəzdində ölkənin sosial və iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi olmuşdur[81].Həmçinin, “Dəmiryol ticarəti və nəqliyyatının asanlaşdırılması” layihəsi hökumət tərəfindən tərtib olunan 2008-2011-ci illər arası “Dəmiryol İnkişaf Proqramı”-na dəstək olacaq bir konseptdə hazırlanmışdır.Layihə nəticəsində, 500 km-dən çox dəmir yolu xətti dəyişdirilmiş, 12 təzə elektrik enerjisi yarımstansiyası tikilmiş, 20 dəmir yolu stansiyası və onlarla dəmir yolu keçidi yeni işarvermə avadanlıqları ilə təchiz olunmuş,səyahət müddəti isə 2016-cı ilin göstəricilərinə əsasən 18 saata qədər azalmışdır[81].

Kənd Təsərrüfatı, Suvarma və Drenaj Sistemləri, Kənd Yerləri İnfrastrukturunun Təkmilləşdirilməsi. Müstəqillik illərində aqrar sahənin inkişafına nəzər saldıqda 1992-1995-ci illər arası bu sektorda ümumi məhsul istehsalı hər il orta

hesabla 12 % aşağı düşdüyü halda, 1996-cı ildən bəri (1997-ci və 2014-cü illər istisna olmaqla) davamlı olaraq artmış və 2015-ci ildə bu göstərici 6,6% təşkil etmişdir[82].Lakin baxmayaraqki, kənd təsərrüfatı sektoru, 1999-cu ildən bəri torpaq vergisi istisna olmaqla, bütün vergilərdən müstəqildir, hələdə bu sektorun tam potensialı açılmamışdır. Bu səbəbdən aqrar sahənin inkişafında DB ilə Azərbaycan Respublikası sıx əməkdaşlıq əlaqələri içərisindədir.1997-ci ildən başlayaraq bank ölkəmizdə bir sıra k/t layihələrini maliyyələşdirmişdir.Bu layihələr içərisində ən mühüm xarakter daşıyanlar “Kənd Təsərrüfatının İnkişafı-1 “ , “Kənd Təsərrüfatının İnkişafı-2“ və “Kənd Təsərrüfatı Rəqabətqabiliyyətliliyinin Artırılması“ layihələri olmuşdur.Sırası ilə 1999, 2006 və 2013-cü illərdə hüquqi qüvvəyə minən (sonuncusu aktiv) hər 3 layihənin həyata keçirilməsi üçün BİA tərəfindən 59,2 milyon və BYİB tərəfindən 34,5 milyon ABŞ dolları həcmində kreditlər ayrılmışdır[83]. Bu layihələr kənd yerlərinə sərmayə yatırımlarını artırmış, 24 min fermer və kənd sahibkarını təxminən 52 min mikro-kreditlə təmin etmişdir.Bundan başqa orta miqyaslı aqrobiznesə maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi inkişaf etdirilmiş və kənd təsərrüfatı konsultasiya xidmətləri üçün modellər hazırlanmışdır. Bank, həmçinin baytarlıq xidmətlərində keyfiyyətin artırılması və effektiv toxumların istehsalı hədəfi ilə baytarlıq və aqrar sahə üzrə tədqiqat sistemlərini təkmilləşdirmişdir. Hal-hazırda həyata keçirilən iri buynuzlu heyvanların xəstəliklərinə nəzarət proqramı nəzdində ,ölkə miqyasında brüselyoza qarşı peyvəndləmə prosesi uğurla başa çatdırılmışdır.Layihələr çərçivəsində bank, həmçinin k/t bizneslərində dəyər zəncirlərinin yaradılması ilə aqrar sahə istehsalçılarının bazarlara çıxışının stimullaşdırılması və fermer məhsuldarlığının artırılması üçün səylər göstərmişdir[16].

Azərbaycanda kənd təsərrüfatının inkişafının təməl meyarlarından biri də suvarma sisteminin təşkili ilə bağlıdır.Bu səbəbdən,Dünya Bankı bu günə kimi ölkəmizdə bir sıra suvarma sisteminin inkişafı ilə bağlı layihələri maliyyələşdirmişdir. “Suvarma və Drenaj İnfrastrukturunun Yaxşılaşdırılması və Tamamlanması“ layihəsi 2000-2007-ci illər arası məhz bu məqsədlə həyata keçirilmişdir.Layihənin ümumi dəyəri 52,86 milyon ABŞ dolları (BİA payı 47 milyon ABŞ dolları),hədəfi isə Bakıdakı torpaqların suvarma ilə təminatında yaranan problemlərin aradan

qaldırılması,Samur-Abşeron kanalı boyunca 86 min hektar ərazinin eroziyasının qarşısının alınması və Mil-Muğan kollektoru boyunca 36,5 min hektar ərazinin drenaj sisteminin yaxşılaşdırılması və tərkibindəki duzluluq promilinin azaldılması olmuşdur[84]. “Su İstifadəçiləri Asosiyası İnkişafa Dəstək “ layihəsi isə bu sahədə DB-nın Azərbaycanda reallaşdırdığı hələki sonuncu layihədir.Layihənin inkişaf məqsədi,layihə təsir dairəsindəki təsərrüfat daxili suvarma suyunun paylanması və idarəolunmasının effektivliyini artırmaq və maliyyə imkanlarını yaxşılaşdırmaqdır. Ümumilikdə isə 27 rayonda 85 min ha. ərazinin reabilitasiyasını və 760 min fermerin əmək fəaliyyətini dəstəkləyəcəkdir[86].

Dünya Bankının aqrar sahədə ölkəmizdə əldə etdiyi nailiyyətlərə nəzər saldıqda,150 min hektardan çox ərazidə suvarma şəbəkəsinin bərpa edildiyini, hər hektar üçün fermerlərin gəlirlərinin 100 manatdan 240 manata yüksəldiyini ,hər hektara düşən məhsuldarlığın 23 % artığını qeyd edə bilərik[16].

*Enegetika Sahəsinə Sərmayələrin Qoyulması.*Məlumdurki Azərbaycanın ixrac potensialının 90%-dən çoxu neft və neft məhsulları hesabına formalaşır.Buna görə,Dünya Bankı da öz yatırımlarını enerji sektorunda əsasən bu sahədə fokuslandırmışdır. Dünya Bankının neft sektoruna dəstəyi xarici özəl investisiyaları və maliyyə yardımlarını neft hasilatı və istehsalına istiqamətləndirmişdir.Həmçinin,bank xüsusi təlimlər və informasiya sistemlərinin modernləşdirilməsi ilə bu sahədəki institutların prespektivlərini artırmışdır.Beləki, Dünya Bankı Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondunun (ARDNF) yaradılmasına yaxından iştirak etmişdir.33,8 milyard ABŞ dollarından artıq miqdarda neft gəlirlərinin toplandığı və bu vəsaiti gələcək nəsillərin istifadəsi üçün sağlam sərmayələrə çevirən təşkilat neft sektorunun təməllərindən birinə çevrilmişdir Bu yaxınlarda DB ölkəmizin “Trans-Anadolu Təbii Qaz Boru Kəməri (TANAP)” layihəsində payını maliyyələşdirmək üçün 400 milyon ABŞ dolları kredit ayırmışdır. “Cənub Qaz Dəhlizi“ Proqramı nəzdində həyata keçirilən TANAP layihəsi Azərbaycanın Şah Dəniz-2 qaz yatağından əldə olunan təbii qazın Türkiyəyə və daha sonra Avropaya nəql olunması hədəfini özündə ehtiva edir.Bu layihənin sayəsində Azərbaycanın qaz ixrac bazarları şaxələnmə və genişlənmə biləcəkdir[16].

Dünya Bankı Azərbaycanda enerji sahəsində tək neft yox qeyri-neft energetika sahələrini də dəstəkləyir. Bankın ölkəmizdə maliyyələşdirdiyi digər bir energetika layihəsi olan “Elektrik Ötürücü Sistem“ layihəsi 2005-ci il 17 may tarixində hüquqi qüvvəyə minmiş və 2011-ci il dekabrın 31-də müqavilə müddəti başa çatmışdır. Ümumi dəyəri 55,4 ABŞ dolları olan layihənin 48 milyon ABŞ dolları BYİB tərəfində ayrılan kreditlər hesabına maliyyə ilə təmin olunmuşdur[87]. Layihə dövlətə elektrik enerjisinin istehsalı və ötürülməsini gücləndirməyə, yeni vahid dispetçer nəzarət-idarəetməsi və məlumatların əldə olunması sistemini (SCADA) yaradaraq, ölkədə elektrik enerjisinin paylanılması fəaliyyətini müasirləşdirməyə kömək etmiş və “Azərenerji”nin idarəetmə sisteminə texniki yardımı təmin etmişdir[16].

Təhsil Sisteminin Modernləşdirilməsi. Müstəqillik əldə olunduqdan sonra tam təminatlı məşğulluğa malik Sovet dövrü iqtisadiyyatını tərk edən ölkə bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün problemlərini yaşamışdır. Bu səbəbdən, Dünya Bankı əməkdaşlığımız çərçivəsində Azərbaycanın ixtisaslı kadr potensialının yüksəldilməsi və beynəlxalq əmək bazarının tələblərinə cavab verə bilməsi üçün ölkədə dünya standartlı təhsil proqramları, təlim-tədris vəsaitləri və metodlarının formalaşdırılmasına yardım etmişdir. Dünya Bankının Azərbaycanda həyata keçirdiyi ilk təhsil sektoru layihəsi “Təhsil İslahatları Layihəsi” olmuşdur. Layihə 1999-cu il 24 may tarixində hüquqi qüvvəyə minmiş və 2004-cü il martın 31-də başa çatmışdır. Ümumi dəyəri 5,5 milyon ABŞ dolları olan layihənin 5 milyon ABŞ dolları BİA tərəfindən maliyyələşdirilmişdir. “Təhsil İslahatları” layihəsinin əsas məqsədi ölkənin seçilmiş məktəblərində ümumi təlim və tədrisin keyfiyyətini artırmaq olmuşdur. Layihə çərçivəsində beynəlxalq standartlara cavab verən dərş proqramlarının hazırlanması, tədris metodlarının tətbiqi, dərş vəsaitlərinin təmin edilməsi prosesləri həyata keçirilmişdir[88]. Daha sonra DB tərəfindən Azərbaycanda həyata keçirilən iki təhsil sektoru layihəsi “Təhsil Sektorunun İnkişafı ” və “Təhsil Sektorunun İnkişafı-2” olmuşdur. Bu layihələrdən birincisi 2003-cü il 27 may tarixində hüquqi qüvvəyə minmiş və 30 sentyabr 2009-cu il tarixində müqavilə müddəti başa çatmışdır. “Təhsil Sektorunun İnkişafı ” layihəsinin ümumi dəyəri 20,99 milyon ABŞ

dolları olmuş və bu məbləğin 18 milyonu BİA,182 mini isə Soros fondu tərəfindən maliyyələşdirilmişdir.Layihə 1999-cu ildə həyata keçirilən ”Təhsil İslahatları” layihəsinin bir növ davamı olmuş və hədəfi ölkənin təhsil islahatlarını planlaşdırma,idarə etmə və nəzarət edə bilmə potensiallarını artırmaq olmuşdur[89].Layihə çərçivəsində 1 və 11-ci siniflər də daxil olmaqla təhsilin hər pilləsində tədris keyfiyyətinin artırılması,müəllim bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi və məktəb kitabxanaları üçün oxu materiallarının verilməsi nəzərdə tutulurdu.Layihə,maliyyə,fiziki və insan resurslarından istifadənin səmərəliliyinin artırılması üçün aparılan maliyyələşdirmə və büdcə islahatlarını dəstəkləmişdir[89]. ” Təhsil Sektorunun İnkişafı-2” layihəsi isə 2008-ci il aprelin 21-də hüquqi qüvvəyə minmiş,bitiş tarixi 24 oktyabr 2014-cü il olaraq nəzərdə tutulsa da 2 il uzadıaraq 31 mart 2016-cı il tarixində başa çatmışdır.Bu layihə də digər adı çəkilən iki layihə kimi təhsil sektorunun inkişafına və təkmilləşdirilməsinə yönəlmişdir.Ümumi dəyəri 45,4 milyon ABŞ dolları olmuş,bu məbləğin 20 milyon ABŞ dolları BİA tərəfindən ödənilmişdir[90].Layihənin məqsədləri 8-ci sinifdən etibarən yeni milli tədris planının tətbiqini maliyyələşdirmək,500-dən çox məktəb kitabxanalarını təkmilləşdirmək və yeni avadanlıqlarla təchiz etmək,yeni dərsliklərin,müəllim təlimatlarının və digər tədris materiallarının paylanmasını təmin etmək olmuşdur.Həmçinin layihənin digər bir hədəfi məktəblərdə 4-cü və 9-cu siniflərdə ana dili və riyaziyyat testlərinin tətbiqini maliyyələşdirmək idi.Bu testlər nəticəsində alınan nəticələr yeni tədris proqramlarının tətbiqi üçün baza rolunu oynayacaqdı [90].

Dünya Bankı Azərbaycanla həyata keçirdiyi 25 illik əməkdaşlıq müddətində tək yuxarıda adı çəkilən sahələrə deyil bir çox fərqli sektor və mikro sahələri də dəstəkləmişdir. Səhiyyə sektorunda həyata keçirilən layihələr nəzdində ailə həkimi konsepsiyası tətbiq edilmiş, xəstəxanalarda aparılan islahatlar əsasında əldə olunan nailiyyətlərin qiymətləndirilməsi üçün protokollar hazırlanmış və bilavasitə tibbi yardımın keyfiyyətinin təmin olunmasını dəstəklilərək ölkədə səhiyyə ocaqlarının səmərəliliyinin artırılmasına yardım edilmişdir.Beləki 5 pilot rayon - Abşeron, Qax, İsmayıllı, Ağdaş və Şəkiddə beynəlxalq standartlara cavab verən tibb müəssisələrinin yaradılmasını özündə ehtiva edən pilot layihə hazırlanmışdır.Nəticədə Şəkiddə və

Ağdaşda 100 çarpayılıq 2 yeni xəstəxana tikilmiş ,4 kənd xəstəxanası və Şəkiddə perinatal mərkəz təmir olunmuş,7 min-dən çox səhiyyə işçisi müxtəlif təlim kursları keçmişdir[16].Əhalinin sosial müdafiəsinin təmin olunması səyləri çərçivəsində əmək bazarı proqramları həyata keçirilmişdir. Bu proqram nəzdində yeni iş yerlərinin yaradılması və əmək məhsuldarlığının artırılması prosesləri baş tutmuşdur.Beləki, 245 peşə və 63 kvalifikasiya standartı formalaşdırılmış, 43 yeni modul təlim proqramı və 4 regional məşğulluq mərkəzi yaradılmışdır. Bank ,Balaxanı qəsəbəsində ən geniş məişət tullantıları ərazisinin təmizlənməsi layihəsini maliyyələşdirmişdir. Layihə çərçivəsində əlavə zibil yığan dəzgah və avadanlıqların təchizatı və Balaxanıdakı açıq, nəzarətsiz tullantı sahəsinin axıntılarının yığılması və təmizlənməsi, tullantıların toplanılması və təmizlənməsi nəzərəçarpacaq miqdarda təkmilləşdirilmişdir.Bankın bu sahədə gördüyü işlər nəticəsində, Təhlükəli Tullantılar Poliqonu tikilmiş , Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yaradılmış ,Azərbaycanda nəre balığı kürüsünün istehsalı potensialının bərpası üçün yeni balıqartırma zavodu tikilmiş,iri məişət tullantıları sektorunda yeni struktur (Təmiz Şəhər ASC) formalaşdırılmışdır.Qeyd etmək lazımdırki,Dünya Bankı Azərbaycanda layihələr həyata keçirən zaman dövlət sektorunun müasirləşdirilməsinə və onun institusional potensialın artırılmasına çalışmışdır.Beləki, 99 büdcə qurumunda mühasibatlıq sistemləri və maliyyə hesabatları təkmilləşdirilmişdir. DB Azərsu ASC ,Azərbaycan Dəmir Yolları QSC və digər kommunal dövlət müəssisələrinin Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarına (IFRS) uyğun mühasibat sistemində keçidinə yardım etmişdir[16].

Dünya Bankı Qrupu ayrıca bir təşkilatı olan Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) əvvəlki paraqraflarda da qeyd olunduğu kimi özəl sektora xüsusi diqqət yetirir.Azərbaycan 1995-ci ildən bəri BMK-nın üzvüdür. 2016-cı ildə BMK ölkəyə 473 milyon ABŞ dolları maliyyə təmin etmiş, bu məbləğin 73 milyon ABŞ dolları digər mənbələrdən təmin edilmiş və bu sərmayələr müxtəlif sektorlarda 56 uzun müddətli layihənin maliyyələşdirilməsinə dəstək olmuşdur. Həmçinin, BMK ticarətin maliyyələşdirilməsi proqramı nəzdində ölkədəki ticarəti 80 milyon ABŞ dolları məbləğində vəsaitlə dəstəkləmiş və Bakı- Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinə 250 milyon ABŞ dolları həcmində maliyyə ayırmışdır[16].

Məlumdurki,Azərbaycan iqtisadiyyatı son vaxtlar çətin bir iqtisadi dövrdən keçməkdədir.Beləki, 2010-cu ildən bəri artım tempi sürətlənən və 2014-cü maliyyə ilində 75.244 milyard ABŞ dolları təşkil edərək ən yüksək həddinə çatan ümum daxili məhsul (ÜDM),daha sonra 2015 və 2016-cı illərdə kəskin azalmaya məruz qalmışdır (yalnız 2017-ci ilin göstəricilərinə əsasən yenidən artım göstərərək 40,077 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir)[82].Buna əsas səbəb, dünya bazarında neftin qiymətinin düşməsi ardınca gələn devalivasiyaların idxal məhsullarının qiymətini kəskin şəkildə artırması və manatın etibarlılığının azalması ilə birlikdə investisiya mühitinin zərbə alması olmuşdur. Azərbaycanın hal-hazırda qarşı-qarşıya olduğu təməl problem,2015-2016 iqtisadi şokununun maliyyə sektorunda yaratdığı çətinlikləri aradan qaldırmaq və milli iqtisadiyyatın gələcəkdə yarana biləcək xarici şoklara qarşı dayanıqlılığını artırmaqdır. .Bu problemlərin həlli və iqtisadi reabilitasiyanın reallaşması üçün isə Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığının davamlılığı vacib məsələyə çevrilmişdir. [82].Bu səbəbdən Dünya Bankı ilə Azərbaycan arasındakı əməkdaşlıq əlaqələri yenidən işlənərək Ölkə Tərəfdaşlıq Çərçivəsi (ÖTÇ) proqramı üzərində qurulmuşdur[82]. 2015-2020-ci illəri əhatə edəcək Ölkə Tərəfdaşlıq Çərçivəsi (ÖTÇ) Müdirlər Şurası tərəfindən 21 İyul 2015-ci ildə qəbul olunmuşdur..Bank proqram nəzdində iki əsas hədəfə fokuslanmışdır[16]:

1. Dövlət sektorunun idarə edilməsi
2. İqtisadi rəqabətqabiliyyətliliyinin gücləndirilməsi

Proqram, Azərbaycanın Sistemik Ölkə Diaqnostikası tərəfindən dəstəklənməkdə olub, DB-nın ölkənin iqtisadi şəraiti, çətinlikləri və qısa və uzun müddətli problemləri haqqında əhatəli təhlil aparır[16].Bank bu proqram çərçivəsində Azərbaycanda yaranan maliyyə problemlərinin aradan qaldırılmasına yönəlmiş bir sıra addımlar atılmışdır.Hələ devalivasiyalardan öncə Dünya Bankı ölkənin maliyyə təşkilatları islahatlarını dəstəkləmək və maliyyə sektor infrastrukturunu inkişaf etdirmək üçün müəyyən yardımlar göstərirdi.Bank tərəfindən reallaşdırılan “Maliyyə Xidmətləri İnkişaf Layihəsi” (2005-10) nəzdində maliyyə xidmətlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, xüsusilə banklara əlyətərliyin məhdud olduğu regionların faydalanmasına töhfə verilməsi məqsədilə “Azərpoçt”un əməliyyat və maliyyə

dayanıqlığı məsələsi hərətərfli surətdə öz həllini tapmışdı.Yaranan qısa müddətli iqtisadi şoklardan sonra isə,bank,ölkənin bu şoklara cavab verə bilməsi üçün “Kapital Bazarlarının Müasirləşdirilməsi” və “Maliyyə Sektorunun Modernizasiyası” layihələri həyata keçirmişdir. Dünya Bankının bu dəstəyi nəticəsində, müasir kapital bazarları və biznes və ev təsərrüfatlarını maliyyələşdirmək üçün yeni maliyyə alətlərinin inkişaf etdirilməsi prosesi həyata keçirilmişdir[16].Həmçinin maliyyə xidmətləri göstərən dövlət müəssisələrinin, o cümlədən “Azərpoçt”un potensialının gücləndirilməsi məqsədilə investisiya mühiti, təşviqi və siyasəti, kapital bazarlarının islahatı, maliyyə inkluzivliyi, istehlakçıların müdafiəsi,maliyyə savadlılığı, xidmətlərin monitorinq və analizi sahəsində təlim və seminarlar təşkil olunmuşdur. 2017-ci ildə, Dünya Bankı, İsveçrə İqtisadi İşlər Katibliyi (SECO) tərəfindən maliyyələşdirilən “Maliyyə Sektorunun Modernizasiyası Layihəsi 2“ çərçivəsində yeni bir texniki yardım layihəsi başlatmışdır. Layihə prioritet olaraq Azərbaycanda maliyyə bazarları üçün qanuni, təşkilati və tənzimləyici çərçivələrin yaxşılaşdırılması, bankın analiz çərçivəsinin gücləndirilməsi,istehlakçı hüquqlarının qorunması və problemlı kreditlərin həllinin asanlaşdırmasına çalışmaqdadır[16].Dünya Bankının ümumilikdə hökumətin həyata keçirdiyi maliyyə və özəl sektorlarla bağlı reformlarının dəstəklənməsi nəticəsində, kapital bazarları haqqında qəbul edilmiş qanun, bazar administratorları üçün yeni tələblər və investorlar üçün iqtisadi zəmanət təmin etmişdir.İnvestisiya mühitinin əlverişli hala gəlməsi ölkəni xarici investorlar üçün yenidən cəlbedici hala gətirmişdir.Bu sayədə ölkəyə yenidən investisiya axını sürətlənməyə başlamış və dövriyyədə xarici valyutanın həcmi artaraq manatın məzənnəsini möhkəmləndirmişdir.Bütün bu proseslər fonunda, 2016-cı ildə illik inflyasiya 15,6% idisə,bu rəqəm 2017-ci ildə 7,9% -ə enmişdir.Dünyada neft sektorunda yaranan daralma ölkənin qeyri-neft sektoruna müsbət təsir göstərmişdir.Beləki,2017-ci maliyyə ilinin göstəricilərinə əsasən qeyri-neft sektorunda 2,7 %-lik bir artım müşahidə olunmuş və bu da ölkə iqtisadiyyatının reabilitasiyasına dəstək olmuşdur.Bu səbəbdən,Dünya Bankı rəqabətə dayanıqlı qeyri-neft sektorunun inkişafını stimullaşdırmaq üçün hazırda sənaye parkları və digər xüsusi iqtisadi zonalar üzrə tənzimləməni və digər mexanizmləri təkmilləşdirməyə yardım edir[82].

Getdikcə öz əvvəlki iqtisadi gücünü bərpa etməkdə olan Azərbaycan iqtisadiyyatının 2018-ci ildə 1,8% artım göstərəcəyi təxmin edilir. Xüsusilə, orta müddətli dövrdə təbii qaz istehsalının genişlənməsinin iqtisadi böyüməni sürətləndirməsi gözlənilir. Çünki Şah Dəniz-2 yatağından Avropaya təbii qaz nəql edəcək əsas boru kəməri 2018-ci ilin sonuna yaxın fəaliyyətə başlayacaqdır. OPEK müqaviləsi 2018-ci ilin sonuna qədər uzadıldığından, ölkədə xam neft istehsalında azalma gözlənilmir. Bundan əlavə, 2018-ci il üzrə neftin orta qiyməti 2017-ci ilə nəzərən bir qədər də yüksək olacaq. Həmçinin, 2018-ci ildə qeyri-neft sektorunun ÜDM-dakı payının biraz da artması gözlənilir. Lakin buna baxmayaraq, qeyri-neft sektorunda artım bank sektorunun uzunmüddətli reabilitasiya prosesi və zəif biznes mühiti ilə əlaqədar olaraq aşağı tempdə olacaqdır [82].

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dünya Bankı Qrupu bir-biri ilə sıx əlaqədə olan beş qurumdan ibarət bir təşkilatdır. Bu qurumlara Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB), Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA), Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK), Çoxtərəfli İnvestisiyaların Təminatı Agentliyi (ÇİTA), İnvestisiya Mübahisələrinin həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəz (İMBM) aiddir. Dünya Bankı termini isə bu təşkilatlar içərisində BYİB və BİA-nə əhatə edən bir termindir. Dünya Bankı bu günə qədər 14 minə yaxın layihə və proqram maliyyələşdirmişdir. Bu layihələrin dəstəklənməsi zamanı DB hər zaman müəyyən hədəf və prioritetləri ön planda tutur. Məlumdur ki DB 2030-cu ilə qədər təyin etdiyi iki hədəfin reallaşdırılmasına çalışır. Buna görə də maliyyə ilə təmin olunan layihələr əsasən yoxulluğun aşağı salınması və ümumi

rifahın artmasına xidmət etməlidir. Bu konsepsiya çərçivəsində bankın müxtəlif inkişaf prioritetləri vardır. İqlim dəyişikliyi, təhsil, sağlamlıq, energetika, davamlı inkişaf, münaqişələr, ticarət və s. kimi məsələlər DB-nin ölkələrdəki əsas inkişaf məqsədlərinin həyata keçirilməsində önəmli rol oynayır. Bütün bu səylər Bankın 2030-cu ilədək təyin etdiyi ikili hədəf istiqamətində ekstremal yoxsulluğun sona çatmasına və bütün ölkələrdə əhalinin 40 faizinin ümumi rifahını artırmaq məqsədinə xidmət edir. Dünya Bankının 2030-cu il planı ilə bağlı qarşısına qoyduğu iki təməl hədəf:

- Ekstremal yoxsulluğu sona çatdırmaq üçün gündəlik gəliri 1,90 dollardan aşağı olan insanların faizinin heç olmasa 3%-ə endirilməsi
- Hər bir ölkədə əhalinin 40% -nin həyat səviyyəsini və gəlir artımını yaxşılaşdırmaqla daha çox ədalətli bir bölgüyə və ümumi rifaha nail olmaq

Dünya Bankı yarandığı dövrdən bu yana məqsədləri etibarlı ilə bir sıra dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Qurulduğu zaman çökmüş Avropa ölkələrinin iqtisadiyyatlarını yenidən bərpa etmə məqsədi güdən bank hal-hazırda öz hədəfini “yoxsulluqdan azad olunmuş bir dünya” olaraq təyin etmişdir. Qloballaşma prosesi sürətləndikcə, bu prosesin özü ilə birlikdə gətirdiyi problemlər Dünya Bankının BVF ilə birlikdə fəaliyyətlərinin effektivliyi barədə müzakirələrə səbəb olmuşdur. Bankın həyata keçirdiyi layihələrin və verdiyi tənzimləmə kreditlərinin, yoxsulluq halını aradan qaldırmaqdan çox hegemon ölkələrin öz xarici siyasətlərini reallaşdırmaq məqsədini daşdığı bir çox tənqidlərə məruz qalmaqdadır. Dünya Bankı tərəfi isə bu ittihamları qəbul eləmir və tənzimləmə kreditlərinin uğursuzluğunun səbəbini ölkələrdə görür. Bu səbəbdən struktur tənzimləmə kreditlərinin bu nəticələrinin proses yoxsa proyekt olduğunu demək çətindir. Struktur tənzimləmə kreditləri alan bir çox ölkənin borc böhranı ilə üzləşməsinə baxmayaraq hələ də iqtisadi inkişaf planını bu proqramlar istiqamətində formalaşdırmasının əsas səbəbi dünya iqtisadiyyatında artıq geri ödəmə bilməyəcək qədər borc zəncirinin yaranmasıdır.

Müəyyən bir tarixi amillər əsasında və yenə də müəyyən ehtiyacların təzahürü kimi yaradılan Dünya Bankı, indiki dövrdə demək olar ki, bütün siyasi, iqtisadi və dövlət idarəçiliyi ilə bağlı müzakirələrin mərkəzində rol almaqdadır. Təşkilat bəzi

dairələr tərəfindən Beynəlxalq Xeyriyyə Təşkilatı kimi görülməkdə, hətta az inkişaf etmiş ölkələrin inkişafı üçün lazım olan maliyyə vəsaitinin tək mənbəyi qismində də çıxış etməkdədir. Bununla belə bir başqa aspekt, təşkilatı öz fəaliyyətləri ilə bütün dünyanın neoliberal ideologiyasının tələbləri əsasında yenidən formalaşmasına öz töhfəsini verən qurumlardan biri olaraq təqdim etməkdədir. Lakin şübhəsiz olan tək şey, Dünya Bankının “zəif inkişaf etmiş ölkələr dünyası” üçün çox önəmli olduğudur.

Somali, Tanzaniya, Malavi, Zambiya, Zimbabve, Uqanda, Benin, Sudan, Zair, Liberiya və Ruanda kimi sahilyanı Afrika ölkələrində uzun illər liberalizasiya, dövlət xərclərinin məhdudlaşdırılması, subsidiyaların aradan qaldırılması, devalvasiya və özəlləşdirmə kimi şərtləri özündə ehtiva edən struktur tənzimləmə proqramları həyata keçirilmişdir. Lakin, bu proqramların həyata keçirilməsi nəticəsində adı çəkilən ölkələrdə işsizlik dərəcələri artıb, gəlirdə, həyat standartlarında və yoxsulluqla mübarizədə proqnozlaşdırılan artım müşahidə edilməmişdir.

Bankın bu kimi problemlərin həlli üçün öz kredit strategiyasında və təşkilatı strukturunda müəyyən dəyişikliklər etməsi vacibdir. Təklif olaraq aşağıdakıların həyata keçirilməsi bankı öz məqsədlərinə daha uyğun bir quruma çevirəcəkdir:

- Dünya Bankının başda ABŞ olmaqla azsaylı İEÖ-in tabeçiliyində olduğu, bu səbəbdən də Dünya Bankı siyasətinin təbii olaraq sənayeləşmiş qərb ölkələrin seçimi əsasında formalaşdığı fikri mövcuddur. Bankın bəyan etdiyi hədəflər istiqamətində fəaliyyət göstərə bilməsi və bu tənqidlərdən yaxa qurtara bilməsi üçün, təşkilatın bu ölkələrin idarəsindən çıxarılması və müstəqil hərəkət edə bilən bir quruma çevrilməsi vacibdir.
- Ayrılan kreditlər iqtisadi artım, məşğulluğun təmin olunması və s. kimi nəticələrə gətirib çıxarmadığı üçün ölkələrin borc yükü get-gedə artmaqdadır. Kreditlərin istənilən nəticələri verə bilməsi və yoxsulluğun azaldıla bilməsi üçün onların iqtisadi artım, məşğulluğun təmin olunması kimi sahələrdə daha çox effektiv olmasına çalışmaq lazımdır.
- Reallıq odurki, struktur tənzimləmə kreditləri üzv ölkələrə təqdim olunarkən vahid bir paket halında təqdim olunur və həmin ölkələrin iqtisadi, sosial, mədəni, etnik və s. xüsusiyyətləri nəzərə alınmır. Bu

fərqliliklər nəzərə alınaraq təqdim olunacaq struktur tənzimləmə kreditləri həmin ölkə iqtisadiyyatına daha çox adaptasiya ola biləcək və bu sayədə əsas hədəf olan yoxsulluğun azaldılması məqsədi reallaşacaqdır.

- Kreditlərin hər tələb edən ölkəyə deyil, bu kreditlərə layiq olan ölkələrə verilməsi vacibdir. Çox vaxt geridə qalmış ölkələrdə (əsasən Afrika ölkələrində) kreditlər hökumət tərəfindən mənimsənilə bilir və ya ölkəyə fayda verəcək sahəyə yox başqa sahənin inkişafına yönəldilir. Buna görə də verilən kreditlərə nəzarətin gücləndirilməsi və vəsait hansı məqsədlə alınıbsa o məqsəd istiqamətində istifadəsinin təmin olunması bankın fəaliyyət effektivliyini artıracaqdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Dünyamalı Vəliyev, Mayıl Rəhimov “Beynəlxalq Maliyyə”, Bakı, 2008.
2. Əli Həsənov “Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti”. BAKI-2005
3. "Heydər Əliyev İrsi" Beynəlxalq Elektron Kitabxana, “Azərbaycan və Dünya Bankı Qrupu arasında əməkdaşlıq”, Qısa oçerk 2008
4. Müzəffər Məmmədov, Elçin İbadov “Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar” / BAKI-2008.
5. Osman Nuri Araz , Elçin Süleymanov “ Azərbaycan iqtisadiyyatı”. BAKI-2010
6. Zahid Məmmədov “Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi” BAKI-2008

7. İlhan Öztürk “Dünya Bankası Politikaları”, 2006.
8. Filiz Çulha Zabcı “Dünya Bankasının Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim” ,Ankara Üniversitesi
9. Önder Gümüş, Sibel Turan “Dünya Bankası Kredileri: Türkiye Örneği Üzerine Bir İnceleme” ,Ədirnə-2011.
- 10.[Adnan Boynukara, “Global Sarmal: IMF – Dünya Bankası – Dünya Ticaret Örgütü” YARIN Jurnalı, 2002](#)
11. Atilla İlhan “Dünya Bankası Belgeleri” , Cümhuriyyət Qəzeti 08-15.05.2002
- 12.[IMF ve Dünya Bankası \(Factsheet: The IMF and the World Bank, Turkish version, June 3, 2009\)](#)
13. Lütfü Tayfur, “Yoksulluk, Yapısal Uyum Programları Ve Sahra Altı Afrika Ülkeleri“, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Elmlər İnstitutu Jurnalı, 2010
- 14.[Nevzat Erdağ “Dünya Bankası Nedir? Ne Tür Hibeler Verir?”](#)
- 15.[Tayfun Mertan “Dünya Bankası ne işe yarar?” , Başlangıç Jurnalı-2017](#)
- 16.<http://www.worldbank.org/en/news/feature/2017/09/18/world-bank-in-azerbaijan-25-years-of-partnership>- Dünya Bankı Azərbycanda-25 illik əməkdaşlıq
17. World Bank Document- International Bank For Reconstruction And Development International Finance Corporation And Multilateral Investment Guarantee Agency Country Partnership Framework For Azerbaijan For The Period Fy16-Fy20
- 18.https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/16093/32813_ebook.pdf?sequence=5&isAllowed=y-An Overview of the World Bank Group Strategy
- 19.<http://pubdocs.worldbank.org/en/908481507403754670/Annual-Report-2017-WBG.pdf>-World Bank Annual Report 2017
- 20.<https://www.miga.org/Documents/Annual-Report-2017.pdf>- Annual Report 2016 MIGA
21. <http://pubdocs.worldbank.org/en/313721524209608491/Azerbaijan-Snapshot-Spring2018.pdf>-Azerbaijan Snapshot Spring 2018

22. Financial Product Innovation-Timeline
23. Financial Solutions Brochure Feb 2013
24. <http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/ibrd-articlesofagreement.pdf> -IBRD Articles of Agreement
25. https://ida.worldbank.org/sites/default/files/pdfs/1-ida_brochure_2017.pdf- IDA-brochure-2017
26. https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/corp_ext_content/ifc_external_corporate_site/annual+report/2017-online-report/printed-version-IFC-Annual_Report_2017 -IFC-Annual Report 2017
27. <http://www.worldbank.org/en/about/annual-report/fiscal-year-data>-IBRD and IDA Financial Statements - Fiscal Year 2017
28. [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)-The Millennium Development Goals Report 2015
29. <https://www.oecd.org/mexico/45570125.pdf>-OECD Perspectives: Mexico Key Policies for Sustainable Development
30. <http://treasury.worldbank.org/cmd/pdf/Moodys-Report-Nov-2017-Update.pdf>- Moodys_IBRD_Report_2017
31. <http://siteresources.worldbank.org/INTSMALLGRANTS/64168360-1113891163797/20507373/SmallGrantsinglepgs1.pdf> -Small Grants Program
32. <http://siteresources.worldbank.org/FINANCIALSECTOR/Resources/CATRISKbook.pdf>-WBG Cat Risk Brochure 2013
33. <http://www.worldbank.org/en/about/unit/treasury/financial-products>- World Bank Group Financial Products
34. <http://www.worldbank.org/>
35. <http://projects.worldbank.org/>
36. <http://www.worldbank.org/en/about/what-we-do>
37. <http://www.worldbank.org/en/about/history>
38. <http://www.worldbank.org/en/about/leadership>
39. <http://www.worldbank.org/en/country/azerbaijan/overview#3>
40. <https://data.worldbank.org/country/azerbaijan?view=chart>

41. http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&countrycode_exact=AZ
42. <https://data.worldbank.org/indicator>
43. <https://elibrary.worldbank.org>
44. <http://www.tumfonlar.com/index.php/dunya-fonlari/dfk/db>
45. <http://www.mutlakbutlan.com/2016/05/dunya-bankasi-dunya-bankasi-ve-imf-arasindaki-farklar.html>
46. <http://www.tuicakademi.org/yapisal-uyum-programlari/>
<http://yeniavaz.com/NewsContent/ZNewsContent/64154/%E2%80%9Cazarbaycan-va-makedoniyadan-basqa-butun-uzv-olkalarda-iqtisadi-artim-olub%E2%80%9D>
47. <http://www.milliyet.com.tr/dunya-bankasinin-karari-bazi-enerji--yerelhaber-2478407/>
48. <http://siteresources.worldbank.org/BODINT/Resources/278027-1215524804501/IBRDCountryVotingTable.pdf>
49. http://treasury.worldbank.org/cmd/htm/financial_shareholder.html
50. <http://www.worldbank.org/en/country/mic>
51. <https://data.worldbank.org/indicator/DT.DOD.MWBG.CD?locations=XP>
52. <http://www.worldbank.org/en/country/azerbaijan>
53. <http://president.worldbankgroup.org/>
54. <https://icsid.worldbank.org/en/Pages/about/default.aspx>
55. http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&countrycode_exact=AZ
56. <https://afrikablteni.wordpress.com/2015/11/30/yapisal-uyum-programlarinin-afrika-ulkeleri-uzerindeki-etkileri/>
57. <http://www.worldbank.org/en/topic/climatechange/overview#1>
58. <http://projects.worldbank.org/P115608/mexico-framework-green-growth-development-policy-loan?lang=en>
59. <http://projects.worldbank.org/P160408?lang=en>
60. <http://www.worldbank.org/en/topic/energy/overview>

61. <http://projects.worldbank.org/P116410/eskom-investment-support-project?lang=en>
62. <http://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/overview#1>
63. <http://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/overview#3>
64. <http://www.worldbank.org/en/topic/transport/overview>
65. <http://www.worldbank.org/en/topic/transport/overview#3>
66. <http://projects.worldbank.org/P099270/south-west-roads-western-europe-western-china-international-transit-corridor-carec-1b-6b?lang=en>
67. <http://www.worldbank.org/en/topic/trade/overview#3>
68. <http://www.worldbank.org/en/topic/education/overview>
69. <http://www.worldbank.org/en/topic/education/overview#3>
70. <http://www.worldbank.org/en/topic/health/overview>
71. <http://www.worldbank.org/en/topic/health/overview#4>
72. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
73. http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&countrycode_exact=AZ
74. <http://projects.worldbank.org/P008288/greater-baku-water-supply-rehabilitation-project?lang=en>
75. <http://documents.worldbank.org/curated/en/930701474502486832/Azerbaijan-Baku-Water-Supply-Project>
76. <http://projects.worldbank.org/P096213/national-water-supply-sanitation?lang=en>
77. <http://projects.worldbank.org/P147378?lang=en>
78. <http://projects.worldbank.org/P040716/highway-project?lang=en>
79. <http://projects.worldbank.org/P094488/highway-2?lang=en>
80. <http://projects.worldbank.org/P118023/third-highway-project?lang=en>
81. <http://projects.worldbank.org/P083108/rail-trade-transport-facilitation?lang=en>
82. <http://www.worldbank.org/en/country/azerbaijan/overview#3>
83. http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&mjsectorcode_exact=AX

84. <http://projects.worldbank.org/P008284/rehabilitation-completion-irrigation-drainage-infrastructure-project?lang=en>
85. <http://projects.worldbank.org/P008286/irrigation-distribution-system-management-improvement-project?lang=en>
86. <http://projects.worldbank.org/P107617/water-users-association-development-support-project?lang=en>
87. <http://projects.worldbank.org/P083341/power-transmission-project?lang=en>
88. <http://projects.worldbank.org/P057959/education-reform-project?lang=en>
89. <http://projects.worldbank.org/P070989/education-sector-development-project?lang=en>
90. <http://projects.worldbank.org/P102117/second-education-sector-development-project?lang=en>

SUMMARY

The World Bank is a financial institution that incorporates the principles of the modern the world economy, provides loans to the countries that are in need of external assistance, works on finding sustainable solutions aimed at reducing poverty and improving welfare in developing countries. The Bank's projects and programs have played an important role in the economic and political spheres of many countries. Even any decision taken by the organization could have affected progression of some financial crises. The World Bank's powerful influence and its growing activities in recent years make the organization to become an actual research object.

The research taken by the author consists of 3 chapters, conclusions and suggestions. In the first chapter, the author describes the creation of the World Bank,

the events and processes that required the creation of the organization, the goals, activities and managements structures of the organizations that enter the World Bank Group, World Bank membership procedure and finally about the role of the World Bank in the emerging restructuring European and world economy. In the second chapter, the author has shown characteristics as well as the classification of the credit agreements of the World Bank. The essence, clear and hidden purposes of structured loan credits were examined by the author according to the historical facts and the roles of those credits were analyzed in the debt crises in 80s and macroeconomic policies of African countries. Moreover, the author explored the purposes, types of investment projects and analyzed the regions and countries where these projects were mostly applied. In the third chapter, the author has provided general information about the structure of World Bank's financial resources, as well as analyzed the diversification, prospects and regional distribution of these resources. Moreover, in this chapter the author analyzed the relations between Azerbaijan and the World Bank and their development perspectives.

РЕЗЮМЕ

Всемирный банк является финансовым институтом, который включает в себя принципы современной мировой экономики, предоставляет кредиты странам, которые нуждаются в внешней помощи, работает над поиском устойчивых решений, направленных на сокращение бедности и улучшение благосостояния в развивающихся странах. Проекты и программы Банка сыграли важную роль в экономической и политической сферах многих стран. Даже некоторые решения, принятые организацией в разное время, повлияли на ход различных финансовых кризисов. Эффективное влияние Всемирного банка и его растущая деятельность в последние годы заставляют организацию стать реальным объектом исследования.

Исследование, проведенное автором, состоит из трех глав, выводов и предложений. В первой главе автор описывает создание Всемирного банка, события и процессы, которые требуют создания организации, целей, деятельности и структур управления организациями, входящими в Группу Всемирного банка, процедурой членства в Всемирном банке и, наконец, о роли Всемирного банка в формирующейся реструктуризации европейской и мировой экономики. Во второй главе автор показал характеристики, а также классификацию кредитных соглашений Всемирного банка. Суть, четкие и скрытые цели структурированных кредитов были рассмотрены автором в соответствии с историческими фактами, а роли этих кредитов были проанализированы в кризисе задолженности в 80-х годах и макроэкономической политике африканских стран. Кроме того, автор изучил цели, типы инвестиционных проектов и проанализировал регионы и страны, в которых эти проекты в основном применялись. В третьей главе автор представил общую информацию о структуре финансовых ресурсов Всемирного банка, а также проанализировал диверсификацию, перспективы и региональное распределение этих ресурсов. Более того, в этой главе автор проанализировал отношения между Азербайджаном и Всемирным банком и их перспективы развития.